



ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในสมัยสุโขทัย

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย จากการตีความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ตอนที่ ๔ ง ในประชุมจารึกสยามภาคที่ ๑ ว่า อาณาเขตทางทิศใต้ของอาณาจักรสุโขทัยในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ารามคำแหงมหาราช

"... เบื้องหัวนอน รอคคนที่ พระบางแพรง สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลมหาสมุทรเป็นที่แล้ว ..."

ทรงถือว่าข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าไทยได้แผ่อำนาจลงมาปกคลุมดินแดนแหลมมลายูทั้งหมดรวมทั้งมะละกาและยะโฮร์ สมเด็จพระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรงขยายพระราชอาณาเขตไปทางทิศใต้ราว พ.ศ. ๑๘๒๓ (ค.ศ. ๑๒๘๐) ตีโต้อาณาจักรตามพรลิงค์ (หรือนครศรีธรรมราชปัจจุบัน) ไว้ในอำนาจและได้ขยายตัวรุกใต้ลงไปเรื่อย ๆ จนสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจมากที่สุดในแหลมมลายู หัวเมืองมลายูทั้งหมดอันได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปัตตานี ยะโฮร์ ปะหัง เประ และมะละกา อยู่ใต้การปกครองของไทยในฐานะหัวเมืองประเทศราชทรงมีพระราโชบายในการปกครองหัวเมืองประเทศราชว่า

"... ส่วนหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปถึงชายเขตพระราชอาณาเขตอันชาวเมืองเป็นคนต่างชาติต่างภาษา กำหนดเป็นประเทศราชมีเจ้านายชาวเมืองนั้นปกครอง สิทธิขาดเหมือนอย่างเป็นเจ้าของดินในเมืองของตน เป็นต้น"

๑ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "คำนำ", ประชุมพงศาวดารสยาม เล่ม ๑ (พระนคร: องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๕ - ๖

๒ D.G.E. HALL, A HISTORY OF SOUTH EAST ASIA (LONDON: MCMILLAN & CO LTD. 1960) P. 176-180

ต้องถวายเครื่องราชบรรณาการต่อเจ้ากรุงสุโขทัยตามกำหนดและเวลามีศึกสงครามก็ต้องเกณฑ์กองทัพยกมาช่วย ... ๓

หัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้เคยก่อการจลาจลขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๓๘ สมเด็จ  
พระเจ้ารามาคำแห่งทรงยาตราทัพไประงับการจลาจล เป็นเหตุให้หัวเมืองมลายูร้องเรียน  
ไปยังจักรพรรดิจีนใน พ.ศ. ๑๘๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๕) และถือโอกาสขอความคุ้มครองจากจีน  
ในเวลาเดียวกันจนพระจักรพรรดิจีนกล่าวห้ามมิให้ไทยทำร้ายมลายู ๔ หัวเมืองมลายูอยู่ใต้อำนาจการปกครองของไทยมาตลอดสมัยของอาณาจักรสุโขทัย

#### การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในสมัยอยุธยา

การปกครองของไทยเหนือหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยอยุธยานั้น กล่าวโดยทั่วไปไทยปกครองอยู่ห่าง ๆ มิได้เข้าไปแทรกแซงในกิจการของเมืองเหล่านั้นเลย ทั้งนี้เนื่องมาจากหัวเมืองเหล่านั้นอยู่ห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยา การคมนาคมไม่สะดวก อีกทั้งชาวเมืองก็ไม่ชอบให้ไทยเข้าไปดูแลอย่างใกล้ชิด หัวเมืองมลายูต่างก็มีเสรีภาพในการปกครองทุกด้าน ทั้งทางกฎหมาย ประเพณีและศาสนา ๕

ในฐานะหัวเมืองประเทศราชหัวเมืองมลายูเหล่านั้น ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งชาวมลายูเรียกว่า "บุหงามาศ" (Bungamas) คือต้นไม้ซึ่งตกแต่งอย่างสวยงามมีใบและดอกทำด้วยเงินและทองล้วนทุก ๆ ๓ ปี ทั้งเวลากรุงศรีอยุธยามีศึก

๓ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช: พงศาวดารสุโขทัย, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พระนคร : ร.พ.คุรุสภา ๒๔๙๒) หน้า ๒๓

๔ ยอช เซเกส, ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ (พระนคร : ร.พ.โสภณพิพิธวรรณนากร, ๒๔๖๗) หน้า ๕๗ - ๕๘.

๕ ยอช เซเกส, ราชอาณาจักรทะเลใต้ พระนคร: บริษัทสมเกียรติ, ๒๔๙๓) หน้า ๓๑

สงครามจะต้องจัดส่งกำลังคน เครื่องศาสตราวุธและเสบียงอาหารมาช่วย นอกจากนี้ในบางเวลาที่เจ้าเมืองคนเก่าถึงแก่กรรมทางกรุงศรีอยุธยาจะจัดส่งออกญาภลาโหมไปคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมโดยอาศัยความสมัครใจของกรมการเมืองและราษฎรในเมืองนั้น ๆ<sup>๖</sup> แต่บางครั้งเจ้าเมืองมลายูก็ไม่ยินยอมให้ไทยเข้าไปแทรกแซงในการนี้ ดังเช่นในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง จกหมายเหตุของนาย วัน วลีเอต (VAN VLIET) ผู้ดูแลสถานีการค้าของฮอลันดาลงวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๑๘๗ (ค.ศ. ๑๖๔๔) กล่าวว่า

... พระเจ้าแผ่นดินสยามจวนเจียนจะทำสงครามกับไทรบุรี เพราะเหตุที่ราชาของไทรบุรีขึ้นครองราชสมบัติแทนพระราชบิดาที่สิ้นพระชนม์ โดยมีใ้รับพระราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม ... ในที่สุดราชาไทรบุรีต้องส่งทูตนำบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม การจึงได้เรียบร้อยกัน ...<sup>๗</sup>

#### การปราบกบฏเมืองมะละกาและโปรตุเกสได้ปกครองมะละกา

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) พระยาพุทธศรีธรรม เจ้าเมืองพิษณุโลกเป็นกบฏชักนำศึกลานนามาคิดพันกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องเสด็จไปทำสงครามกับพระเจ้าติโลกราช เจ้าเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองมะละกาถือเป็นโอกาสทำการกระต้างกระเดื่อง ใน พ.ศ. ๑๙๙๘<sup>๘</sup> ทางกรุงศรีอยุธยาส่งทัพไปปราบ

... การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่งกองทัพลงไปตีคราวนี้เห็นที่จะเป็นด้วยเจ้าเมืองมะละกาที่นับถือศาสนาอิสลาม ไปคบคิดกับพวกแขกอาหรับ

<sup>๖</sup> H.G. GUARITCH WALES, ANCIENT SIAMESE GOVERNMENT AND ADMINISTRATION (LONDON: BERNARD GUARITCH LTD., 1934) P. 104-110

<sup>๗</sup> หลวงวิจิตรวาทการ, เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๘๑) หน้า ๓๗ - ๓๘

<sup>๘</sup> พระราชพงศาวดารเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ (พระนคร: ร.พ.ไทย, พิมพ์ครั้งแรก ร.ศ. ๑๒๖) หน้า ๔

หรือแขกชาวอินเดียที่ไปมาค้าขายและชอบพอกับเจ้าเมืองมะละกา ด้วยถือศาสนาเดียวกันตั้งแข็งเมืองเอากรุงศรีอยุธยา มีในตำนานของโปรตุเกสว่า ไทยได้ยกกองทัพไปตีเมืองมะละกาเมื่อก่อนโปรตุเกสมาถึง ... ๕

ในพระราชพงศาวดารของไทยกล่าวว่า หลังจากการยกทัพไปตีมะละการาวนั้นแล้วมะละกาก็กลับมาเป็นเมืองขึ้นของไทย แต่ได้ทำการกระด้างกระเดื่องอีกใน พ.ศ. ๒๐๓๒ รัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พ.ศ. ๒๐๓๑ - ๒๐๓๘) ไทยได้ยกทัพไปรบและทัพเรือไปปราบสองฝ่ายสู้รบกันอย่างทรหด ไทยก็สามารถปราบปรามได้สำเร็จ และในสมัยนี้เองที่ฝรั่งชาติโปรตุเกสเริ่มเดินทางมายังภาคตะวันออกเฉียงใต้ ๑๐

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โปรตุเกสเริ่มขยายอำนาจทางทะเลเพื่อเผยแพร่ศาสนา และเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า พระเจ้ามานูเอล ทรงเจริญพระราชไมตรีกับเจ้าเมืองมะละกา ซึ่งยินยอมให้โปรตุเกสเข้ามาตั้งห้างทำการค้าในมะละกาได้ ๑๑ ต่อมาชาวโปรตุเกสเกิดวิวาทกับชาวพื้นเมือง เกิดการสู้รบกันขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๕๕ (ค.ศ. ๑๕๑๑) ๑๒ อัลฟองโซ อัลบูเคิร์ก (ALFONSO D'ALBUQUERQUE) ผู้สำเร็จราชการโปรตุเกสประจำเมืองกัวได้ฝากผู้แทนโปรตุเกสเข้ามากับสภาจีนเพื่อนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย

๕ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ (พระนคร: ร.พ. ไทย, ๒๔๕๗) หน้า ๕๖๕

๑๐ สมัย อนุমানราชชน, การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร: ร.พ.ไทยเซนม, ๒๔๕๓) หน้า ๓

๑๑ WINSTEDT, A HISTORY OF MALAYA (LONDON: LUZAC & CO., 1935) P. 60-61

๑๒ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่องพงศาวดารสยาม (พระนคร: ร.พ. โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๖๕) หน้า ๕๖ - ๕๘

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพราะทรงทราบว่ามะละกาเคยเป็นของไทยมาก่อน เกรงจะ  
 เกิดสู้รบกับไทยขึ้น นอกจากนี้ยังส่งทูตไปยังพม่า มอญ และเจ้าผู้ครองเกาะต่าง ๆ เพื่อ  
 ยุกไมตรีไว้ในเวลาที่ตนกำลังมีศึกสงครามติดพันกับมะละกา<sup>๑๓</sup> สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒  
 ทรงให้การต้อนรับทูตโปรตุเกสด้วยอัธยาศัยไมตรีทั้งมิได้ทรงทักท้วงเรื่องมะละกา เนื่องจาก  
 ไทยยังมีภาระต้องปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ อยู่ไม่มีเวลาพอที่จะกลับมาเอาใจใส่มะละกา  
 ได้ โปรตุเกสได้เมืองมะละกาเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๐๕๔ (ค.ศ. ๑๕๑๑) และ  
 ปกครองมะละกาอยู่ ๑๐๐ กว่าปี (พ.ศ. ๒๐๕๔ - ๒๑๕๔) โปรตุเกสรวมเข้าเป็นประเทศ  
 เกี่ยวกับเสปญในรัชสมัยของพระเจ้าฟิลลิปที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๑๕๔ (ค.ศ. ๑๕๑๑) ทำให้  
 อิทธิพลของโปรตุเกสทางตะวันออกเริ่มเสื่อมโทรมลง เมืองขึ้นของโปรตุเกสค่อย ๆ เปลี่ยน  
 มือไปเป็นของฮอลันดา รวมทั้งมะละกาซึ่งตกอยู่ใต้ความครอบครองของฮอลันดาใน พ.ศ. ๒๑๕๔  
 (ค.ศ. ๑๖๑๑)<sup>๑๔</sup>

### การปราบกบฏเมืองปัตตานี

ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๕๑ - ๒๑๑๑) เกิดสงคราม  
 ขอล้างเผือกระหว่างไทยกับพม่าใน พ.ศ. ๒๑๐๖ (ค.ศ. ๑๕๖๓) สุลต่านปัตตานีได้ยกทัพ  
 เรือ ๒๐๐ ลำ มาถึงกลางพระนครเพื่อ "ช่วยรบศึก" ครั้นเห็นว่าไทยเสียทีแก่พม่า ปัตตานี  
 กลับยกทัพเข้าโจมตีพระบรมมหาราชวังพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ ได้บันทึก  
 เหตุการณ์ครั้งนั้นว่า

"... ศักราช ๙๒๕ กุณศก พระเจ้าหงสายกพลมาตีพิษณุโลก...

อยุธยาขอเป็นไมตรีครั้งนั้นพระยาศรีสุลต่าน พระยาตานี มาช่วยรบศึก พระยาตานีนั้น

<sup>๑๓</sup> สมจิต อุนมานราชชน, หน้า ๕

<sup>๑๔</sup> J. KENNEDY, A HISTORY OF MALAYAA, D. 1400-1959 (NEW YORK: ST. MARTIN'S  
 PRESS, 1962 )P. 40

เป็นขบถและคุมชาวคานีทั้งปวงเข้าในพระราชวัง ครั้นแลเข้าในราชวังได้เอาข้างเผือกมา  
ที่ยืนอยู่ ณ ท้องสนามหลวง แล้วจูงข้างออกไปทางตะแลงแกง แลชาวพระนครเอาพาน  
มาชิงไว้รบด้วยชาวคานี ชาวคานีนั้นตายมากและพระยาคานีนั้นลงสำเภานี้ไปได้ ๑๕

ครั้นใน พ.ศ. ๒๑๗๕ ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองปัตตานีได้ก่อการกบฏ  
ขึ้นอีก ฝ่ายไทยยกทัพไปปราบแต่ไม่สำเร็จ เพราะขาดเสบียงอาหาร ใน พ.ศ. ๒๑๗๗  
โปรดฯ ให้ยกทัพไปรบแก้ตัวใหม่ โดยกองทัพอาสาชาวฮอลันดาในไทยเตรียมช่วยรบด้วย  
แต่เผชิญเจ้าเมืองไทรบุรีเข้าใกล้เกลี้ย ปัตตานีจึงยอมอ่อนน้อมต่อไทยตามเดิม จึงโปรด  
ให้เมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดขึ้นตรงต่อสมุหกลาโหม ใน พ.ศ. ๒๑๗๘<sup>๑๖</sup>  
สืบต่อมา เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ บ้านเมืองกำลังระส่ำระสาย  
แตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า หัวเมืองมลายูต่างก็ตั้งตัวเป็นอิสระ

#### การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในสมัยกรุงธนบุรี

ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียให้แก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เจ้าตากได้หนีออกจาก  
กรุงศรีอยุธยาไปรวบรวมผู้คนจนสามารถกอบกู้ชาติบ้านเมืองได้สำเร็จ ขับไล่พม่าออกจาก  
ค่ายโพธิ์สามต้น ขึ้นเถลิงถวัลราชสมบัติ ใน พ.ศ. ๒๓๑๑ สถาปนกรุงธนบุรีเป็นราชธานี  
หลังจากนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงดำเนินการรวบรวมไทยให้เป็นปึกแผ่นด้วยการยกทัพไปปราบ  
ชุมนุมต่าง ๆ ซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระในระหว่างเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าจนราบคาบ

ในการปราบปรามชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) นั้น ใน พ.ศ. ๒๓๑๓  
โปรดเกล้าให้ยกทัพหลวงไปตีเอง เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นชุมนุมใหญ่ มีกำลังมาก

๑๕ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑, เล่ม ๑ "พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ"  
(พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖) หน้า ๗๕๗ - ๘

๑๖ "FRANCIS H. GILES, ANALYSIS OF VAN VLIET'S ACCOUNT OF SIAM  
(J.S.S.VOL.30,PT. 2 )P. 197-198

ประกบกับเคยส่งเสนามตีไปปราบก่อนแล้วแต่ไม่สำเร็จ<sup>๑๓</sup> เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เห็นว่าสู้ไม่ได้จึงหนีไปอยู่เมืองสงขลา หลวงวิเชียร ซึ่งเป็นหลวงสงขลาในเวลานั้นพาหนีไปอยู่เมืองปัตตานีและท้ายสุดถูกพระยาตานีสั่งตัวถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี เพราะพระยาตานีเกรงว่ากองทัพหลวงจะยกไปตีบ้านเมืองได้รับความเสียหาย พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เอาตัวเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) กลับมายังเมืองนคร ฯ เพื่อพิจารณาโทษเสนามตีว่าโทษถึงประหาร<sup>๑๔</sup> แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอภัยโทษเนื่องจากทรงเห็นว่าบ้านเมืองระส่ำระสายต่างเมืองก็เป็นอิสระและเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ตั้งตัวเป็นใหญ่ครั้งนี้มีผลที่ทำให้รวบรวมหัวเมืองปักษ์ใต้ไว้เป็นปึกแผ่นก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาตี จึงโปรด ฯ ให้พระยานครศรีธรรมราช (หนู) เข้ารับราชการในกรุงธนบุรี<sup>๑๕</sup> แล้วโปรดตั้งเจ้านราสุริวงศ์พระเจ้าหลานเธอเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และโปรด ฯ ให้พระยาสุภาวดีกับพระศรีไกรลาศออกไปเป็นผู้ช่วยราชการใน พ.ศ. ๒๓๑๓<sup>๒๐</sup> เป็นต้นมา

ในสมัยเจ้านราสุริวงศ์เมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในฐานะเมืองเอกเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา เพราะทางราชธานีส่งข้าราชการไปปกครองเองและเมืองนคร ฯ คงจะเป็นเมืองที่มีอำนาจมากกว่าเมืองอื่นในหัวเมืองปักษ์ใต้ เนื่องจากเจ้านราสุริวงศ์ เป็นพระญาติกับพระเจ้ากรุงธนบุรี คงจะเป็นที่นับถือของเจ้าเมืองอื่น ๆ ด้วย

ใน พ.ศ. ๒๓๑๕ เจ้านราสุริวงศ์ ถึงแก่พิราลัย โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้า

๑๓ ฎารายละเอียดจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า หน้า ๒๒๑ - ๒๓๑

๑๔ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๘, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖) หน้า ๘๕

๑๕ ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. ๑๑๓๔ (พ.ศ. ๒๓๑๕) เล่มที่ ๒, เรื่องการตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู)

๒๐ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. ๑๑๓๔, เมืองฉวาง.

นครศรีธรรมราช (หนู) กลับออกไปครองเมืองนคร ฯ ในฐานะเจ้าเมืองประเทศราชมีบรรดาศักดิ์เป็น "พระเจ้านครศรีธรรมราช" มีอิทธิพลเสนาบดีจตุสดมภ์อย่างเช่นในกรุงธนบุรี<sup>๒๑</sup> เนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีภาระต้องทำศึกสงครามอยู่ตลอดเวลาไม่สามารถสละส่งดูแลปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับหัวเมืองมลายู จึงทรงมอบอำนาจให้เจ้านครศรีธรรมราชซึ่งมีประสบการณ์ในการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ และทำราชการจนไว้วางพระทัยแล้วปกครองเมืองนครศรีธรรมราชโดยอิสระในฐานะเมืองประเทศราช โดยต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินทอง และสิ่งของไปยังกรุงธนบุรีตามพระราชประสงค์

ในสมัยของเจ้าพระยามนตรีศรีธรรมราช (หนู) มีอำนาจปกครองเฉพาะหัวเมืองนครศรีธรรมราช คืออาณาเขตทิศเหนือจดเมืองไชยา ทิศตะวันตกจดเมืองตรัง ทิศใต้จดพัทลุง มีเมืองขึ้นคือเมืองตรังและเมืองสงขลาเท่านั้น แต่ใน พ.ศ. ๒๓๒๐ โปรกเกล้า ฯ ให้แยกเมืองสงขลาออกจากเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี เพราะมีเรื่องวิวาทกัน เนื่องจากเจ้าพระยามนตรี ฯ ไปเกณฑ์เอาผู้หญิงบุตรสาวชาวบ้านและกรรมการเมืองสงขลาหลายสิบคน<sup>๒๒</sup> โปรกเกล้า ฯ ให้แยกเมืองสงขลาออกจากเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อตัดปัญหาให้เป็นเหตุแห่งความวุ่นวายในหัวเมืองปักษ์ใต้

ส่วนหัวเมืองประเทศราชมลายูมี เมืองตรังกานู และกลันตันในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, ตอน ๒ กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า ในขณะที่ทรงยกทัพจะไปตีชุมนุมเจ้าพระฝางครั้งที่ ๒ นั้น "แขกเมืองตรังกานูและแขกเมืองยักตรา นำม้านาคบศิลา เข้ามาทูลเกล้าถวายถึงสองพันสองร้อยกระบอกเป็นพระราชลาภอันวิเศษ"<sup>๒๓</sup>

๒๑ ห่องสมุควชิรญาณ, จกหมายเหตุกรุงธนบุรี, เรื่องเดิม

๒๒ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๖)

หน้า ๓๕ - ๓๘

๒๓ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๒ (พระนคร: บริษัท

โอเคียนส์ไตร์ ๒๔๘๕) หน้า ๒๔



ส่วนเมืองปัตตานีหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวต่อว่า ขณะที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตีชุมนุมเจ้าพระฝางแตกแล้วนั้น "ครั้นถึง ๗ วันพฤหัสบดี เดือนสิบเอ็ด ขึ้นสองค่ำ (พ.ศ. ๒๓๑๘) มีใบบอกขึ้นไปแก่กรุงธนบุรีว่า แยกเมืองตาคีเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภาร ถวายคอกไม้ทองเงินและเมืองยักคราดวายปืนใหญ่ร้อยกระบอก" ๒๔

ตามหลักฐานที่ชาวตะวันตกเขียนไว้นั้น ได้ใจความตรงกันว่า ในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี เมืองปัตตานี กลันตัน ตรังกานู และรวมทั้งไทรบุรีได้ตกเป็นประเทศราชของไทย ๒๕

แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หนังสืออุทธรณ์ครั้งแต่งตั้งเจ้านครมีใจความตอนหนึ่งว่า เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า หัวมลายูได้ยกทัพมาตีนครศรีธรรมราช ๒๖ แสดงว่าหัวเมืองมลายู คือ เมืองปัตตานี และไทรบุรี ในขณะนั้นคงเป็นเอกราชและมีกำลังเข้มแข็งไม่น้อยจึงสามารถยกทัพมาตีเมืองนครศรีธรรมราชได้อีกทั้งอาณาเขตของเจ้านครเมื่อตั้งตนเป็นอิสระนั้น มีบริเวณที่เป็นหัวเมืองนครศรีธรรมราช ๒๗

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงได้แต่เมืองนครศรีธรรมราชกลับคืนมาสู่พระราชอาณาจักรเพียงเมืองเดียว ๒๘ ครั้นพม่ายกทัพมารุกรานไทยอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๓๑๘

๒๔ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๓๓

๒๕ ARNOLD WRIGHT, TWENTIETH CENTURY IMPRESSIONS OF SIAM (LONDON : LLOYD'S GREAT BRITAIN PUBLISHING CO., 1908 ) P. 52

๒๖ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒, (พระนคร. โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๘), หน้า ๑๑๘ - ๕

๒๗ เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๑๓

๒๘ "คำนำหหลวงอุดมสมบัติ" กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, ๒๕๐๕) , พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี (อิสสรญาณเถร) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, ๓๑ พ.ศ. ๒๕๐๕, หน้า ๒

ปัตตานีก็ปฏิเสธที่จะส่งทัพมาช่วยไทย ขณะนั้นทางกรุงธนบุรียังเกิดศึกอยู่ ปัตตานีจึงเป็นอิสระจากไทยมาตลอดจนรัชกาล ๒๕

การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติใหม่ ๆ ใน พ.ศ. ๒๓๒๗ โปรดให้ลดฐานะเมืองนครศรีธรรมราชลงเป็นเมืองเอก ลดยศพระเจ้านครศรีธรรมราชลงเป็นเจ้าพระยามนครและลดเสนาบดีเมืองนคร ๆ เป็นกรมการเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนเดิม เนื่องจากทรงเห็นว่า การที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้า ๆ ให้เจ้านคร ๆ (หนู) เป็นพระเจ้าานครศรีธรรมราชครองเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเมืองประเทศราช ผิดประเพณีดั้งเดิมและทรงเห็นว่า เมืองนครศรีธรรมราชมีอิสระมากเกินไป จึงมีพระราชประสงค์จะควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชให้อยู่ใต้การปกครองโดยตรง แต่พระเจ้าานครศรีธรรมราช (หนู) ไม่ยอมลดยศและลดฐานะของเมืองรวมทั้งตำแหน่งของเสนาบดี มีรับสั่งให้เข้าเฝ้าที่กรุงเทพฯ ก็ไม่ยอมปฏิบัติตามจึงโปรดให้ปลดพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่ง และโปรดให้เจ้าพจนนบุตร์เชยของพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ที่รับราชการอย่างจรรีภักดีออกมาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช<sup>๓๐</sup>

ในสมัยของเจ้าพระยามนคร ๆ (พัฒน์) โปรดให้เมืองสงขลากลับมาขึ้นกับ

๒๕ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, อ้างแล้ว, หน้า ๔๑๕

๓๐ ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุ, รัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๒๗) เลขที่ ๑ (ร่างตราสารถึงเมืองนครให้ถอดเจ้าเมืองนคร ๆ ออกจากตำแหน่ง และตั้งเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยามนคร ๆ ออกไปว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช)

เมืองนครศรีธรรมราชอีก ในพงศาวดารเมืองสงขลาว่า เนื่องจากสมเด็จพระ  
 ราชวังบวร มหาสุรสิงหนาททรงเห็นว่า เจ้าพระยานคร (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญสุข)  
 สนิทสนมกันดี<sup>๓๑</sup> แต่เนื่องจากเมืองสงขลามีเขตแดนติดต่อกับหัวเมืองมลายู พระยาสงขลา  
 (บุญสุข) เพิ่งจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสงขลาใหม่ ๆ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของทางกรุงเทพฯ  
 จึงโปรดให้เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองเอก มีกำลังมากทางหัวเมืองปักษ์ใต้ ทำหน้าที่  
 ดูแลเมืองสงขลาจะทำหน้าที่เมืองหน้าด่านที่สำคัญคอยระมัดระวังหัวเมืองประเทศราชมลายู  
 ทั่วเขตที่เจ้านครฯ เคยเป็นผู้ปกครองเมืองไทรบุรี ปัตตานี เมื่อมีการผลัดเปลี่ยนตัว  
 เจ้าเมืองใหม่ จึงเป็นโอกาสให้ทั้งสองเมืองแข็งเมืองขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ  
 ก็คงจะทรงกังวลด้วยการจัดการปกครองภายในและสร้างพระนครอยู่ ๓ ปี ทั้งต้องมีพระราช  
 ภาระในเรื่องเตรียมการต่อสู้กับพม่าและจัดการปกครองประเทศกับพม่า จึงจำต้องทรงละเลย  
 หัวเมืองมลายูไว้ชั่วคราว

ใน พ.ศ. ๒๓๒๔ พระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่าทรงจัดศึกเก้าทัพ มาตีเมืองไทย  
 ๕ ทาง พระเจ้าปดุงทรงยกทัพหลวงเข้ามาเองทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ สมเด็จพระ  
 อนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงยกทัพไปค้ำทัพหลวงของพระเจ้าปดุง  
 ทางทุ่งลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรี ครั้นเสร็จศึกที่ลาดหญ้าแล้วกรมพระราชวังบวรฯ  
 จึงเสด็จยกทัพไปตีพม่าทางปักษ์ใต้แตกพ่ายไป แล้วเสด็จประทับอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช  
 ทรงพระราชดำริว่ากองทัพก็มีพร้อมอยู่แล้ว เป็นโอกาสที่จะปราบปรามหัวเมืองมลายู ประเทศ  
 ราชที่แข็งเมืองอยู่ทรงมีรับสั่งให้ข้าหลวงถือหนังสือ ไปถึงพระยาปัตตานีและไทรบุรี ให้แต่ง  
 ทูตนำค่านับเงินทองมาถวายเหมือนแต่ก่อน แต่เจ้าเมืองทั้งสองหามาอ่อนน้อมไม่ ทรงจัด

๓๑ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒  
 หน้า ๑๑๗, และห้องสมุดวชิรญาณ, เรื่องเดิม (ร่างตราสารถึงเมืองนครศรีธรรม  
 ราช ให้ถอดพระยาสงขลาออกจากตำแหน่งและให้ถอดเมืองสงขลาไปขึ้นกับเมืองนคร  
 ศรีธรรมราช ปรากฏข้อความว่า พระยาสงขลา (เหยียง) มีความผิดไม่ต่อเรือลำเดียว  
 ให้ทันตามกำหนดเวลา ปลอຍให้โจรสลัดเข้ามาตีสำเภากลูกค้าไปแล้วไม่คิดตามจับกุม  
 จึงโปรดฯ ให้ถอดพระยาสงขลาออกจากตำแหน่ง เรียกตัวเข้าไปชำระโทษที่กรุงเทพฯ  
 แล้วโปรดตั้งหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (บุญสุข) บุตรชายคนโตเป็นเจ้าเมืองสงขลาสืบต่อ  
 มาใน พ.ศ. ๒๓๒๗)

ทรงจัดทัพไปตีได้เมืองปัตตานีกวาดล้อมนครบวรและเครื่องศัตราวุธเอามากรุงเทพฯ เป็นการ  
ทอนกำลังเมืองปัตตานีลง แล้วทรงแต่งตั้งทวนกูระมีดิน ซึ่งมีเชื้อสายรายาปัตตานีเดิม เป็น  
ผู้ว่าราชการเมืองสืบไป <sup>๓๒</sup>

เมื่อพระยาไทรบุรี (อับดุลละโมกูรัมชะ) ทราบข่าวกองทัพตีเมืองปัตตานี  
ได้ก็เกรงพระเดชานุภาพรีบแต่งทูตให้คุมต้นไม้เงินทอง เข้ามาถวายขอมเป็นเมืองขึ้นของไทย  
เหมือนแต่ก่อน ฝ่ายพระยาศรีสงคราม และพระยาภักดีณรงค์ เกรงว่าทัพไทยจะเลยไปตีถึง  
เมืองของตน จึงแต่งทูตให้คุมต้นไม้เงินทอง เข้ามาถวายขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา กรุงเทพฯ  
ด้วยทั้งสองเมือง กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงโปรดให้เป็นเมืองประเทศราชถวายต้นไม้  
เงินทองอยู่ทั้ง ๓ เมือง <sup>๓๓</sup> โดยอยู่ในการปกครองดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช

การปราบกบฏเมืองปัตตานีและแบ่งเป็น ๗ หัวเมือง

ใน พ.ศ. ๒๓๓๒ เจ้าเมืองปัตตานีก่อการกบฏชักชวนพวกแขกโจรสลัดคนนอก  
พระราชอาณาเขตยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองสงขลา แล้วแต่งคนคุมเครื่องราชบรรณาการและ  
หนังสือไปชักชวนองค์เชียงใหม่พระเจ้าแผ่นดินญวนให้ยกกองทัพมาตีไทย องค์เชียงใหม่คิดถึง  
พระเดชพระคุณที่ รัชกาลที่ ๑ ทรงชุบเลี้ยงในเวลาเสียบ้านเสียเมือง จึงมิได้รับเครื่อง  
ราชบรรณาการของเจ้าเมืองปัตตานี ทั้งยังส่งหนังสือมาทูลเกล้าถวายให้ทรงทราบ <sup>๓๔</sup>  
อีกสองปีต่อมาคือใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เจ้าเมืองปัตตานีคบคิดกับโต๊ะสาหยัก ซึ่งตั้งตัวเป็นผู้

๓๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒  
(พระนคร : ศึกษาลัทธิพานิชย์, ๒๕๐๓) หน้า ๑๕๒, เอกสารกระทรวงการต่าง  
ประเทศ แฟ้มเลขที่ ๑๑/ช/๑, "รายงานสืบราชการหัวเมืองปัตตานีและแหลมมลายู  
ร.ศ. ๑๐๗"

๓๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒  
หน้า ๑๑๕

๓๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑,  
หน้า ๒๐๑

วิเศษและสลักมลายูยกทัพมาตีสงขลา พระยาสงขลาท่านท่านกำลังปัตตานีไม่ได้ ต้องหนีไปอยู่พัทลุงและต้องขอกำลังจากนครศรีธรรมราชสมทบกับทัพจากกรุงเทพฯ ที่มีพระยากลาโหมราชเสนา เป็นแม่ทัพช่วยกันระดมตีกับเมืองปัตตานีแตกพ่ายไป พระยาสงขลาตามไปตีได้เมืองปัตตานีจับตัวราชาปัตตานีส่งเข้ามากรุงเทพฯ ทำให้ไทยสามารถปกครองปัตตานีอีกครั้งหนึ่ง<sup>๓๕</sup>

การที่ปัตตานีก่อการกบฏขึ้นครั้งนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตระหนักถึงข้อบกพร่องในการปกครองเมืองปัตตานีในขณะนั้นหลายประการ อาทิ เช่น การทำให้เมืองปัตตานีขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองที่มีหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองมลายูทั้งหมดไม่สะดวกแก่การปฏิบัติราชการได้ทันที่ เพราะทั้งสองเมืองอยู่ห่างไกลกันมาก เมืองปัตตานีสามารถจะรวบรวมสมัครพรรคพวกชาวมลายูอื่น ๆ เป็นกองกำลังสนับสนุนทำให้ยากลำบากในการปราบปราม จึงโปรดให้แบ่งปัตตานีมาขึ้นกับสงขลาเพื่อแบ่งเบาภาระของเมืองนครศรีธรรมราช และเพื่อปัตตานีจะได้อยู่ใต้การควบคุมที่ใกล้ชิดกว่าเดิม เนื่องจากสงขลาอยู่ใกล้กับปัตตานีมากกว่านครศรีธรรมราช นอกจากนี้ในการปราบกบฏปัตตานีใน พ.ศ. ๒๓๓๔ นั้นพระยาสงขลาและเจ้าพระยานคร ฯ ได้เป็นอริกล่าวโทษกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงมีพระราชประสงค์จะแยกคู่อิทธิพลทั้งสองอีกทั้งเป็นการตัดอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชลงไม่ให้มีอำนาจมากเกินไป พร้อม ๆ กับการปูนบำเหน็จความชอบของพระยาสงขลาที่ตีปัตตานีได้ จึงโปรด ฯ ให้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาสงขลายกเมืองสงขลาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และให้กำกับราชการหัวเมืองมลายูทะเลหน้าในคือเมืองตรังตานู และเมืองปัตตานี ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชกำกับราชการเมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่อยู่ทางทะเลหน้านอกติดกับเขตแดนอังกฤษ<sup>๓๖</sup>

๓๕ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า ๒๐๗ - ๒๐๘, และพระยาวิเชียรคีรี (ชม น. สงขลา) "พงศาวดารเมืองปัตตานี" หน้า ๕๐ - ๕๑

๓๖ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๑๒๑ - ๑๒๒ และกรมพระยาคำรงราชานุภาพ "คำนำ", จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, เรื่องเดิม, หน้า ๖

ประการต่อมาคือการที่พระยาปัตตานีเชื้อสายมลายู ที่สมเด็จพระราชวังบวร ฯ ทรง  
 ตั้งไว้เมื่อเสด็จไปตีปัตตานีครั้งแรกไม่จงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ กลับร่วมมือกับชาวมลายู  
 จากนอกพระราชอาณาเขตก่อการกบฏขึ้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ไม่ทรงวาง  
 พระราชหฤทัยเจ้าเมืองที่ต่างชาติอีก จึงทรงแต่งตั้งคนไทยไปเป็นเจ้าเมืองปัตตานีแทน  
 โดยโปรดฯ ให้ปลัดจนะ (ขวัญชัย) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองปัตตานี นับเป็นคนไทยคนแรก  
 ที่ได้เป็นพระยาปัตตานี<sup>๓๓</sup> หังทรงโปรดฯ ให้ยกคนไทยเลขส่วยคึกเมืองสงขลา พัทลุง  
 และจนะไปเป็นกำลังอยู่ที่เมืองปัตตานีพร้อมกับพระยาปัตตานี (ขวัญชัย) ถึง ๕๐๐  
 ครวเรือน<sup>๓๔</sup> ซึ่งเป็นพระราโชบายที่จะสนับสนุนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่าง  
 คนไทยกับประชาชนเชื้อชาติมลายู เป็นปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมนโยบายทางการปกครองให้  
 เป็นไปโดยสะดวกอีกทางหนึ่ง

พระราโชบายในการปกครองเมืองปัตตานีที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การ  
 แบ่งปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง เนื่องจากในเมืองปัตตานีซึ่งขณะนั้นพระยาปัตตานี (พ่าย)  
 เป็นเจ้าเมืองต่อจากปลัดจนะ แต่บ้านเมืองไม่สงบสุข เกิดโจรผู้ร้ายเที่ยวปล้นบ้านเรือน  
 ราษฎร พระยาปัตตานี (พ่าย) ไม่สามารถปราบได้มีใบบอกมายังเจ้าเมืองสงขลา จึง  
 โปรดฯ ให้พระยาอภัยสงครามและพระยาสงขลา (เถียนจ่อง) ออกไปปราบปรามแะแยก  
 ปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง คือ ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง รามันท์ ระแงะ สายบุรี  
 และหนองจิก<sup>๓๕</sup> เป็นการตัดกำลังเมืองปัตตานีซึ่งเป็นเมืองใหญ่มีกำลังมาก เมื่อใดที่  
 รวบรวมกำลังขึ้นเป็นปฏิปักษ์ต่อไทยก็ก่อให้เกิดปัญหาในการปราบปราม แม้สงขลาซึ่งเป็น  
 เมืองที่กำกับเมืองปัตตานีเองก็มีกำลังไม่พอจะปราบปรามต้องถูกตีแตกไปเป็นภาระแก่

๓๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑, หน้า ๒๕๖

๓๔ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, อ้างแล้ว หน้า ๖

๓๕ สำนักทำเนียบนายกรัชมุนตรี, อ้างแล้ว หน้า ๑๓

กรุงเทพฯ ฯ ที่ต้องส่งกำลังไประงับเหตุวุ่นวาย หัวเมืองทั้ง ๗ ต่างมีผู้สำเร็จราชการ เมืองปกครองขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองสงขลา เจ้าเมืองแต่ละเมืองปกครองเป็นอิสระ แยกออกจากกันและต่างมีอำนาจปกครองภายในเมืองของตนในทุก ๆ ด้านอย่างเต็มที่ ๕๐

กล่าวได้ว่าพระราชาไชยาธิบดีกล่าวเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงเป้าหมาย เพราะนับตั้งแต่ขึ้นมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หัวเมืองทั้ง ๗ ก็อ่อนกำลังลงมากและไม่สามารถรวมกำลังกันก่อความวุ่นวายได้อีกนอกจากจะถูกแทรกแซงจากภายนอก

ใน พ.ศ. ๒๓๔๗ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) มีเรื่องวิวาทกับพระยาธิบดีผู้รักษาเมืองตรัง ไม่ปรากฏว่าเรื่องใด จึงโปรด ฯ ให้แยกเมืองตรังออกจากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ฯ และโปรดเกล้า ฯ ให้ยกไปขึ้นกับเมืองสงขลาในเวลาต่อมา ๕๑ ดังนั้นในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนี้ เมืองนครศรีธรรมราชลดความสำคัญลงเป็นอย่างมาก โดยเมืองสงขลามีความสำคัญขึ้นมาแทนที่

ตอนปลายรัชกาลพระยาไทรบุรี (อับดุลละ โมกุลัมชะ) ถึงแก่อนิจกรรม ตนอุปะแงร์นบุตรคนที่ ๒ กับตนกูบีศนู บุตรคนที่ ๓ แย่งกันจะเป็นเจ้าเมืองพวกญาติพี่น้องข้าราชการผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรีรวมทั้งเจ้าพระยานคร ฯ (พัฒน์) ต่างสนับสนุนตนกูบีศนู เพราะเป็นบุตรภรรยาหลวงและมีผู้คนนิยมนับถือมาก ส่วนตนกูอุปะแงร์นเป็นที่รังเกียจว่ามารดาไม่ใช่แขก (ไม่ว่าจะเป็นมอญหรือไทย) ทั้งกล่าวกันว่าเป็นคนโลเลไม่นั่นคง เจ้าพระยานครจึงพาตนกูทั้งสองคนมาเข้าพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ที่กรุงเทพฯ ฯ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นที่พิสดารรับเป็นพี่จึงทรงแต่งตั้งให้เป็นพระยาไทรบุรี ทรงแต่งตั้งตนกูบีศนูเป็นพระยาอภัยนุราช ตำแหน่งรายามุกดา (ผู้สำเร็จราชการ) กลับออกไปรักษาราชการ ๕๒

๕๐ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕

๕๑ ห่องสมุควชิรญาณ, จ.ม.เทศรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เล่มที่ ๒  
สารตราเจ้าพระยาอัครเสนาบดี เรื่องเมืองตรังฎรา

๕๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าพระยาอภัยนุราช, เรื่องพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุแห่งจกหมายหลวงออกมสมบัติ (พระนคร . หอพระสมุควชิรญาณ, ๒๔๕๔) หน้า ๕

การแต่งตั้งคราวนี้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของชาวตะวันตกว่า การที่กรุงสยามตั้งคนภูปะแงวัน ซึ่งเป็นคนเหลวไหลไม่มั่นคงให้เป็นพระยาไทรบุรีนั้น ก็เพราะสยามไม่ต้องการจะตั้งคนที่มีผู้นิยมนับถือมาก เช่น ตนกูปัตนุ เพราะเกรงจะทนงตัวไม่ยอมอ่อนน้อม จึงเลือกเอาคนที่มีพวกพ้องขึ้นเป็นเจ้าเมือง จะได้ระลึกถึงบุญคุณที่ได้รับอุปการะช่วยเหลือ <sup>๔๓</sup>

การปกครองหัวเมืองประเทศราชในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ (ค.ศ. ๑๘๐๙) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จเสวยราชย์ได้เพียง ๒ เดือน พม่าให้อะเค็งท่วนเป็นแม่ทัพยกมาตีไทยทางบักขี้ไต้ ทรงโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรเสนาณรงค์ เป็นจอมทัพยกทัพหลวงลงไปบัญชาการสงครามที่บักขี้ไต้ พม่าตีได้ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า และเมืองถลาง แต่กองทัพเมืองนคร ๆ ซึ่งมีเจ้าพระยานคร ๆ (น้อย) ตั้งแต่ยังเป็นพระบริรักษ์กุเปศรผู้ช่วยราชการเมืองและกองทัพเมืองไทรบุรียกไปสมทบกับทัพกรุงเทพฯ ๆ ตีพม่าแตกหนีไป <sup>๔๔</sup>

เมื่อเสร็จสงครามแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯฯ เลื่อนพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ซึ่งมีความดีความชอบช่วยราชการขึ้นเป็น เจ้าพระยาไทรบุรี แต่สมเด็จพระมหาอุปราชาราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าคงจะได้เลื่อนตำแหน่งก่อนหน้าที่จะไปตีเมืองเประ (เปรัก) <sup>๔๕</sup> กล่าวคือใน พ.ศ. ๒๓๕๕ โปรดเกล้าฯฯ ให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) ไปตีเมืองเประ (เปรัก) <sup>๔๖</sup> ซึ่งอยู่ในอำนาจของ เซลังเงอร์ มาเป็นเมืองขึ้นของไทย เจ้าพระยาไทรบุรีก็ทำตามพระราชประสงค์อย่างไม่สู้เต็มใจนัก และได้แสดงความรู้สึกไว้ว่า

<sup>๔๓</sup> ก็ อยู่โพธิ์ , หน้า ๓๕๐

<sup>๔๔</sup> สมเด็จพระมหาอุปราชาราชานุภาพ, ไทยรับพม่า, หน้า ๒๕๕ - ๒๕๘

<sup>๔๕</sup> สมเด็จพระมหาอุปราชาราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒

<sup>๔๖</sup> เมืองเประ หรือ อังกฤษเรียก เมืองเปรัก (PERAK)



...มันทำให้ฉันกลุ่มใจมากที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งนี้ ฉันไม่ไ้ไปตีประค้าย  
ความนิยม ทั้งไม่ใช่ความประสงค์ของฉันที่จะเป็นศัตรูกับราชา (เประ)  
องคนนั้นค้าย แต่เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความเสียหายกับประเทศของฉัน... ๔๗

เรื่องนี้ปรากฏหลักฐานทางฝ่ายไทยว่า ไทยมิได้ใช้ให้เจ้าพระยาไทรบุรีไปตี  
เประ แต่เป็นค้ายความสมัครใจของเจ้าพระยาไทรบุรีเอง ดังจะเห็นจากหนังสือของกรม  
หมื่นศักดิ์พลเสพย์ มีไปถึงเจ้าพระยาไทรบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๘๑๒) ความว่า

"... ซึ่งเจ้าพระยาไทรบุรีให้ไปว่ากล่าวพระยาเประจะให้มาเป็นข้าขอบ  
ขันฑเสมาสมเด็จพะพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพพระมหานคร พระยา  
เประหาทำตามเจ้าพระยาไม่แลท่านพระยานครให้เจะเค่นเจะหว่าเหค  
ถือหนังสือไปว่ากล่าวพระยาเประอยู่ยังมีกลับมา จึงแต่งให้หลวงเทพมนตรี  
คนมีชื่อมาฟังดู ถ้าพระยาเประสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขันฑเสมาสมเด็จพะ  
พุทธเจ้าอยู่หัว ตามท่านพระยานครมีหนังสือมาแล้วก็ให้เจ้าพระยาไทรศรี -  
ตวัน กรมการงคอยู่ ให้เจ้าพระยาเประจัดแจงคอดไม้ทองเงินเครื่องราช  
บรรณาการเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายตามราชประเพณี หนังสือมา  
ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรมแปดค่ำ ปีชวด นักษัตร อัฐศก..." ๔๘

อย่างไรก็ตามในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๘๒๓) เจ้าพระยา  
ไทรบุรีก็เข้าปกครองแลบริหารงานในรัฐเประ

๔๗ R.O. WINSTEDT & R.J. WILKINSON, A HISTORY OF PERAK, JRASMB, VOL 12

PT.1, P. 64 "...It was greatly afflicts me to execute this order. It  
was not with my good-will that I attack Perak, nor at all my wishes to  
become the enemy of that Raja, but only to avert mischief from my country."

๔๘ หนังสือจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒, จ.ศ. ๑๑๗๘, เลขที่ ๑๐ เป็นกระดาษเพล่า

เขียนเส้นกินสอกำ ในหอพระสมุดแห่งชาติ

ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่า พ.ศ. ๒๓๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ไล่นเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ตำแหน่งจางวาง เพราะชรามากแล้ว ทรงตั้งพระบริรักษ์เบตร์ (น้อย) ผู้ช่วยราชการเมืองนครฯ ขึ้นเป็นพระยาศรีธรรมมาโศกราช ผู้ว่าราชการการเมืองนครฯ<sup>๔๘</sup> เนื่องจากเป็นกำลังสำคัญในการตีเมืองถลางคืนมาได้ใน พ.ศ. ๒๓๕๔<sup>๔๙</sup> จึงมีความดีความชอบประกอบกับมีข่าวลือว่าพม่าจะหวนกลับมาตีเมืองถลางอีก ทางกรุงเทพฯ จึงเห็นความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชในการเป็นศูนย์กลางรวบรวมผู้คน กำลังเสบียงอาหาร อาวุธ ให้มั่นคงเพื่อป้องกันหัวเมืองปักษ์ใต้จากพม่า<sup>๕๐</sup> ต่อมาเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองสงขลาซึ่งมีความสามารถมากถึงแก่อสัญกรรมลง ทรงโปรดฯ ให้หลานเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) ซึ่งรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ ออกมาเป็น "พระยาวิเศษภักดีศรีสุระสงคราม"<sup>๕๑</sup> พระยาสงขลาคนใหม่ แต่อำนาจของพระยาสงขลา (จอง) ก็ไม่เทียบเท่าสมัยเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) เนื่องจากพระยานครฯ (น้อย) มีประสบการณ์ในการปกครองมากกว่าพระยาสงขลา (จอง) จึงเป็นที่ไว้วางใจแก่ทางราชธานีซึ่งหันมาให้ความสำคัญแก่พระยานครฯ (น้อย) มากขึ้น เพื่อเป็นกำลังสำคัญที่จะดูแลและลำดับราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ โปรดฯ ยกเมือง ตรังกูรา ซึ่งขึ้นกับเมืองสงขลาให้ขึ้นกับพระยานครฯ (น้อย) อีกครั้งหนึ่ง<sup>๕๓</sup>

๔๘ สมเด็จเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๑๖

๕๐ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๙ - ๑๕

๕๑ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เลขที่ ๒ สารตราเจ้าพระยาจักรเสนาบดีเรื่องเมืองตรัง

๕๒ เรื่องเดียวกัน

๕๓ หอสมุดควชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เลขที่ ๒

### เรื่องยกเมืองกลันตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราช

พ.ศ. ๒๓๕๘ (ค.ศ. ๑๘๑๕) พระยาปลัด (หลง มหัทธ) เกิดนึกใจกับพระยาตรังกานู จึงเข้ามาขอขึ้นกับเมืองสงขลาเหมือนเมืองตรังกานูบ้าง พระยาสงขลา (จอง) ไม่ยอมรับ พระยาปลัดจึงเข้ามาร้องเรียนต่อเจ้าพระยามนทร ๑ (น้อย) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พรหมแดนเมืองตรังกานูและกลันตันติดต่อกันอยู่ เมื่อเกิดวิวาทกันแล้วจะเข้ามาอยู่ในบังคับเมืองสงขลาด้วยกัน ต่อไปถ้าพระยาปลัดหันหน้าหาความดีความชอบเกินหน้าเมืองตรังกานู พระยาตรังกานูจะเกิดข้องใจกรุงเทพฯ ขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองกลันตันขึ้นเป็นเมืองประเทศราชขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ แต่ให้อยู่ในบังคับเมืองนครฯ ตั้งแต่นั้นมาเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้กำกับเมืองไทรบุรีและเมืองกลันตัน ๕๔

### การปราบปรามเมืองไทรบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๘๒๑)

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ (ค.ศ. ๑๘๑๓) เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เกิดแตกравขึ้นกับพระยาอภัยนุราช (บัสัน) ตำแหน่งรายามุคา ซึ่งเป็นน้องชายต่างมารดา ฝ่ายไทยไกล่เกลี่ยก็ไม่สำเร็จจึงทรงโปรดย้ายพระยาอภัยนุราชไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทรบุรี และทรงตั้งตนกูอิรมิม น้องคนที่ ๓ ขึ้นเป็นรายามุคาเมืองไทรบุรี ชาวเมืองไทรบุรีพูดกันว่าเจ้าพระยามนทร (น้อย) ไม่ถูกกับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จึงแสลงหาความผิดใส่ร้ายต่าง ๆ ทำให้เมืองไทรบุรีคือคร่อน ซึ่งกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า "ถ้าจะพิเคราะห์เหตุความเห็นข้างเจ้าพระยามนทร ๑ ก็ว่าเจ้าพระยาไทรบุรีไปคบหาฝรั่งอันเป็นข้อรังเกียจของเจ้าพระยามนทร ๑ โดยธรรมดา ๕๕

๕๔ จกหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ , ตอนพระ ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ

เรื่องพงศาวดารอัน เป็นมูลเหตุ แห่งจกหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า ๑๔ - ๑๕

๕๕ จกหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ , หน้า ๑๓ - ๑๔

ซึ่งข้อความนี้เป็นจริง เพราะปรากฏว่าเจ้าพระยาไทรบุรีได้ขอให้อังกฤษเจ้าเมืองป็นัง มาเจรจากับไทย เจ้าเมืองป็นังรายงานไปยังรัฐบาลอินเดีย ผู้สำเร็จราชการอังกฤษ ประจำอินเดียจึงได้ส่ง จอห์น ครอบเฟ็ค ( เป็นทูตมาเจรจาทูลให้ เมืองไทรบุรีพ้นจากอำนาจเมืองนครศรีธรรมราช <sup>๕๖</sup> สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ว่า "ตามข้อความที่ปรากฏดังกล่าวมาแล้วทำให้เห็นว่าในเวลานั้น พวก เมืองไทรบุรีเห็นจะแตกกันเป็น ๒ พวก คือพวกเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) พวก ๑ พวก พระยาภักยบุรุษพวก ๑ พวกพระยาภักยบุรุษคงจะนบยอมฝากตัวกับเจ้าพระยานครศรี - ธรรมราช โดยเฉพาะเมื่อพระยาภักยบุรุษได้มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล ซึ่งเขตแดน ติดต่อกับเมืองนครศรีธรรมราช พวกเมืองสตูลคงจะมาพึ่งบังคับบัญชาสนิทสนมข้างเมืองนคร ๗ มากกว่าเมืองไทร" <sup>๕๗</sup>

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างบนทำให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เริ่มเอาใจ ออกห่างจากไทยเป็นครั้งแรก โดยลอบส่งคนไม่เงินต้นไม้ทองเครื่องราชบรรณาการไป ถวายพระเจ้าอังวะจักกายแมง ครั้น พ.ศ. ๒๓๖๓ (ค.ศ. ๑๘๒๐) พม่าเริ่มทำศึกกับไทย และทราบว่า เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ถูกกับเจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) จึงส่งคนมาเกลี้ยกล่อม ให้เจ้าพระยาไทรยกทัพเมืองไทรบุรีตีขึ้นมาทางใต้ในขณะที่ทัพพม่าซึ่งพม่าส่งคนไปชักชวน จะ ตีชนาบทวันออก พม่าตีทางตะวันตก เป็นศึก ๓ ทางพร้อมกัน ฝ่ายไทยทราบข่าวศึก ก็เตรียมทัพไปตั้งรับ ให้ทัพเมืองนคร ๗ และส่งขล่ายกออกไปตั้งตอเรือที่เมืองสตูล เพื่อ คุมเมืองไทรบุรี แต่เผอิญพม่าไปวิวาทกับอังกฤษเรื่องเมืองมณีปุระ และเมืองจิตตะเกิง จึงมิได้ยกมาตามกำหนด <sup>๕๘</sup>

<sup>๕๖</sup> ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งเศสยกกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร :

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาศก, ๒๔๕๗) หน้า ๒๑

<sup>๕๗</sup> สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒  
หน้า ๓๑๗

<sup>๕๘</sup> จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, หน้า ๑๖

กรั้น พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๘๒๑) น้องคนหนึ่งของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) เข้ามาฟ้องต่อเจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) ว่าเจ้าพระยาไทรเอาใจออกห่าง ไปเข้ากับพม่าทั้งพระยากลางยังจับเรือพม่าที่ถือหนังสือรับสั่งของพระเจ้าอังวะมาถึงเจ้าพระยาไทรบุรี ชักชวนให้ยกกองทัพสมทบมาตีหัวเมืองไทยตอนใต้ จึงโปรด ฯ ให้มีตราเรียกตัวเจ้าพระยาไทรบุรีเข้ามาแก้คดี แต่เจ้าพระยาไทรบุรีกลับแข็งเมืองไม่ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาทูลเกล้าถวายตามกำหนด พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้เจ้าพระยาานคร ฯ (น้อย) เป็นแม่ทัพใหญ่คุมทัพหัวเมืองทางใต้ไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีต่อสู้ไม่ไหวทั้งเมืองไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะปีนัง เจ้าพระยาานคร ฯ ใ้มีหนังสือไปขอตัวเจ้าพระยาไทรจากปีนัง พร้อมกับส่งเรือรบชนิดพาย ๑๐๐ ลำ ไปคอยรับตัวที่หน้าเกาะปีนังทำให้ผู้คนที่นี่ตกใจ เจ้าเมืองปีนังปฏิเสธทั้งยังให้ไทยถอนกองทัพเรือคืน ไทยกลัวมีเรื่องกับอังกฤษจึงต้องถอนกำลังกลับ <sup>๕๙</sup> เจ้าพระยาานคร ฯ กวาดต้อนชาวเมืองไทรบุรีมาไว้ที่กรุงเทพฯ ฯ บ้าง ที่เมืองนคร ฯ บ้างแล้วให้บุตรสองคน คือ พระภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นผู้รักษาเมือง ให้นายบุษ มหาเล็กบุตรคนรองเป็นปลัด ครั้นต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระภักดีบริรักษ์เป็นพระยาอภัยวิเชียร เจ้าพระยาไทรบุรีและตั้งนาย บุษ มหาเล็ก เป็น พระเสนาอนุชิต ปลัดเมืองไทรบุรีให้เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจสิทธิขาดปกครองเมืองไทรบุรีตั้งแต่นั้นมา <sup>๖๐</sup>

การที่อังกฤษมิได้ให้ความช่วยเหลือไทรบุรีในระหว่างถูกรุกราน ทำให้เจ้าพระยาไทรบุรีรู้สึกผิดหวัง โดยถือว่า อังกฤษไม่รักษาคำพูด นอกจากนั้นชาวอังกฤษที่มาหากินอยู่ที่ดินแดนแหลมมลายู พวกกันเห็นใจในชะตากรรมของเจ้าพระยาไทรบุรี และประณามการกระทำของบริษัทอินเดียตะวันออก รวมทั้งเจ้าเมืองปีนังซึ่งไม่พอใจในการกระทำของไทยและมีความเห็นเหมือนชาวอังกฤษส่วนใหญ่ จึงได้ทำหนังสือกระตุ่นไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียให้กู้เกียรติยศและชื่อเสียงของชาวอังกฤษในรัฐมลายูคืนด้วยการให้ความ

๕๙. WINSTEDT, A HISTORY OF MALAYA, P. 184

๖๐. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบดินเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๒๐ - ๓๒๑

ช่วยเหลือเจ้าพระยาไทรบุรีให้ไต่กลับไปครองบ้านเมืองของตนตามเดิม <sup>๒๑</sup>

ผลจากการที่ไทยยกกำลังไปตีเมืองไทรบุรี ทำให้อังกฤษคิดจะส่งทูตเข้ามาติดต่อกับไทยโดยตรงเพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และเพื่อเปิดการค้ากับไทยใหม่ การติดต่อกันเกี่ยวข้องโดยตรงของอังกฤษนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงสำคัญในดินแดนมลายูในเวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุปว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไทยมีเมืองขึ้นในแหลมมลายู ๔ เมืองด้วยกัน คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และเประ ซึ่งไทรบุรีตีได้ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ และเประก็ส่งบรรณาการให้แก่ไทยตั้งแต่นั้นมา หัวเมืองเหล่านี้มีข้อผูกพันที่จะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินทองมาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ ๓ ปีครั้ง ส่งกำลังทหารและเสบียงสัมภาระมาช่วยในยามสงคราม เจ้าผู้ครองหรือสุลต่านจำต้องได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลไทย และความสัมพันธ์กับต่างประเทศย่อมได้รับความยินยอมจากไทยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองเหล่านี้ทางปฏิบัติแตกต่างกันไป รัฐที่อยู่ใกล้พระนครจะถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดกว่ารัฐที่อยู่ห่างไกลออกไป นอกจากหัวเมืองทั้ง ๔ แล้ว ไทรบุรี เป็นเพียงรัฐเดียวที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไทยมากที่สุด กลันตัน ตรังกานู มีความสัมพันธ์มาลงมาตามลำดับ ส่วนเประมีความสัมพันธ์กับไทยเป็นไปอย่างผิวเผินเท่านั้น หลักฐานความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเประแทบจะไม่ปรากฏ นอกเหนือไปจากการส่งเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งก็ไม่มีการยืนยันว่า เประส่งตามกำหนดเป็นประจำหรือไม่

การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้มีเหตุการณ์ยุ่งยากเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เป็นเหตุให้รัชกาลที่ ๓ ต้องทรงมีพระราชภาระกิจในอันที่จะปราบปรามกบฏและจัดระเบียบการปกครองในหัวเมืองเหล่านั้นให้เรียบร้อยรัดกุมเสมอมา เริ่มด้วย

### การปราบกบฏพวกเจ้าพระยาไทร ครั้งที่ ๑

พ.ศ. ๒๓๗๓ (ค.ศ. ๑๘๓๐) คนกูดินหลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ซึ่งไคหนีไปอยู่เกาะปีนังพร้อมเจ้าพระยาไทรบุรี ได้เที่ยวเกลี้ยกล่อมบรรดาแขกเมืองต่าง ๆ เข้าเป็นพรรคพวกแล้วยกเข้าตีไทรบุรีได้ เจ้าพระยานคร ฯ ต้องขอกำลังจากกรุงเทพฯ ฯ ไปช่วยรบทั้งออกคำสั่งให้พระสุรินทร ซึ่งเป็นข้าหลวงฝ่ายกรมพระราชวังบวร ฯ อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชเวลานั้นไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลาและหัวเมืองทั้ง ๙ มาช่วย สมเด็จพระยาตากำรพระราชานุภาพทรงสันนิษฐานสาเหตุที่ต้องใช้พระสุรินทรไปเกณฑ์ทัพครั้งนี้ว่า อาจเป็นเพราะเจ้าพระยานคร ฯ เกรงจะบังคับบัญชาพระยาสงขลาไม่ได้ เพราะเป็นอริกันอยู่ จึงต้องให้ข้าหลวงกรุงเทพฯ ฯ ออกหน้า พระยาสงขลาด้ับเห็นว่าเป็นความผิดของเจ้าพระยานคร ฯ ซึ่งจัดการปกครองเมืองไทรบุรีไม่ดี ทำให้เมืองสงขลาต้องรับผิดชอบในการที่จะต้องเกณฑ์พวกแขก ๙ หัวเมืองไปรบกับพวกแขกไทรบุรี จึงเกลี้ยให้พระสุรินทรลงไปเกณฑ์ทัพพวกแขก ๙ หัวเมืองเอง <sup>๒๒</sup> ปรากฏว่าแขก ๙ หัวเมืองขัดขืนก่อการกำเริบพระยาสงขลา (เซ่ง) จึงมีใบบอกเข้ามากราบบังคมทูลกล่าวโทษพระสุรินทรว่า ลงไปกะเกณฑ์เอาเงินทองทรัพย์สินสมบัติของพวกแขก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ จึงโปรดให้กองทัพกรุงเทพฯ ฯ ยกไปปราบ เจ้าพระยานครปราบเมืองไทรบุรีได้กองทัพกรุงเทพฯ ฯ จึงไปปราบกบฏ ๙ หัวเมือง แต่เนื่องจากพวกเมืองกลันตัน ตรังกานู ยกขึ้นมาช่วยพวกกบฏจึงต้องมีใบบอกมาขอกำลังจากกรุงเทพฯ ฯ ไปเพิ่ม เจ้าพระยานคร ซึ่งจัดการปกครองภายในเมืองไทรบุรีจนสงบเรียบร้อยแล้ว ได้นำกำลังไปสมทบกับทัพจากกรุงเทพฯ ฯ ระลอกสองปราบกบฏ ๙ หัวเมืองจนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สืบได้ความว่าทั้งพระยาตรังกานู และพระยากลันตันส่งกำลังมาช่วยพระยาปัตตานีก่อการกบฏ แม่ทัพนายกองไทยจึงเตรียมยกทัพไปปราบปรามเมืองทั้งสองจะได้เช็ดหลายไม่กล้าให้ความร่วมมือกับพวกกบฏอีก ครั้นพระยากลันตันทราบข่าวก็ยอมรับผิดจะส่งตัวพระยาปัตตานี ซึ่งหนีไปอยู่ ณ เมืองกลันตัน คืนให้

๒๒) กรมพระยาตากำรราชานุภาพ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ตอนคำนำ, หน้า ๒๔

แก่ไทยทั้งจะขอเสียค่าไถ่เมืองเป็นเงิน ๓๐,๐๐๐ เหรียญ <sup>๖๓</sup> ค่าใช้จ่ายให้กองทัพไทย ๒๐,๐๐๐ เหรียญ รวมเป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ เหรียญ ภายใต้อินยอมตามข้อตกลงนี้ <sup>๖๔</sup>

ส่วนพระยาตรังกานูมิได้มาอ่อนน้อม ฝ่ายไทยเห็นว่าถ้าจะยกไปตีเมืองตรังกานู ชาวพื้นเมืองก็จะอพยพเข้าไปในดินแดนที่อังกฤษปกครอง ถึงตีได้เมืองก็คงเป็นเมืองร้าง พวกเมืองตรังกานูในเวลานี้ก็แยกออกเป็นสองพวกอยู่แล้ว คือพวกพระยาตรังกานู (มิงโซ) คนปัจจุบันกับพวกของตงกุกูมา ซึ่งอพยพไปอยู่เมืองลิงา ไทยจึงแต่งตั้งตงกุกูมาเป็นพระยาตรังกานูแทนพระยาตรังกานูคนเดิม ซึ่งโปรดฯ ให้มีท้องตราสั่งถอด โดยเจ้าเมืองตรังกานูและบรรดาเจ้าเมืองแขกที่เป็นกบฏไม่มีใครขัดขวาง ทำให้ตงกุกูมาสามารถปกครองเมืองตรังกานูได้อย่างราบรื่น ส่วนพระยาตรังกานูคนเก่าอพยพไปอาศัยอยู่เมืองกลันตันได้ ๓ ปีก็ถึงแก่อนิจกรรม ใน พ.ศ. ๒๓๘๐ <sup>๖๕</sup>

#### การปราบกบฏพวกเจ้าพระยาไทร ครั้งที่ ๒

ใน พ.ศ. ๒๓๘๑ เมืองไทรบุรีเกิดความวุ่นวายอีกครั้งหนึ่ง เพราะในช่วงระยะเวลาที่ข้าราชการแถบเมืองปักษ์ใต้ เช่น เจ้าพระยานคร พระยาสงขลา พวกกันเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อช่วยงานพระเมรุ พระราชชนนีพันปีหลวง กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย ตงกุกูมะมัดคัสส ตงกุกูอับดุลละ และทวันมาลี ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) และเป็นโจรสลัดอยู่ในท้องทะเลตะวันตก ยกกำลังมาตีเอาเมืองไทรบุรีได้ ทั้งยังตีได้เมืองตรัง ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองนคร ๗ อีกเมืองหนึ่งกำลังจะยกกำลังเข้าตีเมืองสงขลาทั้งยังส่งคนเข้าไปเกลี้ยกล่อมบริเวณ ๗ หัวเมือง ให้ก่อการกำเริบขึ้นอย่างคราวก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดฯ ให้ผู้ว่าราชการหัวเมืองปักษ์ใต้รีบกลับออกไปรักษาบ้านเมือง ทั้งให้จัดกองทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ ๑ ออกไปช่วยคว้ย กองทัพไทย

๖๓ เงินที่ใช้ในเมืองเหล่านี้เป็นเงินเหรียญเม็กซิกัน; กรมการปกครอง, อ้างแล้ว, หน้า ๖๖

๖๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์,

๖๕ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุวงอุกมสมบัติ, หน้า ๓๘



คือเมืองไทรบุรีคนได้ ในปลาย พ.ศ. ๒๓๘๑ ๖๖

ในต้น พ.ศ. ๒๓๘๒ (ค.ศ. ๑๘๓๙) เจ้าพระยามนทร (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรม เจ้าพระยาบวรราชกับพระยาศรีพิพัฒน์ ปรีชาทันเห็นว่าเมืองไทรบุรีไกลจากพระนครมาก พลเมืองนั้นแม้ขึ้นเค็บจะเป็นคนไทย แต่มาเวลานี้ก็ปะปนกับชาวมลายูและพูดภาษามลายูเป็นพื้นทั้งยังนับถือศาสนาอิสลาม อีกทั้งนิสัยของชาวมลายูไม่ชอบให้ชาวต่างชาติเข้ามาปกครองอยู่แล้ว ถ้าจะให้พระยาอภัยภูเบศร์ และพระยาเสนาสุจิต ซึ่งเป็นคนไทยอยู่รักษาเมืองไทรบุรีก็ต้องสู้รบกับลูกหลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) อีก จึงเห็นสมควรว่า ควรจะแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็นมุกเกม (อำเภอในปัจจุบัน) เหมือนแบ่งเมืองปัตตานีและตั้งญาติวงศ์เจ้าพระยาไทรบุรีที่มีผู้นับถือเป็นเจ้าเมือง แล้วมีหนังสือกราบบังคมทูลเข้ามา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเห็นชอบด้วยกับความคิดที่จะแยกออกเป็นมุกเกม แต่ทรงตั้งเงื่อนไขให้ข้าราชการไทยที่บักซ์ได้ให้ระมัดระวังอย่าปล่อยให้พวกเมืองไทรบุรีก่อการกำเริบขึ้นอีก เพราะเมืองไทรบุรีมีเขตแดนติดกับดินแดนที่อังกฤษปกครองอยู่ อังกฤษจะเข้าแทรกแซงได้โดยง่าย ทรงพระราชทานกระแสรับสั่งออกไปว่า

... ซึ่งตั้งแยกให้อยู่เมืองไทรได้แล้ว จะถอนเอาพระยาไทรมาอยู่ที่เมืองพังงานั้น ถ้ามันเป็นคนผิดและจะไว้ใจไม่ได้ ก็ถอนเอาเข้ามาเสีย ให้มีกำลังเมืองไทรอยู่แต่่น้อยแลกว่านั้น เรือรบ เรือไล่ ปืนใหญ่ ปืนน้อย เครื่องศาสตราวุธของพระยาไทรบุรีมีอยู่เท่าไรก็ถอนจัดแจงให้พระยาไทรมาเสียให้สิ้น ครั้นจะทิ้งแผ่นดินเมืองไทรเสียแล้ว เมืองไทรก็เป็นที่ถูกมิทำมาหากินอยู่ อังกฤษจะคิดมาสวมเก็บกันเอาเป็นของอังกฤษต่อไป จะไว้ใจแก่การนั้นไม่ได้ ... ๖๗

ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๓๘๒ (ค.ศ. ๑๘๓๙) จึงโปรดให้แยกเมืองไทรบุรีออก

๖๖ พงศาวดารเมืองไทรบุรี, (ในประสมพงศาวดารภาคที่ ๒) หน้า ๙๔ - ๙๕

๖๗ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ เล่ม ๒ ตอนประชุมความท้ายเรื่อง, หน้า ๔๐๕

เป็น ๑๒ มุแกม แบ่งเป็น ๔ เมือง คือ เมืองไทรบุรี, เมืองปติส, เมืองกะบังปาสุ, และเมืองสตูล และตั้งพวกแขกผู้ที่ราษฎรนับถือ เป็นผู้ว่าราชการเมืองต่างก็ปกครองเป็นอิสระแก่กัน แต่อยู่ใต้อำนาจบัญชาของเมืองนครศรีธรรมราชทั้ง ๔ เมือง โปรดให้ย้ายพระยาอภัยธิเบศร์ เจ้าเมืองพังงา พระเสนานุชิต เลื่อนเป็นพระยาตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่า

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๖) เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)

ซึ่งอยู่ ณ เมืองมะละกา ให้บุตรถือหนังสือเข้ามายังกรุงเทพฯ กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษที่ได้กระทำความผิดมาแต่ก่อนจะขอเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป ๒๘ ทั้งนี้ เพราะเจ้าพระยาไทรทราบข่าวเจ้าพระยานคร (น้อย) ถึงแก่อนิจกรรมเป็นการสิ้นอุปสรรคสำคัญที่จะกลับเข้ามาเมืองไทรบุรีพร้อมกันนี้ได้ มีจดหมายจากเจ้าเมืองสิงคโปร์ ซึ่งขอร้องให้ไทยยกโทษให้เจ้าพระยาไทรบุรี ให้ได้มาปกครองบ้านเมืองตามเดิมกำกับเข้ามาด้วย ตอนท้ายของจดหมายมีท่านองชู่เชิญไทยโดยกล่าวว่า หากไม่ยอมตามคำขอร้องของอังกฤษแล้ว ถ้าเกิดกบฏในเมืองไทรบุรีอีก อังกฤษจะไม่ให้ความช่วยเหลือในการปราบปรามแก่ไทย ๒๙ เช่น ในการปราบกบฏไทรบุรีสองครั้งที่แล้ว อังกฤษช่วยส่งเรือรบมาปิดล้อมบริเวณปากน้ำเมืองไทรบุรี เพื่อป้องกันมิให้พรรคพวกเจ้าพระยาไทรได้รับความช่วยเหลือจากที่อื่นได้ ๓๐

ไทยพิจารณาเห็นว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ทรสภาพแล้วคงไม่ก่อความยุ่งยากขึ้นอีก และในเวลานั้นเมืองไทรบุรีก็ถูกตัดทอนกำลังลงสะดวกแก่การดูแลปกครองอีกทั้งไทยเองก็เพื่อหมายต่อภาระกิจที่ต้องคอยปราบปรามพวกกบฏเมืองไทรบุรี

๒๘ ประชุมพงศาวดาร

๒๙ L.A. MILLS, BRITISH MALAYA 1824-1867, JMBRAS III (NOVEMBER, 1925

P. 163

๓๐ IBID

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โทษพระราชนานแก่ เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแฉวัน) โปรดให้เจ้าพระยาไทรปกครองเมืองไทรบุรีตามเขตแดนที่กำหนดใหม่ และทรงย้ายเจ้าเมืองไทรบุรีมาเป็นผู้ว่าราชการเมือง กะบังป่าสุ ที่ว่างลง เจ้า - พระไทรก็ตั้งใจปฏิบัติราชการสนองพระ เกศพระคุณจนถึงแก่อนิจกรรม ใน พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๔)

### ไทยจัดการเรื่องเมืองกลันตัน ครั้งที่ ๑

นอกจากเมืองไทรบุรีซึ่งมักจะก่อความวุ่นวายให้ไทยเข้าไปจัดการปกครองแล้วเมืองกลันตันเป็นเมืองที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับไทยรองลงไป ด้วยมีเรื่องให้ไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วยตลอดเวลา เนื่องมาจากความไม่ปรองดองในหมู่ญาติพี่น้อง กล่าวคือ พระยากลันตันไม่มีบุตรแต่มีน้องชายชื่อ พระยาบาโงยและหลานอีก ๔ คน พระยากลันตันตั้งใจจะให้ควันสะนิ (ปากแดง) หลานคนหนึ่งสืบสกุล เพราะเป็นที่รักใคร่ไว้วางใจ ทั้งมีสติปัญญาดีกว่าคนอื่น ๆ เมื่อพระยากลันตันถึงแก่อนิจกรรม พวกญาติวงศ์ต่างแย่งกันเป็นเจ้าเมือง เจ้าพระยานคร (น้อย) ส่งบุตรคนที่ ๒ ไปไกล่เกลี่ยให้พร้อมใจกันเลือก ควันสะนิเป็นพระยากลันตัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งควันสะนิเป็นเจ้าเมืองกลันตัน และพระราชนานเกี่ยวยศญาติผู้ใหญ่ของพระยากลันตันให้เป็นคนทุกุทุกคน ส่วนพระยาบาโงยกับคนทุกุประสา มีความฉัตรังมาช่วยพระยาบัคตานีก่อการกบฏ เดิมพระราชดำริจะยึดตัวเอาไว้แต่เจ้าพระยานครชอบตัวออกไป เพราะเชื่อว่าพี่น้องปรองดองกันหมดแล้ว เมื่อพระยาบาโงยไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้วหนีออกไปอยู่เมืองปะตัง นอกพระราชอาณาเขต ส่วนคนทุกุประสา กลับไปอยู่เมืองกลันตัน

### ไทยจัดการเรื่องเมืองกลันตัน ครั้งที่ ๒

ต่อมาคนทุกุ ประสา เกิดวิวาทขึ้นกับพระยากลันตันด้วยเรื่องทรัพย์สินสมบัติ และ

บ่าวไพร่ทั้งน้อยใจที่พระยากลับคืนไม่ได้ช่วยทูลขอให้มีตำแหน่งราชการ จึงไปชักชวนพระยา  
บาไองกับเจ้าเมือง ปะหัง ให้ตั้งป้อมสู้กับพระยากลับคืน ๗๒

ขณะนั้นพระยาพิพัฒน์รัตนราชโกษา เป็นแม่ทัพออกไปปราบกบฏเมือง ไทรบุรี  
และตั้งทัพอยู่ที่เมืองสงขลา เมื่อทราบเรื่องวิวาทดังกล่าว จึงให้หลวงสรรพเสนีคุมคน  
๕๐ คน ไปห้ามปรามการวิวาท ให้พระยาเพชรบุรีคุมคน ๑,๐๐๐ คน ไปตั้งมั่นที่เมือง  
สาบบุรี แล้วมีตราให้พระยาบาไอง พระยากลับคืนและตัญญูปะสามายังเมืองสงขลา แต่  
สามคนมิคปรี้ยว พระยาพิพัฒน์ ฯ จึงให้คุมพลลงเรือรบไปทอดสมอหน้าเมืองกลับคืน พระยา  
บาไองตกใจอพยพครอบครัวไปอยู่เมืองตรังگانู ไทยบังคับให้พระยากลับคืนและตัญญูปะสา  
เล็กเตรียมการรบพุ่งกันและจัดกรว่ากล่าวไกลเกลี่ยจนสองฝ่ายยอมคืนดีกัน ๗๓

### ไทยจัดการเรื่องเมืองกลับคืน ครั้งที่ ๓

ใน พ.ศ. ๒๓๘๒ (ค.ศ. ๑๘๔๐) พระยาจางวางกับรายามูคา กลับคืน  
ซัดขึ้นอำนาจของพระยากลับคืนเรื่องราวถูกตามถึงเตรียมซุกสนามเพลาะจะรบกัน เมื่อ  
ทราบมาถึงกรุงเทพ ฯ โปรต ฯ ให้พระยานคร (น้อยกลาง) แต่งกรรมการไปตักเตือน  
เหตุการณ์ก็สงบไป ครั้น พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) ตัญญูปะสาเข้ามาร้องทุกข์ที่กรุงเทพฯ  
ว่า พระยาจางวางกับรายามูคา ใ้รับเอาเรือนสวนไร่นาเป็นของตนไป พระยากลับคืน  
ก็มีใบมอกกล่าวโทษตัญญูปะสาเข้ามาว่า ไปชักชวนพระยาบาไอง กับพวกเมืองตรังگانู  
เมืองสิงา ให้มารบกับพระยากลับคืนอีก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชมาริ  
จะแยกตัวญาติพี่น้องพระยากลับคืนมิให้อยู่ใกล้กันเพราะเกรงจะวิวาทกันอีก ประจวบกับ  
ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองปัตตานีว่างลง ทรงโปรดให้ย้ายพระยาหนองจิกไปเป็นเจ้าเมือง  
ปัตตานี โปรตเกล้า ฯ ให้ถามตัญญูปะสา ว่าเต็มใจไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก  
หรือไม่ ตัญญูปะสาก็ตกลง ทรงโปรดให้พระยาห้วยน้ำดังไปเมืองกลับคืนกับตัญญูปะสาเพื่อ

๗๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, หน้า ๑๕๕ - ๖

๗๓ สมเด็จพระยาราชราชนุภาพ, จดหมายเหตุสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตอนประชุมความ  
ท้ายเรื่อง, หน้า ๔๓๐

ดูแลให้ไปว่าราชการ เมืองหนองจิกให้เรียบร้อย

เมื่อไปถึงเมืองกลันตัน ตนกูปะสาขอหนังสือพระยาท้ายน้ำไปเกลี้ยกล่อมพระยาบาโงยและตนกูหลวงอาหมัดจากตรังگانู ต่อมาตนกูปะสาติดสินบนพระยาท้ายน้ำ ๑๐,๐๐๐ เหรียญ ให้ช่วยให้ตนได้เป็นพระยากลันตัน พระยาท้ายน้ำส่งร่างหนังสือของตนกูปะสาเข้ามาถวายให้ทอดพระเนตร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงซักเคืองที่พวกกลันตันไม่สามัคคีกัน โปรดให้ยกทัพไปจากเมืองนครและเมืองสงขลา บังคับให้ตนกูปะสา พระยาบาโงย และตนกูหลวงอาหมัดไปอยู่เมืองหนองจิก ส่วนพระยาจางวาง กับรายามูคา ตั้งใจจะเอามาไว้กรุงเทพฯ แต่พระยากลันตันขอตัวรายามูคาไว้ จึงพาพระยาจางวางมากรุงเทพฯฯ เพียงคนเดียว โปรดเกล้าฯ ให้เอาตัวไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช

ตนกูปะสาไปว่าราชการเมืองหนองจิกได้เพียง ๓ ปี ระหว่างนั้นพระยาบาโงย กับตนกูหลวงอาหมัดถึงแก่กรรมลง ครั้น พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๕) พระยาปัตตานีถึงแก่กรรมอีกคนหนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯฯ ตั้งตนกูปะสาเป็นพระยาปัตตานี

สำหรับเมืองกลันตัน เมื่อแยกตนกูปะสากับพระยาจางวางมาแล้ว เหตุการก็สงบเรียบร้อยมาตลอด <sup>๗๔</sup>

ใน พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. ๑๘๔๔) ถึงกำหนดที่ประเทศราชต้องส่งต้นไม้เงินทองตามธรรมเนียม แต่ปรากฏว่าเมืองสตูลไม่ยอมส่ง พระยาสงขลา (เถียน เสง) ซึ่งเป็นผู้ปกครองให้ตนกูเคหวานำต้นไม้เงินทองส่งมาแทน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯฯ แต่งตั้งตนกูเคหวาเป็นพระยาสตูล ในปีเดียวกันพระยาสตูลกับพระยาปลิวาทกันเรื่องพรบแค้น ทรงโปรดให้เจ้าเมืองนครฯฯ และเจ้าเมืองสงขลาออกไปชำระคดี พระยาสงขลาจึงมีใบบอกมากราบทูลขอยกเมืองสตูลให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากเมืองสงขลา มีภาระต้องรับผิดชอบบังคับบัญชาบริเวณ ๗ หัวเมืองเต็มกำลัง แล้วโปรดเกล้าฯ

๗๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ตอนประชุมความ  
ท้ายเรื่อง หน้า ๔๓๓ - ๔

ให้เมืองสกลขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่นั้นมา ๗๕

การแต่งตั้งผู้ว่าราชการเมืองและการควบคุมหัวเมืองทั้ง ๗ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทยให้อิสระในการปกครองภายในแก่หัวเมืองเหล่านั้น แม้ตำแหน่งเจ้าเมืองก็ให้เจ้านายของชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นชนต่างชาติ ภาษาและศาสนากับคนไทยปกครองกันเอง ทั้งนี้ เพราะพระมหากษัตริย์ไทยไม่มีพระราชประสงค์จะเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในใด ๆ ที่มีมาแต่เดิม จึงให้คนเชื้อสายเดียวกันปกครองกันเองต่อไป เพราะชาวมลายูด้วยกันปกครองกันเองจะรู้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีกว่าให้คนไทยเป็นผู้ปกครอง สำหรับเมืองปัตตานีหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงแต่งตั้งคนไทย คือ ปลัดจระนะ (ขวัญชัย) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเป็นครั้งแรก นับเป็นการริเริ่มแต่งตั้งคนไทยให้เป็นเจ้าเมืองปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ พระราโชบายในการแต่งตั้งคนไทยเป็นเจ้าเมือง นับว่าเป็นพระราโชบายที่ได้ผลสมประสงค์และเหมาะสมกับสถานการณ์อย่างยิ่ง เพราะตลอดระยะเวลาที่พระยาปัตตานี (ขวัญชัย) ครองเมืองปัตตานี บ้านเมืองอยู่ในความสงบและผู้สืบเชื้อสายจากพระยาตานี (ขวัญชัย) ก็ได้เป็นกำลังของไทยในการปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ เมื่อตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองใดว่างลงเพราะเจ้าเมืองเป็นกบฏก่อกบฏหรือถูกถอดเพราะ "ไม่ได้ราชการ" ก็ดี บุครหลานพระยาตานี (ขวัญชัย) มักจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองแทน เช่นเมื่อพระยาพะเยลา (ตะวันบางกอก) เป็นกบฏในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มชัย) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองยะลาแทนหรือนายเกรียงบุครหลวงสวัสดิภักดี ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาหนองจิก ๗๖ แทนนายแมนที่ถูกถอดเพราะ "ไม่ได้ราชการ" ๗๗

๗๕ พระยาวิเชียรคีรี, พงศาวดารเมืองสงขลา หน้า ๓๘

๗๖ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, อ่างแลว, หน้า ๒๐

๗๗ กวช, ร. ๕ ม ๔๔/๑๑, อ่างแลว

เมื่อเจ้าเมืองเป็นคนไทยอย่างนี้ไปรับตำแหน่งเจ้าเมืองหัวเมืองทั้ง ๗ ก็มัก  
จะอพยพครอบครัวญาติพี่น้องมาด้วยเป็นเหตุให้ระบบการปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี  
ตลอดจนระบบความยุติธรรมแบบไทยได้มีโอกาสแพร่ไปสู่ประชาชนโดยกลุ่มคนไทยเหล่านี้  
ช่วยให้เกิดความผสมกลมกลืน ทางวัฒนธรรมอันสร้างให้เกิดความรู้สึกอันเป็นอันหนึ่งอันเดียว  
กันของประชาชนที่ต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา และต่างวัฒนธรรม การขยายอิทธิพลของไทย  
โดยวิธีนี้ได้ผลดีดังปรากฏบันทึกในพงศาวดารว่า

...ในตอนนี้ในสมัยที่พระยาพะหรั่ง (พ่าย) หลวงสวัสดิภักดี (ยิ้มซ้าย)  
และนายแม่ปกครองโดยลำคัม ขนบธรรมเนียมเมืองระหรั่ง เมืองยะลา  
เมืองหนองจิก กรรมการและอำเภอู้อย่างเมืองสงขลาทั้งสิ้น ... ๓๘

...ในเมืองยะหรั่งซึ่งบุตรหลานพระยาตานี (ขวัญซ้าย) เป็นเจ้าเมือง  
แทบจะโดยตลอด มีเจ้าเมืองเชื้อสายมลายูแทรกเพียง ๒ คน จนถึงรัชกาล  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ

... ขนบธรรมเนียมจักอย่างเมืองสงขลา ก็คืออยความที่รับใหม่หรือ  
ตัดสินก็ใช้ตามพระราชกำหนดกฎหมายสยามทั้งสิ้น ... ๓๙

สำหรับเมืองที่มีเจ้าเมืองมลายูปกครองมาโดยตลอด เช่น รามันท์ และ  
สายบุรี รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ฯ ต้อง "แต่งให้กรรมการออกไประวางตรวจอยู่เสมอมิได้ขาด"

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงปลดปล่อยหัวเมืองทั้ง  
๒ ยกเว้นเมืองยะหรั่งแล้ว ทรงมีพระราชนิพนธ์ว่า ....จะให้พวกแขกอยู่ต่อไปมักจะคบคิด  
กบฏเนื่อง ๆ จึงให้สงขลาเอาคนไทยไปเป็นเจ้าเมืองแขกไว้บ้าง ๔๐ ด้วยเหตุนี้จึงโปรด  
ให้ทอดูว่าราชการ เมืองที่ไม่ยอมเข้ามาอ่อนน้อมออกเสีย เมืองหนองจิกและเมืองยะลา

๓๘ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, อ้างแล้ว หน้า ๒๑

๓๙ เพ็ญอ้าง , หน้า ๒๖

๔๐ "พงศาวดารเมืองแขก", อ้างแล้ว

ได้เจ้าเมืองใหม่เป็นคนไทย ส่วนเจ้าเมืองปัตตานีแม้จะเป็นคนมลายูแต่ก็ "เคยเข้ามาถวายตัวกับพุทธกระหม่อมฟ้าที่ ๔๑ กรุงเพท ฯ และได้ช่วยด้วย" ๔๒

การที่รัฐบาลที่กรุงเพท ฯ ได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจอันเด็ดขาดในการถอดถอนเจ้าเมืองที่ไม่ได้เชื่อฟังหรือไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลที่กรุงเพท ฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะทำให้เจ้าเมืองต่าง ๆ เกิดความเกรงขามในอำนาจของรัฐบาลที่กรุงเพท ฯ ทำให้ไทยปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ โดยสงบเรียบร้อยมาเป็นเวลาถึง ๗๐ ปี

ในการเลือกสรรบุคคลให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนั้น รัฐบาลที่กรุงเพท ฯ เป็นผู้ตัดสินใจ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงให้เห็นว่าตำแหน่งเจ้าเมืองไม่ได้เป็นตำแหน่งสืบตระกูล สามารถมีการสับเปลี่ยนโยกย้ายและถอดถอน ถ้าบังเอิญคนในตระกูลเดียวกันได้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองเดียวกันสืบต่อกันมา เช่นตระกูลพระยาปัตตานี (ขวัญชัย) ได้ครองเมืองยะหริ่งมาแทบจะโดยตลอด ก็ไม่มีกฎเกณฑ์ใดกำหนดว่าลูกหรือน้องจะได้ขึ้นเป็นผู้ว่าราชการเมืองต่อไปหรือก่อนกัน ทั้งนี้สุดแล้วแต่รัฐบาลที่กรุงเพท ฯ จะเห็นชอบแต่งตั้งผู้ใด โดยทั่วไปเจ้าเมืองสงขลาซึ่งมีหน้าที่ดูแลกำกับหัวเมืองทั้ง ๗ จะเป็นผู้เสนอชื่อบุคคลที่เห็นว่าสมควร เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเพท ฯ แต่ในทางปฏิบัติการขอพระราชทานตราตั้งตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองเหล่านี้ จะเป็นการกราบบังคมทูลให้ทรงทราบการแต่งตั้งที่ทางสงขลาได้จัดการไปแล้ว โดยมีพระยาปัตตานีร่วมในการพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งเจ้าเมือง ตัวอย่างเช่น

... ครั้นพระยาอภัยสงครามข้าหลวง พระยาสงขลา (เถียนจง)  
แยกเมืองปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง และปักหลักแบ่งเขตแดนเสร็จ  
แล้ว ... พระยาอภัยสงครามข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาสงขลา (เถียนจง)

๔๑ เข้าใจว่าคงจะเป็นเจ้าฟ้างกู

๔๒ กวช, ร. ๕ ม ๔๘/๑๑, อ้างแล้ว



กะตัวให้พระยาปัตตานี (พ่าย) เป็นพระยายีริง... แต่เมือง... ซึ่งยังไม่  
 ไม่มีตัวผู้รักษาราชการเมืองนั้น พระยาอภัยสงครามข้าหลวงพร้อมด้วยพระยา  
 สงขลา (เถียนจง) บังคับให้พระยาปัตตานี (พ่าย) เลือกจัดหาในตระกูล  
 หวัน ตระกูลหนี ที่พระยาปัตตานี (พ่าย) ได้เคยใช้สอยเห็นว่าชอบ  
 ร้อยมาแต่ก่อนนั้น จกรายชื่อกะตัวให้ครบทั้ง ๒ เมือง ... ครั้นพระยา  
 อภัยสงครามข้าหลวงพระยาสงขลา (เถียนจง) ได้รายชื่อครบ ๒ เมือง  
 แล้วก็จัดให้วันสุหลงเป็นผู้รักษาราชการเมืองปัตตานี ให้คว้นหนีเป็นผู้รักษา  
 ราชการเมืองหนองจิก ... ครั้นแยกเขตแดนและจัดให้มีตัวผู้รักษาราชการ  
 เมืองเสร็จแล้ว พร้อมกันกลับกรุงเทพฯ ๑ กราบบังคมทูลรายงานตามที่แยก  
 เมืองปัตตานีออกเป็น ๓ หัวเมือง และจัดให้มีผู้รักษาราชการทุกเมืองแล้ว  
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้งตามรายชื่อ ซึ่งพระยาอภัย  
 สงครามข้าหลวง พระยาสงขลา (เถียนจง) เป็นผู้เชิญตราตั้งออกไป  
 พระราชทานทั้ง ๓ เมือง ... ๘๓

การแต่งตั้งผู้รักษาราชการเมืองคนใหม่แทนคนเก่า ซึ่งถึงแก่อสัญกรรมลง อยู่ในดุลยพินิจ  
 ของพระยาสงขลาและทางสงขลามีหน้าที่นำตัวผู้รักษาราชการคนใหม่ขึ้นมายังกรุงเทพฯ ๑ เพื่อ  
 ถวายความจงรักภักดีและรับพระราชทานตราตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยตนเอง  
 อำนาจของพระยาสงขลาจึงครอบคลุมไปถึงการถอดถอนผู้รักษาราชการเมืองที่ประพฤติดน  
 ไม่เหมาะสมกับหน้าที่ เช่น พระยาสงขลา (เถียนจง) ถอดพระยายะลา (เมือง)  
 ออกจากตำแหน่งเพราะ "ไม่ไกรราชการ" เป็นต้น นอกจากนั้นสงขลายังมีหน้าที่ควบคุม  
 การส่งเครื่องราชบรรณาการของหัวเมืองทั้ง ๓ มายังกรุงเทพฯ ๑ ให้ครบถ้วนตามจำนวน  
 และตรงตามกำหนดเวลาอีกด้วย

กล่าวได้ว่าไทยมีนโยบายที่จะควบคุมเมืองปัตตานีเค็ม หรือหัวเมืองทั้ง ๓  
 ให้อยู่ในอำนาจโดยกวัดจันกว่าหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้อื่น ๆ รัฐบาลกรุงเทพฯ ๑

๘๓ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, อ่างแล้ว

๘๔ เพิ่งอ้าง, หน้า ๒๓ - ๒๔

ได้นำเอานโยบายแบ่งแยกแล้วปกครอง ( Divided and Rule ) มาใช้ ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่ไทยใช้นโยบายนี้กับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ <sup>๔๕</sup> นอกจากนั้นรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ยังเป็นผู้เลือกสรร แต่งตั้ง และถอดถอนบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองทั้ง ๗ เอง โดยกำหนดให้เจ้าเมืองเหล่านั้นต้องมารับพระราชทานตราตั้งจากพระมหากษัตริย์ไทย ณ กรุงเทพฯ ด้วยตนเอง เพื่อแสดงความจงรักภักดี ในขณะที่ผู้ว่าราชการเมืองประเทศราชฝ่ายใต้อื่น ๆ เพียงแต่ส่งผู้แทนเข้ามาเท่านั้น <sup>๔๖</sup>

ความสนใจของไทยต่อหัวเมืองทั้ง ๗ เริ่มเห็นได้ชัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ เพราะสาเหตุหลายประการคือ ความไม่สงบในหัวเมืองเหล่านี้ที่มีต่อเนื่องมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของพระราชอาณาเขต อีกทั้งความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองในหัวเมืองทั้ง ๗ ซึ่งมีจุดอ่อนที่จะผันแปรไปตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้เมืองอื่นได้โดยง่าย เช่น เมื่อเกิดกบฏไทรบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๗๓ หัวเมืองทั้ง ๗ ได้พลอยก่อการกบฏตามไปด้วย ประการสุดท้ายเป็นปฏิกิริยาอันสืบมาจากความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษที่เกี่ยวกับดินแดนในแหลมมลายู ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่หัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทยเริ่มเกี่ยวข้องกับอังกฤษโดยมีไทรบุรีเป็นสื่อ ท่าทีความสนใจและพฤติกรรมของข้าราชการอังกฤษในแหลมมลายูที่มีต่อหัวเมืองประเทศราชฝ่ายใต้ของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุให้ไทยต้องสูญเสียอำนาจปกครองเหนือประะไป ทำให้รัฐบาลไทยเริ่มรู้สึกถึงการปกครองอันหละหลวมเหนือหัวเมืองนี้และเมื่อพิจารณาถึงความวุ่นวายทางการเมืองปกครองในหัวเมืองเหล่านี้ โดยเฉพาะหัวเมืองทั้ง ๗

<sup>๔๕</sup> นโยบายดังกล่าวเมืองขึ้นโดยแบ่งออกเป็นเมืองเล็ก ๆ ดังที่ใช้กับปัตตานีนี้ภายหลังได้นำไปใช้กับเมืองไทรบุรี เมื่อไทรบุรีเป็นกบฏใน พ.ศ. ๒๓๘๑ ทรงโปรดให้แบ่งไทรบุรีออกเป็น ๘ เมืองด้วยกัน คือ ไทรบุรี กะบังปานู ปลิศและสคูล แต่ละเมืองไม่ขึ้นต่อกัน จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๓ - ๔, ๓๓๓๓

<sup>๔๖</sup> วอลเตอร์ เวลล่า แชนคินพระนั่งเกล้าฯ แปลจาก SIAM UNDER RAMA III โดยนิจ ทองโสภิต (พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔) หน้า ๑๒๓

ที่มีมาโดยตลอดแล้ว เห็นได้ว่า การฟื้นฟูอำนาจของไทยเหนือหัวเมืองประเทศรายฝ่ายใต้ จะทำได้ยาก ถ้าไทยไม่อาจระงับการปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราชมาอยู่ชั้นในและเป็นหัวหาดในการขยายอิทธิพลไปยังหัวเมืองประเทศมาอยู่ที่อยู่ใต้วงไปไว้ในอำนาจให้ได้เสียก่อน

ด้วยเหตุนี้ นอกเหนือไปจากการใช้นโยบายปราบปรามและเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองในหัวเมืองทั้ง ๗ ภายหลังจากการกบฏต่าง ๆ แล้ว รัฐบาลไทยในขณะนั้นจึงใช้นโยบายในการผสมกลมกลืน (ASSIMILATION) คนไทยเข้ากับราษฎรมาอยู่หัวเมืองเหล่านี้ โดยการอพยพคนไทยในกรุงเทพฯ เข้าไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนนั้นแทนที่ชาวมาลายุซึ่งถูกกวาดต้อนขึ้นมาอยู่ทางภาคกลางของประเทศ<sup>๕๗</sup> ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คนไทยจึงกลายเป็นราษฎรกลุ่มใหญ่ในดินแดนนั้น<sup>๕๘</sup> นโยบายการปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ ในรัชกาลที่ ๓ นับได้ว่าประสบความสำเร็จไม่น้อย การปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ ในระยะต่อมา เป็นไปโดยสงบเรียบร้อยเมื่อเกิดความวุ่นวายในไทรบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๘๑ และพวกกบฏได้ชักชวนหัวเมืองทั้ง ๗ เข้าร่วมด้วยนั้น<sup>๕๙</sup> เจ้าเมืองปัตตานี ยะหริ่ง และสายบุรี นอกจากจะไม่ได้อภัยไปสนับสนุนด้วยแล้วยังส่งกำลังไปช่วยเมืองสงขลาปราบปรามพวกกบฏอีกด้วย พื้นฐานทางการเมืองและการขยายตัวทางสังคมไทยดังกล่าว ช่วยให้รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ สามารถปกครองหัวเมืองทั้ง ๗ ได้อย่างใกล้ชิดขึ้นและสามารถควบคุมความสงบเรียบร้อยในหัวเมืองเหล่านี้ได้ตลอดมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๕๗ เฉพาะในหัวเมืองทั้ง ๗ ปรากฏหลักฐานว่า ภายหลังจากกบฏ ปี พ.ศ. ๒๓๗๓ ได้มีการอพยพประชาชนจากหัวเมืองทั้ง ๗ เป็นจำนวนถึง ๘,๐๐๐ คน ฎุ ANKER RENTSE,

HISTORY OF KHLANTAN I, JIBRAS XII (August, 1934) P. 59

๕๘ MGR. PALLIGOIX, DESCRIPTION DU ROYAUME THAI OU SIAM (PARIS: se vend, 1954), Vol 1, P. 25

๕๙ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗

กล่าวโดยสรุป ตลอดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หัวเมือง  
 ประเทศราชฝ่ายใต้ก่อความยุ่งยากอยู่เนือง ๆ โดยเฉพาะเมืองไทรบุรี และหัวเมืองทั้ง  
 ๗ ทรงมีพระราชภารกิจอื่นที่จำเป็นที่ปราบปรามดูแลและจัดระเบียบการปกครองหัวเมือง  
 เหล่านั้นตลอดมาเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี ส่วนเมืองกลันตันมีความสนิทสนมกับไทยมากเพราะ  
 อยู่ใกล้พระนครหลวงเข้ามา ทั้งมักมีเรื่องวุ่นวายให้ไทยต้องเข้าไปแก้ไขอยู่เสมอ มีเพียง  
 เมืองตรังกานู เป็นเมืองขึ้นเมืองเดียวที่ไม่ใครจะได้ติดต่อเกี่ยวข้องกับไทยมากนัก เพราะ  
 อยู่ห่างไกลและไม่มีความวุ่นวายภายใน จึงเป็นอิสระในการปกครองตนเอง และมีฐานะ  
 เกือบเหมือนรัฐเอกราชรัฐหนึ่ง แต่สรุปได้ว่า อำนาจของไทยเหนือหัวเมืองประเทศราช  
 ฝ่ายใต้ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ เข้มแข็งกว่าก่อนเป็นอันมาก

### หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ

ดินแดนประเทศราชฝ่ายเหนือของไทยได้แก่ดินแดนทางภาคเหนือของไทย  
 ปัจจุบันรวมเนื้อที่ ๗ จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย แพร่ น่าน และ  
 แม่ฮ่องสอน รวมเรียกชื่อในสมัยเริ่มตั้งอาณาจักรนี้ว่า อาณาจักรลานนา<sup>๕๐</sup> มีสภาพภูมิ -  
 ประเทศเป็นทิวเขาสลับซับซ้อนเป็นเหตุให้เมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรนี้มีการปกครองเป็น  
 อิสระไม่ขึ้นแก่กัน แต่แยกออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย ต่อมาพระเจ้าเม็งรายได้ทรงรวบรวม  
 ดินแดนแถบนี้เข้าด้วยกันและสถาปนาอำนาจของพระองค์ขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พระ -  
 องค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก ทรงเป็นนักรบ นักปกครอง  
 ทรงสร้างเมืองใหม่ขึ้นหลายเมืองแล้ว โปรดให้พระราชโอรสหรือข้าราชการขุนนางที่มี  
 ความสามารถไปปกครอง ส่วนพระองค์ทรงปกครองเมืองเชียงใหม่เมืองหลวง<sup>๕๑</sup> ใน  
 ด้านความสัมพันธ์กับอาณาจักรอื่น พระเจ้าเม็งรายทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักรสุโขทัย  
 และพระยา ได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอาณาจักรใกล้เคียง เช่นรับเอาพระพุทธศาสนา

๕๐ หม่อมเจ้า สุภัทรทิส กิสกุล "สถาปัตยกรรมลานนาไทย". เอกสารสัมมนาประวัติ -  
 ศาสตร์และโบราณคดีลานนาไทย. หน้า ๑

๕๑ รัตนปัญญาเถระ, รัตนกาลมาลีปกรณ์ แปลจากต้นฉบับภาษาบาลี โดย แสงมณีวิฑูร์  
 (พระนคร. ปิครนราการพิมพ์), ๒๕๑๐, หน้า ๑๐๕

ศิลปกรรมและตัวอักษรจากอาณาจักรสุโขทัย <sup>๕๒</sup>

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ

เมื่อกรุงศรีอยุธยามีความเข้มแข็งจนสามารถรวมสุโขทัยไว้ในอำนาจได้นั้น หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนียวยังคงความเป็นอิสระ มีอำนาจอยู่ทางภาคเหนือคู่กันกับอาณาจักรอยุธยาทางใต้ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ อาณาจักร ไม่ดำเนินราบรื่นเหมือนดังสมัยสุโขทัย กล่าวคือ ได้มีการทำสงครามระหว่างอาณาจักรทั้งสองอยู่เนือง ๆ แต่สงครามใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ เป็นสงครามระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้ครองอยุธยากับพระเจ้าติโลกราช ผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งได้รบพุ่งติดต่อกัน เป็นเวลาหลายปี

สาเหตุสงครามสมัยนี้สืบเนื่องมาจากความยุ่งยากทางหัวเมืองเหนือ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชสมบัติ ได้เสด็จจากเมืองพิษณุโลกมาประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๑๕๕๑ โดยไม่ได้ทรงตั้งให้ผู้ใดมีอำนาจสิทธิขาดครองบ้านเมืองเหนือเหมือนอย่างที่เคยทรงครองอยู่เอง โปรดให้ข้าราชการครองเมืองเป็นอิสระแก่กัน คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิิจิตร และเมืองนครสวรรค์ ต่างมีอำนาจเสมอกันขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองเหล่านั้นเกิดชิงอำนาจกัน พระยาอุทธิษเฐียร เจ้าเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ได้เอาใจออกห่างไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าติโลกราช และนำทัพเชียงใหม่มาตีหัวเมืองเหนือของไทย <sup>๕๓</sup> ทางกรุงศรีอยุธยาจึงได้ยกทัพขึ้นไปขับไล่กองทัพประเทศราชฝ่ายเหนือ

<sup>๕๒</sup> แสง นววิฑูร, "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย", จุลสาร

โครงการตำรา ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๑๕) หน้า ๔๕ - ๔๖

<sup>๕๓</sup> รอง ศยามานนท์, พลตรี คำเนิร เลชะกุล และวิลาสวงศ์ นพรัตน์, ประวัติศาสตร์

ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา : แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระ

นเรศวรมหาราช (พระนคร . คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓),

หน้า ๖๔ - ๖๕

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๐๐๓ พระยาเซียง เจ้าเมืองสวรรคโลก ใ้คึกเอาใจออกห่างจากไทยไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าตีโลกราช และอาสาเป็นแม่ทัพหน้าคุมกองทัพเชียงใหม่ลงมาตีหัวเมืองเหนือของไทย แต่ยังไม่สามารถตีเมืองพิษณุโลกและกำแพงเพชรได้ เติญพวกฮ่อยกมาตีแดนเชียงใหม่ พระเจ้าตีโลกราชจึงต้องเลิกทัพกลับไป สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้พระยากลาโหมยกกองทัพไปตีเมืองสุโขทัยคืนมาได้ในปี พ.ศ. ๒๐๐๕<sup>๕๔</sup>

ปรากฏว่า การสงครามระหว่าง ๒ อาณาจักรได้ดำเนินติดต่อกันอยู่หลายปี แต่ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่าฝ่ายใดมีชัยชนะแท้จริง นอกจากนี้สงครามทำให้หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนืออ่อนกำลัง เพราะเสียรั้งพลไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๐๑๔<sup>๕๕</sup> พระเจ้าตีโลกราชจึงทรงติดต่อขอเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ส่วนทางกรุงศรีอยุธยาก็บอบช้ำด้วยการทำสงครามกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือเช่นกัน เมื่อได้เขตแดนกลับคืนหมดแล้วไม่มีสาเหตุที่จะทำสงครามกันต่อไป สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงยอมรับไมตรีกับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือในตอนปลายรัชกาลของกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือตกอยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของอยุธยาอย่างแท้จริง ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีหลักฐานระบุว่า ในปีที่พระนเรศวรขึ้นครองราชย์นั้นพระเจ้าเชียงใหม่ให้ นันทะ กับแสนหนังสือ แสนหลวงจำทูลพระราชสาส์น เชิญเครื่องราชบรรณาการมาเจริญพระราชไมตรี<sup>๕๖</sup> และใน พ.ศ. ๒๐๔๒ พระเจ้าเชียงใหม่ยังได้ถวายนำพิพัฒน์สาบานว่า จะซื่อตรงและจงรักภักดีต่ออยุธยา<sup>๕๗</sup> การส่งบรรณาการตลอดจนตลอดจนการถือน้ำสาบานล้วนเป็นการปฏิบัติของเมืองประเทศราชต่อเมืองแม่ หลังจาก

<sup>๕๔</sup> เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

<sup>๕๕</sup> ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ , หน้า ๑๒๐ - ๑๒๑. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรบันเทิกว่า ... ตักราช ๔๑๓ มหาราชมาเอาซากังราว ... จึงสันนิษฐานว่าสงครามระหว่างกษัตริย์ทั้ง ๒ องค์คงเริ่มในปีนี้ ต่อมาได้บันทึกว่า ... ตักราช ๔๓๗ มหาราชขอมาเป็นไมตรี... ซึ่งเป็นการสิ้นสุดสงครามระหว่างอาณาจักรทั้ง ๒ รวมเวลาที่ไ้รบพุ่งกัน ๒๔ ปี

<sup>๕๖</sup> พระราชพงศาวดารสยาม (จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน) (พระนคร: สำนักพิมพ์ภาวนา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕.

<sup>๕๗</sup> กรมศิลปากร, คำให้การของชาวกรุงเก่าทำให้การชนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรบันเทิก (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๒

นั้นหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือก็แตกแยกไม่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนสมัยที่  
ราชวงศ์เม็งรายปกครอง

ใน พ.ศ. ๒๒๐๕ สมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งกองทัพอยุธยามาตีเชียงใหม่  
ได้และปกครองในฐานะเมืองขึ้นของไทยได้เป็นเวลา ๑๐ ปี พ.ศ. ๒๒๑๕ พม่ามาตีคืน  
ไปได้และปกครองเชียงใหม่จนถึง พ.ศ. ๒๒๗๐ "เทพสิงห์" หัวหน้าชาวพื้นเมืองเชียงใหม่  
ยืดอกอำนาจคืนจากพม่าและขึ้นครองเมืองเชียงใหม่แทน เชียงใหม่อยู่ในฐานะเมืองเอกราช  
อีกครั้งหนึ่ง จนถึง พ.ศ. ๒๓๐๖ จึงตกอยู่ใต้การปกครองของพม่าราชวงศ์ อลองพญา  
พ.ศ. ๒๓๑๗ กินแดนหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือจึงตกเป็นประเทศราชของกรุงธนบุรี <sup>๕๘</sup>  
การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือของไทยสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถขับไล่พม่าออกไปจากหัวเมืองประเทศราชฝ่าย  
เหนือ ใน พ.ศ. ๒๓๑๗ แล้วทรงแต่งตั้งให้พระยาจำบ้านบุญมาและพระยาภาววิละ หัวหน้า  
ชาวพื้นเมืองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือที่ร่วมมือกับพระองค์ ขับไล่พม่าออกไปจากหัวเมือง  
ประเทศราชฝ่ายเหนือ ให้เป็นพระยาวิเชียรไชยปรากฏ ครองเมืองเชียงใหม่และพระยา  
ภาววิละ ครองเมืองลำปางตามลำดับ <sup>๕๙</sup> สำหรับเมืองลำพูนพระยาไวยวงศา ผู้ครองเมือง  
ยอมสวามิภักดิ์ ตั้งแต่คราวที่ยกทัพขึ้นไปจึงโปรดให้ครองเมืองลำพูนต่อไป ส่วนเมืองแพร่ยอม  
สวามิภักดิ์ตั้งแต่ตอนยกกองทัพไปตีเชียงใหม่ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๓๑๗ <sup>๑๐๐</sup> ก่อนที่พระเจ้า  
กรุงธนบุรีจะเสด็จกลับทรงโปรดให้เจ้าเมืองในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ทั้งที่ทรง  
แต่งตั้งขึ้น และที่เป็นอยู่ก่อนหน้าพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาสาบานว่าจะจงรักภักดีต่อพระองค์ ตาม  
ประเพณี ของเมืองประเทศราช <sup>๑๐๑</sup> ส่วนเมืองน่านยอมขึ้นกับไทยในปีเดียวกันนี้เอง การ

<sup>๕๘</sup> พระยาประชาธิปไตยจักรจักร, เรื่องเดิม, หน้า ๕๑๗ - ๕๑๘.

<sup>๕๙</sup> "พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทุมาศ" ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐  
(พระนคร. คุรุสภา, ๒๕๖๒), หน้า ๒๖.

<sup>๑๐๐</sup> สงวน โชติสุขรัตน์, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๗

<sup>๑๐๑</sup> ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐, หน้า ๖๘ - ๗๐

แต่งตั้งเจ้าเมืองดังกล่าวมีข้อน่าสังเกตว่า ในเมืองเชียงใหม่ และลำปาง การแต่งตั้งพระยาเมือง พระยาอุปราชา และพระยาราชวงศ์ เป็นการแต่งตั้งมาจากบุคคลธรรมดาสามัญ ซึ่งเท่ากับเป็นการเปลี่ยนกลไกทางการปกครองระบบเก่าโดยสิ้นเชิง และเป็นโอกาสดีในการสถาปนาระบบการปกครองแบบใหม่ ที่เอื้ออำนวยความสะดวกแก่รัฐบาลไทย ในการควบคุมเจ้าเมืองประเทศราชภาคเหนือลักษณะที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ หลังจากที่ทรงแต่งตั้งเจ้าเมืองแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมอบอาญาสิทธิ์<sup>๑๐๒</sup> ให้แก่พระยาเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง อันอาจจะตีความหมายได้ว่า บรรดาเจ้าผู้ครองเมืองทั้งสาม มีอำนาจในการปกครองเมืองที่เป็นอิสระจากกัน แต่เชียงใหม่ และลำพูนตั้งได้เพียง ๒ ปี ก็ตกอยู่ในสภาพเป็นเมืองร้าง เพราะปรากฏว่าในช่วงระยะ พ.ศ. ๒๓๑๘ - ๒๓๑๙ พม่าพยายามยกทัพมาตีหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนืออีกและทั้งพระยาวิเชียรปราการ และพระยาไวยวงศาไม่สามารถป้องกันเมืองไว้ได้ ประกอบกับกรุงธนบุรีก็มีกำลังไม่พอที่จะส่งคนมาช่วยเหลือเชียงใหม่ และลำพูนจึงถูกทอดทิ้งให้เป็นเมืองร้าง ภายหลังมีการตั้งเมืองขึ้นใหม่ ในสมัยรัตนโกสินทร์

#### การปกครองหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ยังถูกพม่าคุกคามมิได้ขาด ดังนั้นในระยะเวลาดังกล่าว รัฐบาลกรุงเทพ ฯ จำเป็นต้องมีความระมัดระวังเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายทางการปกครองในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพม่า รวมทั้งเคยอยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่าเกือบ ๒๐๐ ปี ให้เกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อรัฐบาลกรุงเทพ ฯ เพราะนอกจากจะเป็นการป้องกันมิให้หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ กลับไปเข้ากับฝ่ายพม่า อัน

<sup>๑๐๒</sup> "อาญาสิทธิ์" คือการมีอำนาจในการปกครองในดินแดนนั้น ๆ ตลอดจนมีอำนาจในการประหารชีวิต



อาจจะก่อให้เกิดความยุ่งยากต่อกรุงเทพฯ แล้วหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ยังเป็น  
 คินแดนที่มีความสำคัญที่จะเป็นด่านป้องกันพระราชอาณาเขตของไทยทางด้านเหนือให้พ้นภัย  
 จากพม่า จากเหตุผลดังกล่าวจะเห็นว่าการปฏิบัติของกรุงเทพฯ ต่อหัวเมืองประเทศราช  
 ฝ่ายเหนือในฐานะเมืองประเทศราชนั้น คงมีอิสระภาพแก่บรรดาเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ  
 อย่างเต็มที่ คือ ในการบริหารการปกครอง รวมทั้งในด้านเศรษฐกิจ และการต่าง  
 ประเทศ โดยที่รัฐบาลไทยไม่เคยส่งข้าราชการไทยเข้ามาควบคุมการปกครองในหัวเมือง  
 ประเทศราชฝ่ายเหนือเลย<sup>๑๐๓</sup> จนอาจจะกล่าวได้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น  
 เจ้าประเทศราชในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือต่างมีอิสระเสรีภาพในการปกครองภายใน  
 ในอย่างเต็มที่ เปรียบเสมือนนครอิสระอีกครั้งหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมือง  
 ประเทศราชฝ่ายเหนือของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นดำเนินไปอย่างราบรื่น ไทย  
 ปกครองดินแดนส่วนนี้ตามประเพณีหัวเมืองประเทศราชแต่โบราณ เจ้าเมืองของเมืองประ  
 เทศราชฝ่ายเหนือมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองของตนอย่างเต็มที่ทั้งทางการปกครอง  
 เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมีข้อกำหนดว่าทุก ๆ ๓ ปี หัวเมืองประเทศราช  
 ฝ่ายเหนือจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินทองให้ทางกรุงเทพฯ เพื่อแสดง  
 ความจงรักภักดี ทั้งยังต้องส่งส่วยอันได้แก่ของที่มีค่าในดินแดนหัวเมืองประเทศราชฝ่าย  
 เหนือมาถวายพระมหากษัตริย์ทุกปี ได้แก่ ไผ่สัก งาช้าง น้ำรัก ฯลฯ นอกจากนี้  
 ยังจัดสิ่งของที่เรียกว่า "ซองถวาย" มาถวายพระมหากษัตริย์ไทยเนื่องในโอกาสที่สำคัญ ๆ  
 เช่น ในงานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ไทยเป็นต้น เมื่อมีศึกสงครามหัวเมืองประเทศราช  
 ฝ่ายเหนือจะต้องเกณฑ์ทหารมาช่วยทัพไทย นับเป็นข้อผูกมัดอันสำคัญยิ่งถ้าเมืองประเทศราช  
 ละเลยไม่ส่งทหารมาช่วยถือว่า เป็นกบฏ<sup>๑๐๔</sup>

การปกครองดังกล่าวทำให้หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือมีความจงรัก

<sup>๑๐๓</sup> NEGIL J BRAILEY, "THE ORIGINS OF THE SIAMESE FORWARD MOVEMENT

IN WEATERN LAOS 1890-1892, P. 50

<sup>๑๐๔</sup> ปรีศนา ศิรินาม, เรื่องเดิม, หน้า ๑๐๕ - ๑๑๓

ภักดีต่อไทยมากขึ้น เพราะเมื่ออยู่ที่การปกครองของพม่า นั้น พม่าปกครองโดยตรงและ  
กดขี่มาก ชาวพื้นเมืองจึงพยายามต่อต้านให้หลุดพ้นจากอำนาจของพม่าอยู่เสมอมา ความ  
สัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพ ฯ กับดินแดนประเทศราชฝ่ายเหนือ จึงดำเนินมาด้วยดีจนถึงรัช  
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อังกฤษเริ่มเมื่ออิทธิพลเข้าไปในพม่าจนชนะสงครามครั้งที่ ๑ กับพม่าซึ่งพม่า  
ต้องทำสัญญาสงบศึก ยันดาโบ (YANDABOO) ซึ่งลงนามเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.  
๒๓๖๘ ทำให้นโยบายทางการปกครองของรัฐบาลที่กรุงเทพ ฯ ต่อหัวเมืองประเทศราช  
ฝ่ายเหนือ เริ่มเปลี่ยนไปในทางที่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ  
มากขึ้น เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของและความมีอำนาจเหนือหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ  
รัฐบาลกรุงเทพ ฯ เริ่มส่งข้าหลวงจากส่วนกลางไปยังหัวเมืองเหนือในโอกาสต่าง ๆ เช่น  
การส่งข้าหลวงเข้าร่วมพิธีเผาศพเจ้าเมืองที่ถึงแก่พิราลัย ทั้งในเมืองเชียงใหม่และลำปาง  
ใน พ.ศ. ๒๓๖๘<sup>๑๐๕</sup> หรือส่งข้าหลวงขึ้นไปกรณีที่เกิดการฟ้องร้องชาวต่างประเทศใน  
ดินแดนประเทศราชฝ่ายเหนือ เช่น ใน พ.ศ. ๒๓๘๒ มิสเตอร์ริชาร์ดสันข้าหลวงอังกฤษ  
ในอินเดีย เดินทางเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพ ฯ โดยร้อง  
เรียนว่า ได้เข้ามาติดต่อกับซื้อโคและกระบือ จากพ่อค้าในแขวงเมืองเชียงใหม่ และ  
ลำพูน ซึ่งปรากฏว่าเจ้าของสัตว์ได้รับเงินเรียบร้อยแล้ว แต่ไม่ยอมให้สินค้าตามที่ตกลง  
กันไว้<sup>๑๐๕</sup> เนื่องจากการร้องเรียนในครั้งนั้น รัฐบาลไทยจึงส่งข้าหลวงขึ้นไปสอบสวน

- ๑๐๕) พระยามหาอำมาตย์ธิบดี (ทรุ่น) (เรียบเรียง), พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่  
เมืองลำปาง เมืองลำพูนไชย (พระนคร. กรมศิลปากร, ๒๕๐๕, พิมพ์เป็นอนุสรณ์  
เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตรโอสถ (รอก สุตันทรานนท์) ณ.  
เมรุวัดกุฎีเก่า จังหวัดเชียงใหม่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕), หน้า ๕.  
๑๐๖) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓  
(พระนคร. กุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๕๖

ข้อเท็จจริงในเมืองเชียงใหม่ และลำพูน จากลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นเปรียบเทียบกันแรกของกรุงเข้าควบคุมหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือให้รักภักดียิ่งขึ้น

### การปกครองส่วนกลางของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือของไทย

สภาพการปกครองในเมืองที่สำคัญ ในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ เช่น เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน โดยทฤษฎีแล้ว ปรากฏว่าเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ต่างมีฐานะเท่าเทียมกัน เพราะรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้แต่งตั้งบรรดาเจ้าผู้ครองเมืองให้มีศักดิ์เป็นพระยา ตลอดจนตำแหน่งต่าง ๆ เสมอกันหมด แต่ในทางปฏิบัติโดยเฉพาะในสามหัวเมืองแรก คือเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูนนั้นเมืองเชียงใหม่จะมีอำนาจเหนือกว่าอีกสองเมือง ผู้ที่มีอาวุโสสูงจะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองในเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับความสำคัญ<sup>๑๐๗</sup> โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนว่า เชียงใหม่มีอำนาจเหนือลำปาง และลำพูนดังข้อความที่ปรากฏ คือ

(๑๐๗) รัชกาลที่ ๑ ทรงแต่งตั้งพระยาภาววิไล ซึ่งเป็นพี่คนโตในบรรดาพี่น้องที่เป็นชายเจ็ดคน ให้เป็นที่พระยาวิเชียรปราการผู้ครองนครเชียงใหม่มีน้อยธรรมลังการผู้น้องที่ ๓ เป็นพระยาอุปราชและทรงแต่งตั้งให้คำโสม ผู้น้องที่ ๒ เป็นพระยานครลำปาง มีดวงทิพย์ น้องคนที่ ๔ เป็นพระยาอุปราช ส่วนน้องคนรองลงมาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระยาราชวงศ์ในเมืองเชียงใหม่ และลำปาง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองลำพูน ซึ่งร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีขึ้นใหม่ โดยมี คำพันธ์ผู้น้องที่ ๖ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นพระยาราชวงศ์ในเมืองเชียงใหม่ ไปเป็นพระยานครลำพูน และบุญมาน้องคนที่ ๗ เป็นพระยาอุปราช

... อนึ่ง ทุกวันนี้พระยาเชียงใหม่กับพญาอุปราชเมืองเชียงใหม่ ก็เป็นผู้ใหญ่กว่าพี่น้องทั้งปวงแล้ว โปรคเกล้าฯ ให้พญาเชียงใหม่ กับพญาอุปราชเมืองเชียงใหม่เอาใจใส่ดูแลราชการทั่วไปทั้ง ๓ เมือง ... ๑๐๘

รวมทั้งมีอำนาจในการกำหนดตัวบุคคลที่เหมาะสม สำหรับดำรงตำแหน่งผู้ครองเมือง และเมืองที่อยู่ในการปกครองทั้งสอง เช่น ในปีพ.ศ. ๒๓๕๐ เมื่อตำแหน่งผู้ครองเมืองลาวเมืองขึ้นเมืองลำปางว่างลง รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเชียงใหม่พระยาอุปราช และบรรดาญาติพี่น้องพิจารณาบุคคลคัดเลือกให้เหมาะสมดำรงตำแหน่งดังกล่าวและในปีเดียวกันนั้นเอง พระยาเชียงใหม่ และบรรดาญาติพี่น้องยังเสนอให้ นาย ไชย ลังกา ดำรงตำแหน่ง พระยาเมือล้าพูนที่ว่างลง ๑๐๙ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอนุโลมตาม

#### สมัยพระเจ้ากาวิละ - พระเจ้าอินทวิชยานนท์

เมื่อหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือได้รวมเข้าเป็นประเทศราชของไทยแล้ว ก็ดำเนินการปกครองโดยผู้สืบเชื้อสายจากตระกูลเจ้าเจ็ดคน ซึ่งสืบมาจากพญาสุระวะฤาไชยสงคราม ทั้งนี้พระเจ้ากาวิละเป็นพระเจ้าประเทศราชองค์แรกของเชียงใหม่ พระองค์ได้ทรงปกครองเชียงใหม่เป็นเวลานาน (พ.ศ. ๒๓๒๓ - ๒๓๕๖) ๑๑๐ ได้ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองทั้งทางด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ จนกระทั่งเชียงใหม่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของความเจริญในทุกๆ ด้านของดินแดนประเทศราชฝ่ายเหนือ

๑๐๘ จกหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๑๗ เจ้าพระยาจักรีฯ ถึงเมืองเชียงใหม่ นครลำพูน นครลำปาง เรื่องตั้งเจ้าอุปราช

๑๐๙ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น), เรื่องเดิม, หน้า ๑๘.

๑๑๐ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔ ภาคที่ ๕, หน้า ๓๑๒ พระเจ้ากาวิละอยู่เมืองป่าช้าก่อน ๑๘ ปี จึงได้ครองเมืองเชียงใหม่อีก ๑๘ ปี รวมเป็น ๓๓ ปี

หลังจากที่พระเจ้ากาวิละถึงแก่พิราลัยแล้ว ผู้ปกครองต่อมาต่างก็มีศักดิ์เป็นอนุชาของพระองค์บ้าง เป็นโอรสบ้าง รวมทั้งหมดยี่สององค์ แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะตั้งแต่พระเจ้ากาวิละ จนกระทั่งถึงพระเจ้าอินทวิชยานนท์พระเจ้าเชียงใหม่องค์สุดท้ายเท่านั้น ทั้งนี้ ในสมัยเจ้านครเชียงใหม่ ๒ องค์สุดท้ายนั้น การปกครองของเชียงใหม่ได้รวมกับรัฐบาลกรุงเทพ ฯ เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือกับกรุงเทพ ฯ ในสมัยก่อนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ จึงเป็นไปในรูปของประเทศราชที่เจ้านครมีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองดินแดนของตนอย่างเต็มที่ แต่เมื่อมีการปกครองในระบอบเทศาภิบาล อำนาจของเจ้านครได้ถูกกริรอนลง มีฐานะเป็นเพียงประมุขของดินแดนหรือเมืองที่ตนได้รับยกย่องมาเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการปกครองใด ๆ ทั้งสิ้น

เจ้านครเชียงใหม่ลำดับต่อจากพระเจ้ากาวิละ คือ พระยาธรรมลังกา หรือพระยาเชียงใหม่ช้างเผือก<sup>๑๑๑</sup> ซึ่งมีศักดิ์เป็นอนุชารองจากพระเจ้ากาวิละ และเคยดำรงตำแหน่งอุปราชเมืองเชียงใหม่ ท่านผู้นี้มีส่วนในการสร้างความเจริญและขยายอาณาเขตของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

เจ้านครเชียงใหม่ลำดับที่ ๓ คือพระยาคำผั้ว ซึ่งเป็นน้องของพระเจ้ากาวิละ และพระยาธรรมลังกา ได้มีส่วนสำคัญในการก่อกำเนิดเมืองและขยายอาณาเขตของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือร่วมกับพระเจ้ากาวิละ และพระยาธรรมลังกา

หลังจากพระยาคำผั้วได้ถึงแก่อสัญกรรม พระยาพุทธวงศ์<sup>๑๑๒</sup> ได้ขึ้น

๑๑๑ ที่เรียกว่า พระยาเชียงใหม่ช้างเผือก ก็เพราะได้นำช้างเผือกลงมาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ กรุงเทพ ฯ จึงได้รับสมญาตั้งกล่าว

๑๑๒ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๔ ภาคที่ ๕, หน้า ๓๑๓. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งนายพุทธวงศ์เป็นพระยาคากวรวรดิษฐ์ปราชวีเชียร ปราการ ครองเมืองเชียงใหม่

ปกครองเชียงใหม่ต่อมา ท่านผู้นี้เป็นบุตรของเจ้าพ่อเรือน ซึ่งเป็นน้องของเจ้าฟ้าชายแก้ว ในสมัยนี้อาณาเขตของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือได้ขยายออกมาถึงเมือง ต่วน เมืองปู เมืองสากซึ่งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน และได้กวาดต้อนครอบครัวจากหัวเมืองเงี้ยว เหล่านี้ลงมาเชียงใหม่จนหมดสิ้น พร้อมกันนั้นก็ได้ปักเสาไม้เป็นเขตแดนเพื่อแสดงว่า ดินแดน ส่วนนี้เป็นของไทย<sup>๑๑๓</sup> อย่างไรก็ตามปรากฏว่า การปักปันเช่นนี้มีได้ปักปันเป็นการถาวร คั้งนั้นในเวลาต่อมา เมื่ออังกฤษได้เข้าครอบครองประเทศพม่าทั้งหมด จึงได้อ้างสิทธิในดินแดนหัวเมืองเงี้ยวว่าเป็นของพม่ามาก่อน และต้องอยู่ใต้ความปกครองของอังกฤษโดยไม่มี สันนิษฐานหลักฐานทางฝ่ายไทยเลย

เจ้าผู้ครองเชียงใหม่ลำดับที่ ๕ คือพระยาเชียงใหม่มหาวงศ์ ซึ่งพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศขึ้นเป็นพระเจ้ามโหตร ประเทศราชราชทินนามที่ สีมหานคราธิฐาน ภูบาลพิตรสถิตย์ในอุดมขิยวงคราวงศ์ พระเจ้า ประเทศราชของเชียงใหม่ เนื่องจากมีความดีความชอบช่วยจัดทัพไปตีเมืองเชียงตุง สมทบ กับทัพจากกรุงเทพ ฯ<sup>๑๑๔</sup>

ผู้ครองเชียงใหม่ลำดับที่ ๖ คือพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ดำรงนพสินครสุนทร - ทศลักษณ์เกษตร วรฤทธิเดช ศรีโยนางคคไณย ราชวงศาธิบดี พระเจ้าประเทศราช องค์ที่ ๓ พระองค์เป็นพระราชบุตรของพระเจ้ากาวิละ

ในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรส ฯ นี้เป็นสมัยที่ไทยได้เปิดการค้าติดต่อทางไมตรี และการค้ากับชาวต่างประเทศอย่างเป็นทางการ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว คั้งนั้นจึงปรากฏว่ามีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น ประจวบ กับเวลานั้นอังกฤษได้ยึดหัวเมืองมอญ และบางส่วนของตอนใต้ของประเทศพม่าไว้ได้ คั้งนั้น พรหมแดนของอังกฤษจึงติดต่อกับเชียงใหม่ และเป็นการสะดวกสำหรับชาวอังกฤษและคนใน

<sup>๑๑๓</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔

<sup>๑๑๔</sup> พระยาประจักษ์จกรจักร, เรื่องเดิม, หน้า ๕๗๕

บังคับอังกฤษในการเดินทางเข้ามาในเชียงใหม่ ๑๑๕ อนึ่ง ศาสนาคริสต์เถี้ยน ก็ได้เริ่มแพร่หลายขึ้นไปถึงเชียงใหม่ในสมัยนี้ และมีหมอสอนศาสนาคริสต์นิกายเพรสไปที่เรียนชั้นไปทำการเผยแพร่ว่าสำคัญคือ ดร. แคนเนล แมคกิลวารี (DR. Daniel Macgilvary) นับเป็นมิชชันนารีนิกายเพรสไปที่เรียนคนแรกที่ขึ้นไปอยู่เชียงใหม่

พระเจ้ากาวิโลรส ๖ ทรงปกครองเชียงใหม่ ๑๓ ปี หลังจากที่พระองค์ถึงแก่พิราลัยแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ต่อมา คือพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พหลเทพภักดีศรีโยนาง-คราชวงศาธิบดี นทีศรีนครพิงค์พิพัฒนชัยางคราชวงศา ราชบุตรเขตของพระเจ้ากาวิโลรสฯ เมื่อพระองค์ได้ดำรงตำแหน่งพระเจ้าเชียงใหม่ ก็ต้องรับภาระกิจทางด้านปกครองและแก้ไขปัญหาคriminalพิพาทต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิโลรส ๖ นั้น ดึกค่อมมาถึงสมัยของพระองค์ ทั้งนี้ เพราะในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสฯ นั้น ได้มีคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในเขตแดนของเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก และเกิดการทะเลาะแก่งแย่งผลประโยชน์ระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับบรรดาเจ้านายและเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ชั้นอยู่เสมอ ๆ กรณีพิพาทดังกล่าวได้ลุกลามมาถึงกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่ปลายสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเหตุการณ์ได้ยื้อเยื้อมาถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงจะปรากฏรายละเอียดในบทต่อไป

มูลเหตุและลักษณะการขยายอำนาจของอังกฤษเข้ามาในดินแดนประเทศราชทั้งสองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓)

#### การขยายอำนาจของอังกฤษมาทางแหลมมลายู

พ่อค้าชาวอังกฤษเริ่มสนใจจะออกไปทำการค้าและแสวงหาโชคลาภในดินแดนโพ้นทะเลตามอย่างพ่อค้าชาวโปรตุเกสและชาวฮอลันดา ซึ่งประสบผลสำเร็จในการทำการ

๑๑๕. D. J. M. TATE, THE MAKING OF SOUTH EAST ASIA: BURMA (KUALA LUMPUR: OXFORD UNIVERSITY PRESS ๑๙๓๑, หน้า ๘๑๐. เมื่ออังกฤษ

ได้หัวเมืองมอญไว้ในอาณาเขตการปกครองของตนแล้ว ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ รัฐบาลอังกฤษได้ย้ายที่ว่าการจากเมืองมะละแหม่ง (ไปตั้งอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง และแต่งตั้ง เซอร์ฮาเซอร์ แฟร์ ( เป็นข้าหลวงปกครองดินแดนพม่าตอนล่าง ( เป็นคนแรก

ค้ากับดินแดนในทวีปอเมริกาและทวีปเอเชีย เรืออังกฤษเดินทางมาทางตะวันออกเป็นการทดลองเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๔ (ค.ศ. ๑๕๙๑) โดยได้รับพระราชานุญาตจากสมเด็จพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่หนึ่ง ระหว่างนี้บริษัทฮอลันดาหลายบริษัทได้จัดส่งเรือออกมาทำการค้ากับหมู่เกาะอินเดียตะวันออกได้รับผลสำเร็จงดงามหลายครั้ง ทำให้พ่อค้าชาวอังกฤษกระตือรือร้นที่จะจัดส่งเรือออกมาบ้าง รัฐบาลอังกฤษเองก็เห็นความสำคัญของการค้าทางตะวันออกจึงให้ความสนับสนุนช่วยเหลือมาตลอด ในวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๑๔๓ (ค.ศ. ๑๖๐๐) สมเด็จพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่หนึ่งทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่บริษัทอังกฤษให้ทำการค้ากับทวีปเอเชีย บริษัทนั้นมีชื่อว่า "บริษัทพ่อค้าทำการค้ากับอินเดียตะวันออก เพื่อเกียรติแห่งประเทศอังกฤษ เพื่อเพิ่มพูนการเดินเรือ และเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าแห่งการค้า" หรือเรียกกันทั่วไปว่า "บริษัทอินเดียตะวันออก" ๑๑๖

สำหรับแหลมมลายูนั้น อังกฤษได้รู้จักเป็นครั้งแรกเมื่อฟรานซิส เดรก (Francis Drake) ได้เดินทางผ่านช่องแคบมะละกาเมื่อครั้งเดินทางรอบโลก ใน พ.ศ. ๒๑๒๒ (ค.ศ. ๑๕๗๙) ครั้นถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๑๓๑ (ค.ศ. ๑๕๘๘) ราล์ฟ ฟิตช์ (Ralph Fitch) เดินทางจากเมืองหงสาวดีมาถึงเมืองมะละกา ในปีเดียวกันนี้ โทมัส คาเวนดิช (Thomas Cavendish) เดินทางไปถึงฟิลิปปินส์และผ่านชาวตองซาลับ ในวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๑๓๔ เจมส์ แลงคาสเตอร์ (James Lancerster) เดินทางด้วยขบวนเรือ ๓ ลำ ออกจากเมืองท่าพลีมัธ (Plymouth) มาทางตะวันออก ปรากฏว่ามีแต่เรือชื่อ "เอ็ดเวอร์ค" โมนาเวนเจอร์ (Edward Bonaventure) ซึ่งแลงคาสเตอร์คุมมาเท่านั้นที่ไปถึงเกาะปีนังเมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๑๓๕ (ค.ศ. ๑๕๙๒) ครั้นบริษัทอินเดียตะวันออกตั้งขึ้นแล้ว แลงคาสเตอร์ก็ได้รับเลือกเป็นผู้นำขบวนเรือครั้งแรกพร้อมกับ เดวิส นักเดินเรือ (Davies The Navigator) และมาทอดสมอที่ท่าเมืองอัคแจ (ACHIN) ได้ทำสนธิสัญญาการค้ากับเจ้าผู้ครองในปีนั้น



ในระยะแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๓ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมีเมืองท่าการค้าหลายแห่งทางตะวันออก เช่น เมืองบันตัม (Bantam) บนเกาะชวา เมืองปัตตานี ในแหลมมลายู และเมืองท่าเบนกูเลน (Bengoolen) ทางฝั่งตะวันออกของเกาะสุมาตรา แต่อังกฤษประสบความล้มเหลวในการทำการค้า เพราะแข่งขันกับบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังอังกฤษเพียง ๒ ปี (ตั้งใน พ.ศ. ๒๑๔๕) ไม่ได้ นอกจากขาดทุนในการค้าแล้วค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาเมืองท่าของตนยังสูง อังกฤษจึงหันไปทุ่มเทความสนใจให้กับประเทศอินเดีย และในที่สุดมีศูนย์กลางการค้าอยู่ที่เมืองมีทราสทางตอนใต้ของอินเดีย

### เจ้าพระยาไทรบุรี เจริญให้อังกฤษเช่าเกาะปีนังโดยผ่านทางฟรานซิส ไลท์

การที่อังกฤษเข้ามาเมื่ออาณาจักรในแหลมมลายูนั้น เริ่มต้นด้วยเกาะปีนังเป็นแห่งแรก การขยายอำนาจของอังกฤษในดินแดนแถบมลายูเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริม ๓ ประการ คือ

- ความคืบหน้าของเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งเป็นเจ้าของเกาะปีนัง เพื่อให้พ้นจากการคุกคามของพวกรัฐใกล้เคียง
- นโยบายของฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) ที่จะขยายจักรวรรดิอังกฤษออกไปให้กว้างขวาง
- นโยบายของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ซึ่งประสงค์จะขยายเขตอิทธิพลทางการค้าของตนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ประการแรก เจ้าพระยาไทรบุรีต้องการยกเกาะปีนัง ซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ มีชาวพื้นเมืองอาศัยเล็กน้อยให้แก่มหาอำนาจยุโรปชาติใดชาติหนึ่งเช่าเป็นเมืองท่า เพื่อหวังความช่วยเหลือต่อต้านการโจมตีจากรัฐใกล้เคียงรวมทั้งไทยซึ่งกำลังคิดฟื้นการศึกอยู่กับพม่า ศัตรูที่กำลังคุกคามไทรบุรีอยู่คือ พวกบูกิส (Bugis) ไก่แก่ชาวเกาะเซเลเบส (Celebes)<sup>๑๑๗</sup>

๑๑๗) BRIAN HARRISON, SOUTH EAST ASIA: A SHORT HISTORY (LONDON :

ประการที่สอง นโยบายของฟรานซิส ไลต์ ๆ เป็นชาวอังกฤษ เคยเป็นทหารเรือ ต่อมาลาออกได้ควบคุมเรือสินค้าของบริษัท จูร์แดง ซัลลีเวน และ เกอซูซา (Jourdain Sullivan And De Souza) เดินทางทำการค้าระหว่างอินเดีย ไทยตอนใต้และป็นังมีความสนิทสนมกับราชสำนักของไทยเป็นอย่างดี เคยนำปืนนกสับมาถวายสมเด็จพระเจ้าตากสิน ถึงพันสี่ร้อยกระบอกกับสิ่งของเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ <sup>๑๑๘</sup> แม้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ได้นำปืนและดาบประดับพลอยมาถวาย จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนาง

"... พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามในรัชกาลเป็นปฐม โปรดตั้งให้เป็นขุนนางมียศฝ่ายสยามว่า พระยาราชภักดี ..."<sup>๑๑๙</sup>

ไลต์ ได้เสนอไปยังสำนักงานของบริษัทอินเดียตะวันออก ที่มีทราส ย้ำถึงคุณค่าของดินแดนป็นัง รวมทั้งประโยชน์ทางการค้าที่อังกฤษได้รับ ทั้งยังเป็นการกำจัดอิทธิพลของฮอลันดา ฝรั่งเศสตลอดจนชาวยุโรปอื่น ๆ ออกจากดินแดนบริเวณนี้ ในเวลาเดียวกัน ไลต์ ยังเขียนจดหมายไปถึงวอร์เรน เฮสติงส์ (WARREN HASTINGS) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดีย ถึงความเหมาะสมของป็นังที่บริษัทอินเดียตะวันออก ควรจะเข้าดำเนินการเป็นเมืองท่า สถานีการค้าในแหลมมลายู นอกเหนือไปจากเมืองมัทราสในอินเดีย แต่เฮสติงส์ สนใจอยู่กับการสร้างเสริมอินเดียให้เป็นจักรวรรดิ ไม่มีเวลาพอที่จะหันมาสนใจกับการค้าหรือการเมืองในมลายูจึงมิได้ดำเนินการ อย่างไรก็ตาม ไม่มีใครสนใจกับแผนการณ์ของไลต์จริงจังนัก จนกระทั่งทางมัทราสได้รับคำสั่งจากสำนักงานใหญ่ในกรุงลอนดอนให้เปิดการเจรจาที่ตั้งสถานีการค้าที่เมืองอักแจ จึงได้ตัดสินใจจะสอบสวนเกี่ยวกับสถานะการค้าไม่เพียงแต่ในอักแจเท่านั้น แต่รวมไปถึงเมืองไทรบุรีและช่องแคบไกล์ ๆ กันนั้นด้วย

๑๑๘. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๒, หน้า ๑๘๓

๑๑๙. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ภาคที่ ๒ หมวดราชประเพณีโบราณ (พระนคร : โรงพิมพ์ พระจันทร์, ๒๔๗๓) หน้า ๒๗

ในต้น พ.ศ. ๒๓๑๕ (ค.ศ. ๑๗๗๒) คณะกรรมการบริษัทอินเดียตะวันออก  
 สอบถามเรื่องเมืองไทรบุรีจากไลต์ ซึ่งได้รับคำตอบว่า ที่นั่น (เกาะปีนัง) เหมาะสมที่จะ  
 อยู่ในฐานะเป็น "คลังแสงอันสะดวกสำหรับการค้าทางตะวันออก" <sup>๑๒๐</sup> ทั้งยังเหมาะที่  
 จะเป็นตลาดการค้าผ้าและเงินในอนาคต คณะกรรมการบริษัทพอใจในคำตอบของไลต์ จึง  
 เสนอไปยังสำนักงานใหญ่ที่กรุงลอนดอน เสนอให้ใช้เมืองไทรบุรี เป็นเมืองท่าแทนเมืองอักแจ  
 สำนักงานใหญ่จึงส่งนายเอ็ดเวิร์ด มงคัตตัน (Edward Monckton) ไปติดต่อเจรจากับ  
 เจ้าพระยาไทรบุรีในปีนั้น ฝ่ายอังกฤษเรียกร้องหาเรือทั้งหมดตลอดจนที่ดินเพื่อตั้งป้อม  
 ส่วนเจ้าพระยาไทรบุรีต้องสัญญาว่าจะซื้อสินค้าในราคาที่กำหนดไว้เป็นจำนวนแน่นอนทุกปี  
 จากอังกฤษ แต่เนื่องจากนโยบายของบริษัทอินเดียตะวันออกในระยะแรกนั้น ยึดมั่นในหลัก  
 การหลีกเลี่ยงไม่ข้องเกี่ยวกับทางการเมืองโดยจะให้ความคุ้มครองแต่เฉพาะที่ตั้งของอังกฤษ  
 เท่านั้น มิได้ปรารถนาจะทำสัญญาร่วมรบและร่วมรุกรานกับไทรบุรี ซึ่งเป็นการขัดกับ  
 นโยบายของเจ้าพระยาไทรบุรีที่จะยอมแลกดินแดนกับความช่วยเหลือทางทหารเท่านั้น เมื่อ  
 ไม่ได้รับสิ่งที่ตนต้องการ เจ้าพระยาไทรบุรีก็ปฏิเสธการให้เช่าเกาะปีนัง โดยอ้างเหตุผล  
 ซึ่งนายมงคัตตันได้รายงานไปยังบริษัทอินเดียตะวันออกว่า

... เจ้าเมืองไทรบุรีได้บอกกับข้าพเจ้าว่า เขาไม่อาจช่วยเหลืออะไรได้  
 ด้วยเราทั้งสองฝ่ายต่างก็อยู่ใต้คำสั่ง ข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะไม่ซัดคำสั่งของ  
 เจ้านายข้าพเจ้า ส่วนเขาก็มีสิทธิที่จะไม่ซัดคำสั่งเจ้านายของเขาเช่นกัน  
 เพราะพระเจ้าแผ่นดินสยามได้สั่งห้าม เขาไว้มิให้อนุญาตให้ชาติยุโรปชาติใด  
 ตั้งหลักแหล่งในอาณาจักรของเขา แต่โดยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินสยามกำลัง  
 ทำสงครามอยู่ในปัจจุบัน และไม่สามารถช่วยเหลือเขาได้ เขาก็ควรจะถือ  
 เป็นข้ออ้างอันดีสำหรับอนุญาตให้ชาติยุโรปชาติใดที่จะช่วยเหลือเขาได้มาตั้ง

<sup>๑๒๐</sup> H.P. CLODD, MALAYA'S FIRST BRITISH PIONEER: THE LIFE OF FRANCIS  
 LIGHT ( LONDON: SUZAC & CO., 1948) P. 6. "...Light recommended Penang as  
 a convenient magazine for the Eastern Trade."



ถิ่นฐาน ... ๑๒๑

ดังนั้นคณะทูตจึงคว้าน้ำเหลวกลับมาการ เดินทางไปเจรจากับเมืองรีโอ เมืองอักแจ และเมืองตรังกานู ก็ไม่ประสบผลเช่นเดียวกัน

ประการสุดท้าย นโยบายของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ซึ่งจำกัดหันมาสนใจแผนการณ์ของโลก กล่าวคือ อังกฤษเสียอาณานิคมในอเมริกาไปเพราะเกิดสงครามประกาศอิสรภาพอเมริกาขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔ (ค.ศ. ๑๗๗๒) ทั้งอังกฤษต้องทำสงครามกับฮอลันดาในยุโรปอันสืบเนื่องมาจากสงครามประกาศอิสรภาพอเมริกัน สงครามคราวนี้เป็นเหตุให้การค้าของอังกฤษในอาวเบงกอลไม่ปลอดภัย และเกิดความจำเป็นต้องหาสถานีบนอาวเพื่อใช้เป็นที่พักและซ่อมแซมเรือสินค้าในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ กิจกรรมของบริษัทอังกฤษขยายกว้างขวางยิ่งขึ้นมีการค้ากับจีน จึงเกิดความจำเป็นต้องหาเมืองท่าจอดเรือที่เหมาะสมเพื่อเติมเสบียงกรัง เชื้อเพลิง และพักซ่อมแซมเรือซึ่งเดินทางค้าขายระหว่างบอมเบย์ มีทราสและกวางตุ้ง เก็บเรือสินค้าของอังกฤษต้องอาศัยเมืองท่าของเจ้าเมืองมลายูที่ลัคแจ หรืออาศัยเมืองท่ามะละกาของฮอลันดา ซึ่งมักจะถูกเก็บภาษีอย่างแรง ครั้นอังกฤษทำสงครามกับฮอลันดา การค้าของอังกฤษในแถบตะวันออกยิ่งลำบากมากขึ้นจะหันไปใช้เมืองท่าของชาวพื้นเมืองก็ต้องขึ้นอยู่กับสถานการณ์ภายในรัฐ นอกจากนั้นบริษัทยังปรารถนาจะฟื้นฟูการค้าเครื่องเทศซึ่งเคยรุ่งเรืองมาแต่ก่อน แต่ถูกฮอลันดาก็กันจนต้องเลิกกันไป ยิ่งกว่านั้นพื้นฐานของบริษัทในปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยทำการค้าแต่อย่างเดียวกันกลายเป็นควบคุมอำนาจทางการเมืองด้วย สถานที่ตั้งของบริษัทในอินเดียค่อนข้างอันตรายเนื่องจากอยู่โดดเดี่ยวและไม่ได้รับการปรับปรุงให้เข้มแข็งพอที่จะป้องกันภารกิจที่จากศัตรูภายนอก เพราะฉะนั้นสิ่งที่ต้องทำอย่างรีบด่วนคือการแสวงหาที่

๑๒๑ H.P.CLODD,P. 20."...he told me he could not help it,that we were both under orders,that I was in the right not to disobey mine,neither could he disobey his for that the King of Siam had forbidden him,ever to let any European settle in this kingdom,but as the King of Siam was now at war and could not assist him,he could have a very good excuse for letting any European settle that would assist him.2

ตั้งฐานทัพเรือเพื่อรักษาน่านน้ำในอ่าวเบงกอลและมลายู และเพื่อหยุดยั้งอำนาจของฮอลันดาในแหลมมลายู อังกฤษจึงหันไปสนใจฝั่งตะวันตกของพม่า ไทยและฝั่งทะเลตอนเหนือของสุมาตรา จากความจำเป็นหลายประการดังกล่าวแล้ว บริษัทจำต้องเปลี่ยนนโยบายหันมาสนใจแผนการของโลค<sup>๑๒๒</sup>

### นโยบายของอังกฤษในแหลมมลายูสมัยแรก

ใน พ.ศ. ๒๓๒๗ (ค.ศ. ๑๗๘๔) บริษัทไคส์กณะทูตอันมีนายคินลอค (Kinlock) เป็นหัวหน้าไปยังเมืองรีโอและเมืองอักแจ ปรากฏว่าที่เมืองอักแจเจรจาต้องล้มเหลว เพราะชาวพื้นเมืองไม่ชอบนายคินลอค ส่วนที่รีโอนั้นพวกฮอลันดา ซึ่งได้ขับไล่พวกบูกิสออกไปได้เข้ากุมอำนาจในเมือง อังกฤษจึงประสบความไม่สำเร็จทั้ง ๒ ทาง โลคเห็นเป็นโอกาสที่จะเสนอเรื่องปีนังอีก เขาชี้ให้เห็นว่าฮอลันดากำลังมีแผนการจะขยายอำนาจและจะกั้นอังกฤษออกไปจากการค้าทางตะวันออก เขาอ้างว่าได้เห็นจดหมายของรัฐบาลฮอลันดาที่มีไปถึงสุลต่านเมืองรีโอ และเมืองเซลังงอร์ สั่งห้ามมิให้ติดต่อกับอังกฤษ<sup>๑๒๓</sup> ดังนั้นถ้าไม่ฉวยโอกาสทำความตกลงกับเจ้าเมืองไทรบุรีแล้ว ต่อไปอังกฤษจะลำบาก เพราะทำการที่เมืองอักแจไม่สำเร็จ ส่วนเมืองกลางแม้จะเหมาะเป็นเมืองท่าแต่ก็ต้องเพาะปลูกเสียบ้างพืชผลเป็นเวลา ๒ - ๓ ปี พร้อมกับนั้นโลคได้เสนอหนังสือตกลงของเจ้าเมืองไทรบุรีมาด้วย ซึ่งมีข้อความสำคัญว่า เหตุผลที่ยกเกาะปีนังให้อังกฤษเขาก็เพราะหวังความช่วยเหลือจากอังกฤษช่วยต่อต้านศัตรู ซึ่งโลคก็ได้กำชับมาด้วยว่า

"... ข้อนี้เป็นเหตุผลประการสำคัญและดูเหมือนจะเป็นเหตุเดียวที่ว่าทำไมเจ้าเมืองไทรบุรีจึงปรารถนาจะเป็นพันธมิตรกับบริษัท ..."<sup>๑๒๔</sup>

<sup>๑๒๒</sup> WINSTEDT, A HISTORY OF MALAYA, P. 174

<sup>๑๒๓</sup> WRIGHT AND REID, THE MALAY PENINSULA, P. 69

<sup>๑๒๔</sup> IBID., P. 76. "... This article comprehends the principle and almost only reason why the King wishes an alliance with the Honourable company, ..."

เซอร์จอห์น แมคเฟอร์สัน ( Sir John Macpherson ) รักษาการผู้สำเร็จ  
ราชการอังกฤษประจำอินเดียในขณะนั้นยึดปฏิบัติตามกฎหมายของ PITT ( PITT'S ACT )  
ฉบับปี พ.ศ. ๒๓๒๗ ( ค.ศ. ๑๗๘๔ ) กล่าวคือบริษัทอินเดียตะวันออกจะต้องแจ้งให้รัฐบาล  
อังกฤษทราบข้อตกลงต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การสงคราม เพราะหลังจากเสียอาณานิคม  
อเมริกาไปแล้ว

"... โครงการเกี่ยวกับการปราบปรามและการขยายอาณานิคม " เป็น  
การขัดกับความต้องการ เกียรติศักดิ์และนโยบายของชาติ ... " ๑๒๕

ฉะนั้น แม้เซอร์จอห์น แมคเฟอร์สัน ซึ่งเห็นชอบในการเช่าเกาะปีนัง  
จากเจ้าเมืองไทรบุรี และไค้แต่งตั้งให้ ฟรานซิส ไลต์ เป็นผู้ดำเนินการรับมอบเกาะ  
ปีนังเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๒๕ ( ค.ศ. ๑๗๘๒ ) แล้วก็ข้าม บริษัทอินเดียตะวันออก  
ออกของอังกฤษพยายามไม่ผูกมัดตัวเองกับไทรบุรีเลยในข้อที่พระยาไทรบุรีขอให้อังกฤษ  
ช่วยเหลือทางการค้าถ้ามีการรุกรานจากภายนอก อังกฤษตอบว่าจะต้องรายงานเพื่อขอทราบ  
คำสั่งจากบริษัทที่ลอนดอนก่อน แต่บริษัทจะเก็บเรือรบไว้ที่เกาะปีนังลำหนึ่ง เพื่อรักษา  
เกาะและฝั่งทะเลใกล้เคียงซึ่งเป็นของเจ้าเมืองไทรบุรี ๑๒๖

ในตอนแรกเจ้าเมืองไทรบุรีรวมทั้งมุขมนตรี เชื่อว่า การที่บริษัทอินเดีย  
ตะวันออกต้องรายงานไปยังลอนดอนเป็นเพียงการกระทำเพื่อให้ถูกต้องเป็นทางการ และ  
ลอนดอนคงจะไม่มีข้อขัดข้องอันใด จึงยอมให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง ต่อมาเจ้าเมืองไทรบุรี  
มีความหวาดกลัวเมืองไทยซึ่งกำลังวางศึกกับพม่าและกำลังปราบปรามกบฏปัตตานีอยู่ ทาง  
ไทรบุรีต้องการเป็นพันธมิตรกับอังกฤษโดยเร็ว แต่ทางอังกฤษที่อินเดียก็ละเลยและยังคง  
รักษานโยบายไม่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด เจ้าพระยาไทรบุรีเริ่มไม่พอใจต่อทำที่อินเดีย

๑๒๕ WINSTEDT, MALAYA AND ITS HISTORY, P. 54. "...Schemes of conquest  
and extention of dominions were measures repugnant to the wish, the  
honour and policy of the nation..."

๑๒๖ STATE PAPERS OF THE KINGDOM OF SIAH, (London: William Ridgway,  
1912 ) P. 219-220

เมฆของอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องสัญญาป้องกันเมืองไทรบุรี ไลต์ ซึ่งเป็นผู้บัญชาการอยู่ที่  
เกาะปีนังพยายามบงการให้บริษัทอินเดียตะวันออกที่อินเดียประกาศยึดไทรบุรีเป็นรัฐใน  
อารักขาของอังกฤษ ก่อนที่ไทรบุรีจะหันไปขอความช่วยเหลือจากฮอลันดาหรือฝรั่งเศส <sup>๑๒๓</sup>

รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของไลต์ ทั้งยังออกคำสั่งเป็น  
คำขาดว่า "เกี่ยวกับเรื่องการให้ความอารักขาเจ้าเมืองไทรบุรี ในการต่อต้านชาวสยาม  
นั้น ผู้สำเร็จราชการอังกฤษในสภาได้ตกลงใจคัดค้านการกระทำใด ๆ ก็ตามซึ่งจะชักนำ  
บริษัทเข้าไปพัวพันกับการใช้กำลังต่อสู้กับเจ้าต่าง ๆ ทางตะวันออก" <sup>๑๒๔</sup> แต่อนุญาตให้  
ไลต์ใช้ชื่อหรืออิทธิพลของบริษัทเพื่อรักษาความปลอดภัยให้แก่เจ้าเมืองไทรบุรีได้ แต่จะต้อง  
ระมัดระวังต่อกฎหมายหรือคำประกาศใด ๆ ที่จะทำให้ชื่อเสียงเกียรติศักดิ์ หรือกำลัง  
ของบริษัทต้องเข้าไปพัวพันด้วย <sup>๑๒๕</sup> ?

เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีแน่ใจว่าอังกฤษไม่ตกลงให้ความช่วยเหลือทางทหาร  
แน่แล้วทั้งไค้ชาวกองทัพไทยตีเมืองปัตตานีได้ เจ้าพระยาไทรบุรีซึ่งความเกรงกลัวใน  
พระบรมเดชานุภาพ เพราะจะหวังพึ่งอังกฤษก็ไม่ได้ จึงชวนพระยาตรังกาญจน์เข้ามาเฝ้า  
ที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คง  
เป็นประเทศราชอยู่เช่นเดิม ทำให้เจ้าพระยาไทรบุรีรู้สึกเสียใจเพราะเกาะปีนังจึงคบคิดกับ  
สุลต่านยะโฮร์ขับไล่อังกฤษออกจากเกาะปีนัง เจ้าพระยาไทรบุรีบอกเลิกสัญญาเช่าเกาะ  
ปีนัง แต่อังกฤษไม่รับรู้ เจ้าพระยาไทรบุรีจึงรวมกำลังกับพวกโจรสลัดตั้งค่ายที่ชายฝั่ง  
ไลต์ จึงใช้กำลังเข้าต่อต้านตีทัพเจ้าพระยาไทรบุรีแตกพ่ายไป หลังจากนั้นไค้ทำสนธิสัญญากันใหม่  
ในวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๓๔ (ค.ศ. ๑๗๙๑) ว่าบริษัทอินเดียตะวันออก

<sup>๑๒๓</sup> WRIGHT AND REID, THE MALAYA PENINSULA, A RECORD OF BRITISH PROGRESS  
IN THE MIDDLE EAST (London: Fisher Uwin, 1912) P. 80-81

<sup>๑๒๔</sup> WINSTEDT, A HISTORY OF MALAYA, P. 178 "...With respect to protecting  
the King of Kedah against the Siamese, the Governor in Council has already  
decided against any measures that may involve the Company in military  
operations against any of the Eastern Princes."

ตกลงจ่ายเงินค่าเช่าให้เจ้าเมืองไทรบุรี ปีละ ๒,๐๐๐ เหรียญ แต่ฝ่ายไทรบุรีจะต้อง  
สัญญาจะไม่ให้ชาวยุโรปชาติใดมาตั้งถิ่นฐานทำการค้าภายในเมือง จะต้องยอมให้อังกฤษซื้อ  
หาเสบียงอาหารได้โดยไม่ต้องเสียภาษี<sup>๑๓๐</sup> รัฐบาลอังกฤษที่อื่นก็ยินยอมรับสัญญานับนี้ เป็น  
ทางการเนื่องจากสอดคล้องกับนโยบายไม่ข้องเกี่ยวและรับฝักขอบในรัฐมลายู ซึ่งบริษัทยึด  
ปฏิบัติอยู่

ใน พ.ศ. ๒๓๔๒ (ค.ศ. ๑๗๙๙) มีพวกโจรสลัดข้ามจากไทรบุรีไปตีเกาะ  
ปีนัง อังกฤษสงสัยว่าเจ้าเมืองไทรบุรีคงเป็นใจช่วย จึงไปเจรจาขอเช่าดินแดนตอนที่  
ทิศทะเลตรงข้ามกับเกาะปีนังซึ่งยาว ๑๔ ไมล์ กว้าง ๓ ไมล์ โดยอ้างว่าเป็นที่อาศัยของ  
พวกโจรสลัดสำหรับส่งเรือออกรังควาญเรือพาณิชย์ของอังกฤษ เจ้าพระยาไทรบุรีต้องยอม  
ทำสัญญากับอังกฤษเป็นครั้งที่ ๓ อังกฤษยอมเพิ่มค่าเช่าให้เป็นปี ๑๐,๐๐๐ เหรียญ จน  
กว่าอังกฤษจะออกจากปีนังและดินแดนใหม่ในปี<sup>๑๓๑</sup> โดยสัญญานับนี้มิได้พูดถึงการป้องกัน  
เมืองไทรบุรีแต่อย่างใด

### อังกฤษได้เมืองท่าสิงคโปร์และมะละกา

#### มะละกา

ในปี พ.ศ. ๒๓๓๖ (ค.ศ. ๑๗๙๓) รัฐบาลปฏิวัติของฝรั่งเศสประกาศ  
สงครามกับอังกฤษและฮอลันดา ครั้นต่อมาฮอลันดาแพ้ ต้องเป็นพันธมิตรกับฝรั่งเศส  
ร่วมรบต่อสู้กับอังกฤษเพื่อรักษาความปลอดภัยของการค้าทางภาคตะวันออก อังกฤษจึง  
เข้ายึดเมืองท่าของฮอลันดาในอินเดียนตะวันออกรวมทั้งมะละกาและชวาด้วย ครั้นเมื่อ  
นโปเลียนแพ้สงครามในยุโรป อังกฤษและฮอลันดาได้ทำสัญญากันในเดือนสิงหาคม พ.ศ.  
๒๓๕๗ (ค.ศ. ๑๘๑๔) อังกฤษต้องคืนเมืองท่าทางตะวันออกให้แก่ฮอลันดา ฮอลันดาได้  
ตกลงทำสนธิสัญญานับใหม่อังกฤษมอบเมืองท่า เบนกูเลน และสิทธิเหนือเกาะ บิลลิทอง  
(Billiton) ของตนให้แก่ฮอลันดาเพื่อแลกเปลี่ยนกับเมืองมะละกา นอกจากนี้ฮอลันดา



ยอมยกเลิกการอ้างสิทธิในสิงคโปร์ และยินยอมถอนตนออกไปจากแหลมมลายู ให้แหลมมลายูทั้งหมดตกเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ<sup>๑๓๒</sup> ส่วนดินแดนในหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกอันมีเกาะชวา และสุมาตราเป็นสำคัญ เป็นเขตอิทธิพลของฮอลันดา

### สิงคโปร์

การครอบครองสิงคโปร์ของอังกฤษ เป็นผลงานของเซอร์ ทัมัส แสตนฟอร์ด แรมเฟิลด์ (SIR THOMAS STAMFORD RAFFLE) ซึ่งได้นายว่า "ผู้ก่อตั้งสิงคโปร์" X  
 แรมเฟิลด์ทำงานเป็นเสมียนในสำนักงานของบริษัทอินเดียตะวันออก ณ กรุงลอนดอน ต่อมาย้ายมารับตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการเจ้าเมืองปีนัง แรมเฟิลด์กระตุ้นให้ผู้อำนวยการของบริษัทเห็นคุณค่าของมะละกา ซึ่งในขณะนั้นอังกฤษยึดมาจากฮอลันดาเพราะเขาเห็นว่าปีนังนั้นอยู่ไกลไปทางตะวันตกมากเกินไป เป็นศูนย์กลางสำคัญของการค้าในแหลมมลายูไม่ไค้ทั้งคุณค่าทางยุทธศาสตร์ก็น้อย เพราะไม่สามารถคุมช่องแคบมะละกา ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญของเรือที่จะมายังอินเดียตะวันออกและจีน ครั้นเมื่ออังกฤษต้องคืนมะละกาให้แก่ฮอลันดา แรมเฟิลด์ จึงแสวงหาเมืองท่าใหม่และเห็นสิงคโปร์เหมาะสมที่สุดเป็นเกาะเล็ก ๆ อยู่ปลายสุดของแหลมมลายู แรมเฟิลด์ได้ทำสัญญาเช่าเกาะสิงคโปร์จากสุลต่าน เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๖๒ (ค.ศ. ๑๘๑๙) โดยจ่ายเงินค่าตอบแทนให้สุลต่านปีละ ๕,๐๐๐ เหรียญ ส่วนข้าราชการผู้ใหญ่ตำแหน่ง เตเม็งกอง ได้ปีละ ๓,๐๐๐ เหรียญ บริษัทจะให้ความคุ้มครองแก่คนทั้งสองขณะที่อยู่ในสิงคโปร์ ส่วนสุลต่านได้ให้คำมั่นว่า จะไม่ทำสัญญากับมหาอำนาจยุโรปชาติใดอีก<sup>๑๓๓</sup> ครั้นฮอลันดาทราบข่าวก็คัดค้านอ้างสิทธิสัญญาที่ตนเคยทำกับยะโฮร์มาก่อน แต่อังกฤษก็ไม่ยอม ในที่สุดก็ทำสัญญาใหม่อีกฉบับหนึ่งกับสิงคโปร์ ซึ่งได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๓ (ค.ศ. ๑๘๒๐)

สิงคโปร์ เป็นเมืองท่าที่เหมาะสมกว่าเกาะปีนัง เนื่องจากเป็นเกาะอยู่ตอนใต้สุดของแหลมมลายู เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างยุโรปและตะวันออกไกล ตั้งอยู่ในจุด

<sup>๑๓๒</sup> BRIAN HARRISON, SOUTH EAST ASIA: A SHORT HISTORY (London: Macmillan & Co., 1957) P. 159

ยุทธศาสตร์ที่ดีเพราะสามารถควบคุมช่องแคบมะละกาไว้ได้ อังกฤษรวมเมืองท่าที่สำคัญ  
ในมลายู ๓ แห่ง คือ ปีนัง มะละกา - และสิงคโปร์ เข้ารวมกันเรียกว่า "เสตรท  
เซตเตอลเมนต์" (Straits Settlement) ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๘๒๑) กินแดน  
ทั้ง ๓ ปกครองแบบ "เพรสซิเดนทซี่" (Presidency) คือระบบการปกครองของอังกฤษ  
ในอินเดียสมัยนั้น - อังกฤษรวมเมืองทั้ง ๓ เข้าอยู่ในเขตการปกครองเดียวกับอินเดีย ขึ้น  
ตรงต่อผู้สำเร็จราชการประจำอินเดีย ทำให้อังกฤษมีรากฐานมั่นคงในดินแดนแถบนี้ แต่  
นโยบายของอังกฤษยังจำกัดอยู่แต่ในเรื่องการค้าและพยายามจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือรับ  
ผิดชอบในเรื่องการเมืองของมลายู ๑๓๔

### อังกฤษส่งทูต จอห์น ทรอเฟิล

หนังสือประวัติการทูตของไทยกล่าวว่า รัฐบาลอังกฤษประจำอินเดียได้เคย  
ส่งนายแคนนิง (CANNING) เข้ามาเจรจาทางการทูตกับไทยใน พ.ศ. ๒๓๕๕ (ค.ศ. ๑๘๑๒) ๑๓๕  
และพบหลักฐานของอังกฤษว่า บริษัทอินเดียตะวันออกเคยส่ง พ.อ.ซิมส์ (Syms) เป็นทูต  
เข้ามาเจรจา ต่อมาต้น พ.ศ. ๒๓๖๔ พ่อค้าอังกฤษชื่อ จอห์น มอร์แกน (John Morgan)  
ได้เข้ามาดูลาดเลาการค้าและกลับไปรายงานว่า ตามความเห็นของเขอังกฤษจะทำการ  
ค้ากับไทยได้ โดยอาศัยสนธิสัญญาแต่อย่างเดียว ๑๓๖

ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๘๒๑) มาร์ควิส เอสตริงค์ ผู้สำเร็จราชการ  
อังกฤษประจำอินเดียให้เจ้าเมืองสิงคโปร์มีหนังสือเข้ามาถึงเสนาบดีฝ่ายไทยว่า จะแต่งตั้ง  
ทรอเฟิลเป็นทูตเข้ามาเจรจากับไทย

๑๓๔ HARRISON, P. 177

๑๓๕ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, ประวัติการทูตของไทย (พระนคร : ร.พ.พระจันทร์,  
๒๕๐๑) หน้า ๒๔

๑๓๖ VIRGINIA THOMPSON, THAILAND: THE NEW SIAM (New York: The Macmillan Co.,  
1941) P. 145

จอห์น ทรอเฟ็ค (JOHN CRAWFORD) หรือที่ไทยเรียกว่า กระเฒ่า นี้เดิม เป็นหมอยาอยู่ที่เมืองเบงกอล แต่ออกมารับราชการเคยไปอยู่เกาะปีนัง ๓ ปี แล้วเคยไป เป็นผู้ช่วยแรฟเฟิลล์อยู่ที่เกาะชวา ซึ่งถูกอังกฤษยึดระหว่างสงครามโปเลียน (ค.ศ. ๑๘๑๑ - ๑๘๑๖) รัฐบาลอังกฤษเห็นว่าทรอเฟ็คเป็นผู้รู้ภาษามลายูและชำนานูทางหัวเมืองแถบนี้ จึง แต่งให้เป็นทูตเข้ามา

ความมุ่งหมายของการส่งจอห์น ทรอเฟ็คเข้ามาเป็นทูตมีหลายประการ กล่าวคือ บริษัทอินเดียตะวันออกต้องการฟื้นฟูการค้าของตนกับไทย เพราะเห็นว่าไทยและญวนเป็นแหล่งที่สามารถทำอะไรในการค้าได้มาก ทั้งทราบว่า ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมาไทยต้อนรับเรือสินค้าของฝรั่งเศสต่าง ๆ อย่างยินดีเพราะไทยต้องการซื้ออาวุธไว้ทำสงครามกับพม่า อังกฤษจึงต้องการทำไมตรีกับไทย เพื่อจะได้ทำการค้ากับเมืองขึ้นของไทยฝ่ายใต้ เช่น ประ บัตตานี ภูเก็ต เป็นต้น แต่อังกฤษรังเกียจเรื่องการเก็บภาษีของไทย จึงแต่งทูตเข้ามาเพื่อประสงค์จะให้ยกเลิกหรือลดหย่อนวิธีการเก็บภาษีดังกล่าวทั้งหมดให้คนในบังคับอังกฤษไปมาค้าขายโดยสะดวกและมีเสรีภาพในการค้า โดยอังกฤษจะยอมให้ขึ้นอัตราภาษีปากเรือทดแทนผลประโยชน์ที่ไทยจะต้องเสียไป นอกจากนี้อังกฤษต้องการเจรจากับไทยเรื่องเมืองไทรบุรีด้วย อังกฤษทราบว่าไทรบุรียอมเป็นประเทศราชของไทย ตามเดิม รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงต้องการให้รัฐบาลไทยรับรองสิทธิอันถูกต้องของบริษัท ในการเข้าเกาะปีนัง ซึ่งทั้งอังกฤษต้องการจะส่งเคราะห์เจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งได้ร้องทุกข์ไปยังอังกฤษถึงสองครั้งว่ามีความทุกข์ร้อนด้วยไม่ถูกกับไทย<sup>๑๓๓</sup> แต่เฮลคิงค์ ก้าซึบ ทรอเฟ็คมิให้อังกฤษต้องได้รับความลำบากด้วยผลของการช่วยเหลือนี้

ประการต่อมาเกิดความวุ่นวายขึ้นในเมืองประ เนื่องจากเจ้าเมืองประ คนเก่าถึงแก่กรรมเกิดแย่งตำแหน่งเจ้าเมืองขึ้น พวกหนึ่งขอกล่าวถึงจากพระยาชาลังงอร์ มาช่วย อีกพวกหนึ่งขอกล่าวถึงจากไทย เจ้าพระยามนทร ฯ ซึ่งลงไปรักษาเมืองไทรบุรี

อยู่จึงให้กองทัพไทยยกลงไปตีเมืองเประ พวกเมืองชาลังงอร์ต้องถอยหนีไป ทำให้อังกฤษ  
ที่อยู่เมืองป็นังตกใจเกรงไทยจะแผ่อำนาจต่อไปทางใต้ เจ้าเมืองป็นังจึงบอกไปยังรัฐบาล  
อังกฤษที่อินเดียให้ช่วยพูดเรื่องนี้กับไทย ๑๓๘

ทั้งในเวลานั้นอังกฤษเกรงจะเกิดกระทบกระเทือนกับฮอลันดา ซึ่งมีอำนาจ  
อยู่ในมลายูมาก่อน ทั้งอังกฤษกำลังมีเรื่องระหองระแหงกับพม่าจึงเห็นควรผูกมิตรกับไทยไว้  
เพื่อกันศึกหลายด้าน

ในการแต่งทูตคราวนี้ รัฐบาลอังกฤษจัดให้มีพนักงานทำแผนที่และผู้อำนวยการ  
สภาวศาสตร์มาด้วย เพื่อตรวจแผนที่และพันธุ์พฤกษพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ประกอบรายงานของ  
ครอเฟิล ที่จะนำเสนอไปยังรัฐบาลด้วย

ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียกำชับครอเฟิลมิให้มาขอตั้งสถานีการค้า  
เพราะเกรงไทยจะระแวงสงสัยว่าอังกฤษจะมาตั้งป้อมปราการ ทั้งนี้ เพราะชาวตะวันตก  
เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา เคยมาเบียดเบียนชาติต่าง ๆ ทางตะวันออกไว้มากจนเกิด  
ความรังเกียจชาวตะวันตกเกิดขึ้น ส่วนการขอรังให้แก้ไขการเก็บภาษีอากรนั้น ถ้าได้ก็  
จะเป็นการดี ถ้าไม่ได้ก็เพียงทำความคุ้นเคยเป็นไมตรีกันไว้ขอให้ หนังสืออนุญาตจากรัฐบาล  
ไทยให้พวกลูกค้าอังกฤษไปมาค้าขายโดยสะดวกก็เพียงพอแก่ความประสงค์แล้ว ส่วนเรื่อง  
ทำแผนที่นั้นระวางอย่าให้รัฐบาลไทยสงสัยว่าอังกฤษมาทำการตีร้าย ๑๓๙

ครอเฟิลออกเดินทางจากเมืองกัลคัตตา เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.  
๒๓๖๔ (ค.ศ. ๑๘๒๑) มีร้อยเอก เคนเยอร์ฟีลด์ (Danderfield) เป็นอุปทูตและพนักงาน  
ทำแผนที่ หมอฟินเลย์สัน (Finlayson) เป็นนายแพทย์และผู้ตรวจสภาวศาสตร์ พร้อม  
ด้วยทหารซิปอย ๓๐ คน มี ร.ท. รุเธอร์ฟอร์ด (Rutherford) เป็นผู้บังคับการเรือ  
"จอห์น อคัม" กัปตันแมคดอนเนล (Macdonald) เป็นนายเรือนำอักษรสาสน์ของเฮสติงส์มา

๑๓๘ สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖, ไทยรบพม่า, หน้า ๖๗๒

๑๓๙ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒, หน้า ๒๒

ถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย ครอบงำมาถึงปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ.  
๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) ได้เข้าเฝ้าถวายอักษรสาส์นของเฮสติงส์ ซึ่งมีสาระสำคัญแสดง  
เจตนาของอังกฤษว่า

...อังกฤษเคียวนี้มีอำนาจ (ตลอดอาณาจักรอินเดีย) และเป็นที่ยึดถือแก่  
ประเทศอื่น ... เพราะฉะนั้นอังกฤษจึงไม่มีความประสงค์ที่จะแสดงหาอาณา  
เขตเพิ่มเติมออกไปอีก ... ๑๔๐

ครอบงำได้ปรึกษาราชการกับพระยาสุริยวงศ์มนตรี (คิส) จางวางมหาดเล็ก  
ซึ่งเลื่อนขึ้นว่าการเป็นพระยาสุริยวงศ์โกษาที่พระคลังหลายครั้ง แต่การเจรจาครั้งนั้นล้มเหลว  
เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ยังไม่ทรงเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากอังกฤษ ทั้ง  
ยังทรงยึดมั่นว่าไทยยังไม่มี ความจำเป็นต้องค้าขายกับประเทศในยุโรป ทั้งในเวลานั้นไทย  
กำลังหัวงัดลัทธิพิลของชาติตะวันตก โดยเฉพาะชาวอังกฤษที่ซึ่งไทยถือว่าเป็นอันตรายต่อการ  
คบค้าด้วย เพราะมีความทะเยอทะยานในการแสวงหาอาณานิคม นอกจากนี้ยังมีเหตุขัดข้อง  
และเข้าใจผิดกันอยู่หลายประการ อาทิเช่น ทั้งสองฝ่ายพูดไม่เข้าใจภาษาของกันและกัน  
ต้องใช้ล่าม เป็นสื่อกลางซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคนชั้นต่ำทั้งสองฝ่าย ทำให้วัตถุประสงค์ของการ  
เจรจาลากเคลื่อนไปจากความจริง และเป็นเหตุให้ครอบงำผิดหูผิดตาของไทย ตัวครอบงำ  
เองก็มีได้เป็นนักการทูตเคยคุ้นอยู่กับพวกชาวมลายู ซึ่งยอมอยู่ใต้อำนาจฝรั่ง เมื่อนำปฏิบัติ  
เช่นนั้นกับไทยซึ่งเคยคิดต่อเฉพาะกับพวก จีน แขก ซึ่งยอมมอบมอบคตลาน ทำให้  
ต่างฝ่ายต่างไม่พอใจซึ่งกันและกัน สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงสันนิษฐานว่า ที่อังกฤษ  
ไม่ชอบไทยนั้น คงจะเนื่องมาจากครอบงำ ได้รับคำสั่งให้มาพูดเรื่องเมืองไทรบุรี และให้  
ปรึกษากับเจ้าเมืองป็นังคังแต่ก่อนไทยจะยกทัพไปตีเมืองไทรบุรี ครั้นครอบงำมาถึงเกาะป็นัง  
ชาวอังกฤษที่เกาะป็นังกำลังขัดเคืองไทย จึงต้องการให้รัฐบาลอังกฤษยกทัพมาขับไล่ไทย  
ออกจากเมืองไทรบุรี แต่เนื่องจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่ต้องการเป็นศัตรูกับไทย เจ้า  
เมืองป็นังจึงแนะนำให้ครอบงำมาพูดกับไทยโดยตีตามคำสั่งเดิม แต่เท่าที่ปรากฏในหนังสือ

ของครอเฟ็คแล้ว อังกฤษอยากให้ไทยออกไปจากเมืองไทรบุรี และให้คืนเมืองให้เจ้าพระยาไทร (ปะแงร์น) อย่างเต็ม ซึ่งยอมจะตกลงกับไทยไม่ได้<sup>๑๔๑</sup> ในส่วนเรื่องเมืองไทรบุรี อังกฤษอ้างว่าที่จำต้องยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะมีดินแดนประชิดกันอยู่ อังกฤษต้องซื้อเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรีไปเลี้ยงผู้คนที่เกาะปีนัง เมื่อไทรบุรีมีเรื่องเดือดร้อนผลประโยชน์ของอังกฤษก็พลอยได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย ทั้งเจ้าเมืองไทรบุรีก็เป็นมิตรที่ดีของอังกฤษ จึงปรารถนาจะให้กลับไปครองบ้านเมืองของเขาตามเดิม<sup>๑๔๒</sup>

ครอเฟ็คอ้างหนังสือของเจ้าพระยาไทรที่กล่าวโทษเจ้าพระยานคร ฯ และขอเมืองคืน แต่ไทยตอบโต้ว่าความผิดของเจ้าพระยาทั้งสองเป็นคดีระหว่าง "ข้าทูลละอองธุลีพระบาท" เจ้าพระยาไทรควรจะนำเรื่องขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อให้ทรงพิจารณาการตัดสิน หากประสงค์จะไต่เมืองคืนก็ควรเข้ามากราบบังคมทูลด้วยตนเองทางกรุงเทพฯ ฯ มีห้องครอออกไปก็ไม่ตอบและไม่มาเข้าฉันข้ากับเจ้าแล้วไทยจะคืนเมืองให้ได้อย่างไร ครอเฟ็คแก้ตัวแทนเจ้าพระยาไทรบุรีว่า ที่ไม่มาเข้าเฝ้าเนื่องจากเจียมตัวว่าเป็นคนต่างชาติต่างศาสนาและเกรงกลัวอิทธิพลของเจ้าพระยานคร ฯ ที่มีอยู่ในราชสำนัก<sup>๑๔๓</sup> ครอเฟ็คยังพูดถึงประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษในเมืองไทรบุรี ซึ่งอาจจะได้รับความกระทบกระเทือนเนื่องจากความไม่สงบภายใน ทางฝ่ายไทยจึงให้ทูตบอกราชการเมืองไทรบุรีของเจ้าพระยานคร ฯ ซึ่งแจ้งทางกรุงเทพฯ ฯ ว่าเหตุการณ์ในเมืองไทรบุรีสงบเรียบร้อย การค้าขายก็เจริญรุ่งเรืองดีกว่าแต่ก่อน<sup>๑๔๔</sup>

การเจรจาของครอเฟ็คล้มเหลวแทบทุกเรื่องรวมทั้งเรื่องเมืองไทรบุรี ทั้งนี้เนื่องจากครอเฟ็คเห็นแก่ผลประโยชน์ฝ่ายเดียวไม่ยอมให้ผลประโยชน์ตอบแทนแก่ไทยบ้าง เป็นต้นว่าจะขอให้ไทยยอมลดภาษีขาเข้าให้แก่พ่อค้าอังกฤษและขอตั้งกงสุล ครั้นไทยขอซื้ออาวุธปืน

๑๔๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐

๑๔๒ CRAWFURD PAPERS, p. 30

๑๔๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒

๑๔๔ JOHN CRAWFURD, Journal of an Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China (London, 1830) P. 256

จากอังกฤษ เพื่อไว้ใช้ในการสงครามกับพม่าอังกฤษก็ไม่ยอมขาย ครอบิเคชอลคภาณิชาเข้า  
ไทยยินยอมแต่อังกฤษต้องรับประกันว่าจะมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายไม่น้อยกว่าปีละ ๔ ลำ  
ครอบิเคชอลคภาณิชาไม่ได้ นอกจากนี่ยังไม่ยอมลคภาณิชาเกลือที่ไทยจะชอบรรทุกไปขายที่อื่นเคีย  
ภายหลังเมื่อเห็นว่าจะไม่ได้ประโยชน์อันใดต่อไปแล้ว ครอบิเคชอลคภาณิชาจะกลับแต่บังเอิญมีเรื่อง  
ชุนเคืองกัน เพราะไทยทราบข่าวว่าครอบิเคชอลคภาณิชาไปเที่ยวหยั่งน้ำท่าแผนที่และยังพูดจาอวดอ้างว่า  
เมืองเช่นกรุงเทพฯ ถ้าอังกฤษจะต้องการเพียงแค่ส่งเรือรบมา ๒ - ๓ ลำก็จะตีเอาได้  
คำกล่าวนี้มีหลักฐานยืนยันจากข้อเขียนของครอบิเคชอลคภาณิชาเอง ๑๔๕

ครอบิเคชอลคภาณิชาออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๕  
(ค.ศ. ๑๘๒๒) โดยไม่ได้รับประโยชน์ตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายแต่อย่างเคียว ฝ่าย  
ไทยเพียงแต่ทำหน้าที่ลคภาณิชาให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายได้ตามธรรมเนียมเท่านั้น ส่วน  
เรื่องเกาะปีนังไทยยอมรับรองสิทธิของอังกฤษเหนือเกาะปีนังตามสัญญาเช่าที่อังกฤษทำกับ  
เจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งครอบิเคชอลคภาณิชาเขียนบันทึกไว้ว่า

... ณ ที่นี้การประชุมได้สิ้นสุดลง เมื่อได้พิจารณาลักษณะของรัฐบาล  
(สยาม) และการตัดสินใจอย่างเห็นชัดเกี่ยวกับปัญหาไทรบุรี ข้าพเจ้าก็  
ถือเอาว่าเป็นการรอบคอบและสอดคล้องกับคำสั่งที่ให้หลีกเลี่ยงมิให้เรียก  
ร้องมากเกินไป กวดยเกรงว่าจะนำรัฐบาลเข้าไปพัวพันกับความยุ่งยาก  
ต่าง ๆ หัวข้อบางอย่างที่ได้รับมานั้นมีคุณค่าแก่เราข้างนั้น คือ การที่เรา  
มีสิทธิเหนือปริงซ์ออฟเวลล์ (ปีนัง) และดินแดนบนคาบสมุทรบางส่วนของ (ของ -  
ปีนัง)... ๑๔๖

๑๔๕) เรื่องเคียวกัน, หน้า ๑๕๖

๑๔๖ JOHN CRAWFURD, CRAWFURD PAPERS, P.40 " Here the conference ended and  
considering the characters of the government and the evident resolution  
they had formed on the Queda question, I judged it prudent and strictly  
conformable to my instruction to abstain from urging the subject to  
greater length lest I might run the risk of involving our government by  
a further agitation of it. The only point which have been gained but  
they are of some value are the virtual establishment of our right of  
sovereignty in Prince of Wales Island and its territory on the Peninsula..."

ครอเพิกยินดีที่ไทยรับรองสิทธิของอังกฤษเหนือเกาะปีนัง และดินแดนของปีนัง  
บางส่วนในเสตรท เซตเตอลเมนต์ แต่ในขณะเดียวกันก็เท่ากับว่าอังกฤษเองก็ยอมรับสิทธิ  
ของไทยเหนือเมืองไทรบุรี ซึ่งอยู่ในฐานะเมืองประเทศราชของไทย

ชาวอังกฤษที่เกาะปีนังไม่พอใจเป็นอันมากที่ครอเพิกล้มเหลวในการเจรจ  
กับไทย พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) บางคนเช่น แรฟเฟิลส์ ถึงกับแนะนำให้ใช้วิธีรุนแรง  
กับรัฐบาลไทย เขาเขียนแนะนำไปยังรัฐบาลอังกฤษประจำอินเดียน่าว่า

... การปิดล้อมแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยเรือลาดตระเวนจากสิงคโปร์ ซึ่งจะ  
กระทำในเวลาใดก็ได้ นั้น จะมีผลบังคับให้ราชสำนักสยามยอมตกลงในเรื่อง  
ที่เกี่ยวกับรัฐมลายูได้ตามความประสงค์ ... ๑๘๓

ครั้นถึงต้นปี พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๘๒๓) เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)  
ชักชวนให้กองทัพพม่ามาช่วยตีเอาเมืองไทรบุรีคืน และได้บอกพม่าว่าเจ้าเมืองเประ  
เซลังงอร์ และปัตตานีจะมาช่วยรบแล้วจะยอมเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วย พระเจ้าจังกาย  
แห่งจิงปะทานเครื่องยศลงมา ๕ สำหรับ เป็นของตอบแทนที่มีความสวามิภักดิ์ รัฐบาล  
อังกฤษที่ปีนังจับจดหมายที่พระเจ้าแผ่นดินพม่าส่งมาได้ ๑๘๔ จึงเห็นเป็นโอกาสที่อังกฤษ  
จะวางตัวเป็นกลางเจรจากับไทยให้คืนเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยาไทร โดยอังกฤษเสนอ  
มายังเจ้าพระยามนทร ฯ (น้อย) ว่าขอให้ไทยยอมคืนเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยาไทรปก-  
ครองและขอให้ปล่อยเชลยที่ได้มาจากเมืองไทรคืนไป พร้อมทั้งขอให้ไทยสัญญาว่าจะไม่ไป  
รบกวนกะเกณฑ์สิ่งใดจากเมืองไทรบุรีต่อไป เครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินทองก็ไม่ต้องให้

๑๘๓ SWETTENHAM, BRITISH MALAYA, P. 319 "...The blockade of the Menam  
River which could at any time be effected by the cruise from  
Singapore  
would always bring the Siamese Court to terms as far as concern  
the Malay States..."

๑๘๔ HENNY BURNEY, THE BURNEY PAPERS, Vol III, PP. 2 May 1824-July 1826  
(15 Vols, Bangkok, Vajirananana National Library, 1910-1914) P. 15-17



เจ้าพระยาไทรสงฆ์เข้ามาถวายเหมือนที่เคยปฏิบัติมาเป็นประจำ เพียงแต่ให้เจ้าพระยาไทรบุรีเสียเงินส่วยให้กรุงเทพฯ ปีละ ๒,๐๐๐ เหรียญ ถ้าทางกรุงเทพฯ ยอมรับตามข้อเสนอที่อังกฤษก็จะรับประกันให้เจ้าพระยาไทรบุรีส่งเงินส่วยมิให้ขาด แต่เมื่ออังกฤษเกิดกรณีพิพาทกับพม่าเสียก่อน จึงไม่มีการเจรจากับไทยในเรื่องนี้อีก

### อังกฤษขอให้ไทยช่วยรบพม่า

ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๖๖ (ค.ศ. ๑๘๒๓) เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าเป็นครั้งแรก สาเหตุเนื่องจากในรัชกาลพระเจ้าจันทรเกษม พม่ายกทัพไปปราบเมืองมณีปุระและอัสสัม แล้วเลยเข้าไปในเมืองจิตตะเกิงและกะแซ เจ้าเมืองกะแซได้ไปอ่อนน้อมต่ออังกฤษ ๆ จึงให้กำลังมาช่วยรักษาเมือง เป็นเหตุให้ฉัดใจกับพม่าจนขึ้นรบกัน นายพลเซอร์ อาชิบอลด์ แคมป์เบล (Sir Archibald Campbell) เป็นแม่ทัพยกทัพเรือเข้าตีเมืองร่างกุ้งได้โดยง่ายในต้นปี พ.ศ. ๒๓๖๗ (ค.ศ. ๑๘๒๔) ๑๘๔๕ จึงยึดเมืองร่างกุ้งไว้เป็นที่มั่นกองทัพอีกกองหนึ่งของอังกฤษที่หัวเมืองของพม่าตามชายทะเลตอนใต้ตั้งแต่เมืองเมาะตะมะลงมาถึงเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี และเมืองมะริดไว้ได้ทั้งหมด อังกฤษรู้ว่าจะต้องทำสงครามกับพม่าอีกเป็นเวลานาน จึงจะชนะพม่าได้โดยเด็ดขาด เพราะภูมิประเทศทางเหนือของพม่าเป็นป่าดงและเขาสูง อังกฤษไม่ชำนาญภูมิประเทศเช่นนี้ อังกฤษต้องการกำลังทัพไทยไปช่วย เพราะคาดการณ์ว่าพม่าคงเรียกกองทัพใหญ่ที่ตั้งอยู่ ณ เมืองยะไข่และเมืองมณีปุระ กลับมารบกับอังกฤษ ๆ เกรงกำลังจากอินเดียจะส่งมาช่วยไม่ทัน

ครอเฟิด (Crawford) ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสิงคโปร์อยู่ในเวลานั้น ได้รับคำสั่งให้ชักชวนไทยไปรบกับพม่า จึงมีหนังสือมาถึงเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ ซึ่งเป็นตอนปลายแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีใจความสำคัญว่า อังกฤษเกิดรบกับพม่าแล้ว พม่าก็เป็นศัตรูของไทยอยู่ไทยคงต้องการจะ

รบกับพม่าด้วย เพราะฉะนั้นอังกฤษอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษเอาเครื่องศัตราวุธเข้ามาจำหน่าย  
ในกรุงเทพฯเป็นการช่วยกำลังไทย ถ้าไทยยังขาดเหลือสิ่งใดอยู่ก็ขอให้บอกไป อังกฤษจะ  
ช่วยเป็นธุระจัดหาให้ทุกอย่าง ไทยไม่ทราบว่างอังกฤษรบกับพม่าจริงหรือไม่ ทั้งเกรงว่า  
จะเป็นกลอุบายของอังกฤษลวงให้ไทยรบพม่าด้วยความสะดวกเรื่องเมืองไทรบุรี จะต้องสืบ  
สวนให้แน่นอนเสียก่อน โดยให้ทหารจับคนในดินแดนพม่ามาถามไถ่ความว่าไม่เคยได้ข่าว  
เรื่องพม่าจะรบกับอังกฤษ เจ้าพระยาพระคลังจึงตอบหนังสือยืนยันความไม่เชื่อว่าอังกฤษ  
จะรบกับพม่าจริงไปยังครอเพิก ๑๕๐

อังกฤษต้องการกำลังกองทัพไทยไปช่วยรบกับพม่าอย่างจริงจัง จึงส่งพันโท  
สโนไปหาเจ้าพระยาพระคลัง และเจ้าพระยามานร ๆ ให้ช่วยเร่งกองทัพไทย ประจวบ  
กับเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อแน่ว่าอังกฤษรบกับ  
พม่าจริง ทรงพระราชดำริว่าถึงอย่างไรพม่าก็เป็นทั้งศัตรูของไทยและอังกฤษ แม้ไทยจะรบ  
ตามลำพังก็เหมือนช่วยอังกฤษอยู่ในตัว เป็นการตอบแทนที่อังกฤษช่วยไทยเรื่องเครื่องศัตรา  
วุธ ทรงมีความมุ่งหมายในการจะรบกับพม่าว่า "จะต้องคิดราชการกวาดต้อนเอาครอบครัว  
เมืองเมาะตะมะเข้ามาให้จงมาก อย่าให้อ้ายพม่าตั้งเมืองเมาะตะมะขึ้นได้ดังแต่ก่อน" ๑๕๑  
เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ ทรงโปรดให้ทัพไทยแยกเป็นหลายทางยกเข้าไปในแดนพม่าใน  
ไม่ช้าไทยก็เกิดฉกฉวยกับอังกฤษด้วยสาเหตุ ๔ ประการ คือ

ประการแรก อังกฤษคิดจะตั้งประเทศมอญให้เป็นอิสระจากพม่าโดยจะเกลี้ย -  
กล่อมเอาเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) ไปเป็นเจ้าเมืองหาสาวคีปครองพวกมอญ เพื่อ  
อังกฤษจะได้อาศัยหัวเมืองมอญชายทะเล เช่น มะริด ตะนาวศรี เป็นสถานที่การค้าของ  
อังกฤษทั้งเป็นการตัดกำลังของพม่าลง โดยจะยกดินแดนตอนในที่อยู่ห่างทะเลให้ไทยเป็นการ  
เอาใจไทยไม่พอใจกับความคิดของอังกฤษ เพราะไทยได้ประโยชน์เป็นอันมากในการใช้เมือง  
มะริด ทวาย ตะนาวศรี เป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเล ถ้าอังกฤษเอาไปไทยก็เสีย

๑๕๐ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, ไทยรบพม่า, หน้า ๖๘๒

๑๕๑ ม.จ.สัมพันธวงศ์, โสมกุล, หน้า ๓๕

ประโยชน์ทั้งต้องมารับผิดชอบรักษาเมืองที่อยู่ตอนในให้อังกฤษ อีกทั้งไทยเกรงอังกฤษจะชักชวนพวกมอญอพยพในไทยให้ไปฝักใฝ่อยู่กับอังกฤษทำให้ไทยต้องขาดกำลังไป

ประการที่สอง อังกฤษต้องการแต่สัตว์พาหนะ และผู้คนในกองทัพไทยไปใช้เป็นกำลังแบกหามอยู่ในบังคับบัญชาของอังกฤษ ถ้าไทยอยากจะรบกับพม่าตามลำพังก็ให้จัดกำลังไปที่หัวเมืองพม่าทางเชียงใหม่ ซึ่งเป็นทางธุรกิจกันดาร เป็นทิวเขายาวลำบากในการเดินทัพ ทำให้ไทยไม่พอใจว่าอังกฤษเอาเปรียบเลือกรบในค้ำที่สบาย จึงไม่ยอมให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธาอยู่ในบังคับบัญชาของอังกฤษ ครั้นถึงงานพระบรมศพโปรดให้นำกองทัพกลับมายังกรุงเทพฯ

ประการที่สามพระยาชุมพรยกกองทัพเรือไปกวาดต้อนผู้คนเมืองมะริด ตะนาวศรี มาไว้ที่ชุมพรเป็นอันมาก ครั้นอังกฤษตีสองเมืองนี้ได้ก็ถือว่าชาวเมืองเป็นคนในบังคับอังกฤษจึงตามมาจับตัวชาวเมืองชุมพรไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงพระพิโรธพระยาชุมพรโปรดให้เจ้าแก้วมาจำไว้ในกรุงเทพฯ

ประการที่สี่ คือเรื่องเมืองไทรบุรี เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี (อับดุลละ) โมกุลรัมชะ) ทำสัญญาให้อังกฤษเช่าเกาะปีนังนั้นได้ตกลงว่าจะยอมให้อังกฤษซื้อหาเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรีได้โดยไม่ต้องเสียภาษี ครั้นไทยไปปกครองเมืองไทรบุรี ก็เก็บภาษีอากรตามธรรมเนียมโดยไม่ยอมรับรู้สัญญาเช่า อ้างว่าอังกฤษทำสัญญากับเจ้าพระยาไทรบุรีโดยพลการไม่ได้บอกให้ทางกรุงเทพฯทราบตามประเพณี<sup>๑๕๒</sup>

### สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า ๓ ครั้ง

สงครามครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๖๘) สาเหตุของสงครามเกิดจากปัญหาเรื่องพรมแดน ทั้งนี้ เพราะอังกฤษได้ครองอินเดียภาคตะวันออกซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนพม่า ใน พ.ศ. ๒๓๖๗ พระเจ้าจิกกายเมงกษัตริย์พม่ายกทัพไปปราบปรามดินแดนประเทศราชทางตะวันตกและทางเหนือ และยกทัพเลยเข้าไปในแคว้นเบงกอลของอินเดียซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกัน ทำให้เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าขึ้น พม่าต้องยอมสงบศึก

โดยการทำสัญญาอันคาโบ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ มีผลให้พม่าต้องสูญเสียหัวเมืองประเทศราช ทางเหนือและตะวันตกและเมืองท่าให้แก่อังกฤษ สงครามครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๘๕ - ๒๓๘๘) พระเจ้าแสรงเมงทรงประกาศยกเลิกสนธิสัญญาสงบศึกอันคาโบ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศทั้ง ๒ ถึงเครียดจนถึงขั้นประกาศสงครามขึ้น พม่าแพ้ต้องเสียดินแดนตอนใต้ (Lower Burmar) ซึ่งเป็นทางออกทะเลให้แก่อังกฤษเท่ากับพม่าถูกตัดขาดจากการติดต่อกับ โลกภายนอก สงครามครั้งสุดท้าย พ.ศ. ๒๔๒๔ บริษัทการค้าของอังกฤษเกิดกรณีพิพาท กับรัฐบาลพม่าเรื่องป่าไม้ เรื่องลุลูกลามจนเกิดสงครามครั้งที่ ๓ ขึ้น กองทัพอังกฤษบุกขึ้นไปยังพม่าตอนบนพม่ายอมแพ้ต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษหมดทั้งประเทศนับแต่นั้นมา ๑๕๓

สาเหตุที่ทำให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษสนใจเดินทางเข้ามาในดินแดน หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือเนื่องจากความสำคัญทางเศรษฐกิจของดินแดนดังกล่าว ซึ่ง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สักมูลค่ามหาศาล ซึ่งเหมาะที่จะเข้ามาดำเนินการป่าไม้ใน บริเวณนี้ ทั้งสภาพภูมิศาสตร์ยังเอื้ออำนวย เพราะดินแดนหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่า การเดินทางติดต่อกันระหว่างพม่ากับหัวเมืองประเทศราช ฝ่ายเหนือ ทำได้ง่ายและสะดวกกว่าการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองประเทศราชฝ่าย เหนือเสียอีก ภัยเหตุดังกล่าวทำให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษติดต่อกันค้าขายกับหัวเมือง ประเทศราชฝ่ายเหนืออย่างใกล้ชิด ขนาดหัวเมืองทางเหนือใช้เงินสกุลรูปีตามแบบอินเดีย และพม่าไม่ใช้เงินบาทตามแบบของไทย ๑๕๔ นับเป็นการเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่าง หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือกับชาติอังกฤษอันจะนำมาซึ่งปัญหาและความยุ่งยากในเวลา ต่อมา

๑๕๓ D.G.E.HALL, A HISTORY OF SOUTH EAST ASIA (London:Macmillan,1964)

P.567, สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, ไทยรบพม่า, หน้า ๖๖๗ - ๖๖๘

๑๕๔ TATE, เรื่องเดิม, หน้า ๓๖

การเจรจาทำสนธิสัญญาเบอร์นีและผลของสัญญาที่มีต่อไทย

ปลาย พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๘๒๕) เมื่ออังกฤษทำสงครามครั้งที่ ๑ กับพม่าจนจะชนะอยู่แล้ว ลอร์ดแอมเฮิสต์ (LORD AMHERST) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียแต่งตั้งให้ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (HENRY BURNEY) เป็นทูตเชิญอักษรสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสดงความยินดีต่อการที่เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติจะได้ถือโอกาสกราบทูลชี้แจงเรื่องการสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าที่สำคัญที่สุดเพื่อมาผูกจากตกลงกับไทยโดยทางไมตรีจะได้ทำหนังสือสัญญาต่อกันไว้เป็นหลักฐาน

เบอร์นี เคารพรับราชการอยู่ที่ป็นังมีความสนิทคุ้นเคยกับเจ้าเมืองชายทะเลทางตะวันตกของไทยหลายคน เช่น เจ้าพระยานคร ๗ พระยาถลาง เป็นต้น เขาได้รับคำสั่งจากลอร์ด แอมเฮิสต์ ถึงเหตุผลสำคัญในการส่งมาเป็นทูตคราวนี้ว่า เพื่อเป็นการประสานร้อยรัดและกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอังกฤษกับไทยให้คืนดีดังเดิม โดยให้คำรับรองแก่ไทยว่าชัยชนะของอังกฤษเมื่อพม่านั้นไม่ได้แสดงว่าอังกฤษมีแผนการจะขยายอำนาจเข้าไปในไทยหรือมลายู ส่วนความตกลงเรื่องการค้าและเมืองไทรบุรีให้ถือเป็นเรื่องรองลงไป ๑๕๕

เบอร์นีออกเดินทางจากกัลกัตตามาถึงป็นังในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๘๒๕) เป็นเวลาที่รัฐบาลที่ป็นังกำลังจะทำสงครามกับเจ้าพระยานคร ๗ เนื่องจากเมืองเซลังงอร์ วิวาทกับเมืองเประ เจ้าเมืองเซลังงอร์มายึดค่านปากน้ำเประไว้และยึดเอาต้นไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเจ้าเมืองเประส่งมากรุงเทพฯไว้กลางทาง พระยาเประชอกกำลังจากเจ้าพระยานคร ๗ ไปช่วย ชาวลือไปถึงป็นังว่าเจ้าพระยานคร ๗ จะยกกองทัพไปที่ป็นัง เพื่อเอาตัวเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) คืน แล้วจึงจะไปตีเมืองเซลังงอร์ ฟูลเลตัน เจ้าเมืองป็นังมีหนังสือมาสู่เจ้าพระยานคร ๗ ว่าจะทำ

สงครามกับไทยถ้าไทยส่งกำลังไปเมืองเประและเซดิงอร์ เพราะเมืองทั้งสองอยู่ในอารักขาของอังกฤษ ซึ่งรับสิทธิต่อมาจากฮอลันดา ฉะนั้นอังกฤษมีสิทธิจะป้องกันรัฐทั้งสองได้ เจ้าพระยามนทรฯ ต้องเลิกล้มความคิดจะช่วยเประ

เบอร์นีซึ่งคุ้นเคยกับเจ้าพระยามนทรฯ จึงรับอาสาจากฟูเลตันไปเจรจากับเจ้าพระยามนทรฯฯ ขอให้เลิกตระเตรียมกองทัพ ในวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ เจ้าพระยามนทรฯฯ กับเบอร์นีตกลงทำสัญญาเบื้องต้น (PRELIMINARY TREATY) ต่อกันทั้งหมด ๑๒ ข้อ มีใจความสำคัญ คือ ไทยรับรองเอกราชและบูรณะภาพของเประ จะไม่ส่งกองทัพไปโจมตีเประและเซดิงอร์ เจ้าพระยามนทรฯฯ จะถอนทัพออกจากเมืองไทรบุรีจะให้เสรีภาพในการค้าขายแก่ชาวอังกฤษและชาวมลายูในดินแดนไทย จะไม่ขัดขวางการกลับคืนบ้านเมืองของเจ้าพระยาไทร ส่วนอังกฤษสัญญาว่าจะเอาตัวราชาอุสเซนซึ่งมายึดปากน้ำเมืองเประคืนไป ให้เซดิงอร์ชกใช้ค่าเสียหายให้แก่เจ้าพระยามนทรฯฯ อังกฤษยินยอมให้เจ้าพระยาไทรส่งต้นไม้เงินทองให้แก่ไทยพร้อมด้วยเงินรายปี ในกรณีที่เจ้าพระยาไทรได้รับอนุญาตให้กลับบ้านเมืองได้ นอกจากนี้เจ้าพระยามนทรฯฯ ยังสัญญาว่าจะเข้ามายังกรุงเพทกับเบอร์นีเพื่อช่วยในการเจรจา ๑๕๖

ฟูเลตันพอใจสนธิสัญญาเบื้องต้นนี้เป็นอันมาก สจจอนัน แอนเดอร์สัน (John Anderson) ไปไกล่เกลี่ยเจ้าเมืองเประและเซดิงอร์ให้สัญญาว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับอีกฝ่ายหนึ่ง เซดิงอร์ตกลงถอนทัพออกจากเประ ยอมรับว่าแม่น้ำเปอร์นัม (Bernam) เป็นเส้นกันเขตแดนรัฐทั้งสอง ทั้งไม่เรียกร้องส่วยสาอากรจากเประ ส่วนเประก็ไม่ยุ่งในกิจการภายในของเซดิงอร์ เมื่อพ้นจากอำนาจของเซดิงอร์แล้ว เจ้าเมืองเประเสนอไปยังฟูเลตันว่า ตนจะยกดินแดนบางส่วนให้แก่อังกฤษโดยขอค่าตอบแทนที่เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ ทั้งยินดีจะส่งบุขงามาศีให้แก่ไทยในเวลาเดียวกันเพื่อมิให้วุ่นวายเช่นเมืองไทรบุรี ๑๕๗

ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๖๘ รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียนได้สัทยาบันร่างสนธิสัญญาเบอร์นีรวมทั้งสนธิสัญญาที่แอนเดอร์สันทำไว้กับเซดิงอร์และเประด้วย เบอร์นีได้รับคำสั่งเพิ่มเติม

๑๕๖ HENRY BURNLEY, THE BURNLEY PAPERS, VOL. I, PT. II, P. 703-705

๑๕๗ R.O. WINSHEDT AND R.J. WILKINSON, A HISTORY OF PERAK, P. 68

จากฟูเลตตันว่า ให้ถือเรื่องรัฐมลายูเป็นเรื่องสำคัญ ต้องเรียกร้องให้ไทยยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาไตรภพกลับคืนเมืองไทรบุรี สำหรับเมืองเประ ถ้าไม่สามารถรับรองเอกราชของเประก็ขอให้เประมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับไทยเพียงส่งเครื่องราชบรรณาการเท่านั้น และต้องป้องกันมิให้ไทยเข้าไปก้าวก่ายในรัฐอื่น ๆ <sup>๑๕๘</sup> จะเห็นได้ว่านโยบายของฟูเลตตันเจ้าเมืองปีนังขัดแย้งกับนโยบายของรัฐบาลอังกฤษในแหลมมลายูต้องการให้อังกฤษมีอิทธิพลเต็มที่เหนือคาบสมุทรมลายู เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าของตน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดให้เบอร์นีเข้าเฝ้าอย่างแขกเมืองที่เคยทำมาก่อนในชั้นแรกพระองค์ไม่โปรดที่จะให้รับทำหนังสือสัญญา โปรดแต่เป็นทางไมตรีกันเหมือนอย่างเมืองฉนวน แต่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยามนทรฯ ทั้ง ๔ คน ได้กราบทูลว่า "อังกฤษมาขอทำสัญญาถึง ๒ ครั้งแล้ว ถ้าไม่รับทำหนังสือสัญญาด้วย ก็เห็นจะไม่ได้เป็นไมตรีกัน ทูตกลับไปแล้ว ก็คงจะหาเหตุพาลพาโลต่าง ๆ ค้ายเขตแดนอังกฤษติดต่อกัดเคี้ยวเข้ามาทั้งทางทะเลและทางบก แล้วจะระวิงยาก" <sup>๑๕๙</sup> พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเข้าพระทัยในความคิดและความรู้สึกของคนอังกฤษได้ดี เพราะทรงเคยพบครอเฟิคมาก่อน แม้ไม่มีพระราชประสงค์จะเจรจากับอังกฤษอย่างเปิดเผย แต่หลังอังกฤษชนะสงครามพม่าเขตแดนของอังกฤษประชิดกับเขตแดนไทยเป็นครั้งแรก จึงไม่อาจจะหลีกเลี่ยงการเจรจาเสียได้ ทรงเห็นด้วยกับคำแนะนำของพระราชวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ โปรดให้เสนาบดีดำเนินการเจรจาทันทีกับเบอร์นี

#### การเจรจาสันติสัญญา

ในการเจรจาสันติสัญญานั้นอังกฤษต้องการได้เสรีภาพในการค้าเป็นสำคัญ ในส่วนเรื่องมลายู อังกฤษยื่นข้อเสนอให้ไทยพิจารณา ๓ ข้อ คือ

<sup>๑๕๘</sup> J. KENNEDY, P. 111

<sup>๑๕๙</sup> เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

(พระนคร : ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๗๔) หน้า ๓๐

๑. อังกฤษถือสิทธิเหนือรัฐประะและเซลังงอร์สืบต่อมาจากฮอลันดา ดังนั้น อังกฤษไม่อนุญาตให้ไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับรัฐทั้งสอง

๒. ถ้าพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงยินยอมอนุญาตให้เจ้าเมืองไทรบุรีกลับคืนเมืองไทรบุรี และถอนกองทัพไทยออกจากไทรบุรี โดยไม่กลับไปทำอันตรายแก่เมืองนั้นอีก รัฐบาลอังกฤษก็ให้คำมั่นว่าจะไม่ยึดครองเมืองไทรบุรีทั้งสัญญาว่าจะบังคับให้เจ้าเมืองไทรบุรี ส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่ไทยทุก ๓ ปี รวมทั้งเงินปีละ ๔,๐๐๐ เหรียญ โดยผ่านทางเจ้าพระยามนทร

๓. ถ้าพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงให้คำมั่นว่า จะไม่ส่งกองทัพไปทำอันตรายเมืองกลันตัน และตรังกานู รัฐบาลอังกฤษก็สัญญาว่าจะไม่ไปครอบครองรัฐทั้งสองหรือ ชักขวางมิให้รัฐทั้งสองส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่ไทยตามธรรมเนียม ๑๖๐

เสนาบดีฝ่ายไทย ตอบบันทึกของเบอร์นีโดยชี้แจงแต่ละข้อว่า เมืองกลันตัน และเมืองตรังกานู เป็นเมืองประเทศราชของไทยมาช้านาน คงจะไม่ทำสิ่งใดอันเป็นการ ประทุษร้ายต่อไทยเช่นไทรบุรี เพราะไทยให้ความคุ้มครองและความเมตตาปราณีมาตลอด ส่วนรัฐประะและเซลังงอร์เท่าที่ทราบไม่เคยเป็นเมืองขึ้นชาติใดมาก่อน ข้อที่อังกฤษอ้างว่า เป็นเจ้าของประะมาก่อน ไทยไม่ทราบ ถ้าประะเคยเป็นของฮอลันดาเจ้าเมืองประะ ก็น่าจะบอกไทย เมื่อประะบวอন্ন้อมไทยก็ยอมจะต้องให้ความคุ้มครอง แท้จริงประะ เป็นของไทยมาก่อนจะติดต่อกับอังกฤษ ข้อที่อาจได้รับการยืนยันจากชาวยุโรปและชาวมลายูทั่วไป เมื่อมะละกาเป็นของฮอลันดา ไทยกับฮอลันดาก็ไปมาค้าขายกันตามปกติ ฮอลันดาเองไม่เคยอ้างว่าเป็นเจ้าของประะ พระยาประะเป็นผู้แต่งตั้งทูตนำคัมไม้เงินทอง มาถวายพระมหากษัตริย์ไทยด้วยใจสมัคร ๑๖๑ ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเมืองไทร ไทยได้ปกครอง ทั้งช่วยเหลือมาเป็นเวลานาน จนมาถึงสมัยตฤปะแงร์นี้ไม่เคารพไทยลอบคิดร้ายทำตัวเป็น

๑๖๐ HENRY BURNEY, THE BURNLEY PAPERS, Vol I, Pt. I, Memorial from Captain H. Burney to the Ministers of the King of Siam, 13 Febuary 1826, P. 167-169

๑๖๑ IBID. Reply from the Ministers of the King of Siam to Burney's Memorial, 19 April 1826, P. 260-262



ศัตรูไทยจึงต้องปราบปราม การตั้งนี้บรรดาผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรีทราบดีและไม่เห็นชอบกับ การกระทำของเจ้าพระยาไทร อังกฤษคิดผิดที่ไปเข้าข้างเจ้าพระยาไทร ถ้าอังกฤษหันมา เป็นมิตรกับไทยจะได้รับประโยชน์ในการค้าขายเป็นอันมาก ในข้อที่เบอร์นีขอให้เจ้าพระยา ไทร กลับคืนมาปกครองบ้านเมืองตามเดิมไทยไม่อาจปฏิบัติตามได้ อังกฤษควรจะเลิกล้ม ความคิดนี้เสีย ๑๒๒

เบอร์นีพยายามโน้มน้าวจิตใจ สนาบดีไทยให้คล้อยตามความประสงค์ของเขา แต่ไม่เป็นผล เขาจึงหยุดพูดเรื่องเข้าไทยอีกต่อไป ทำให้การเจรจารบร้อนขึ้น ในที่สุด สนธิสัญญามันนาระหว่างไทยกับอังกฤษก็ได้รับการลงนามเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๕ สัญญามันนาระหว่างไทยกับอังกฤษมีทั้งหมด ๑๔ ข้อ มีใจความที่กล่าวถึงหัวเมืองมลายูเพียงข้อ ๑๒, ๑๓ และ ๑๔ กล่าวคือ ข้อ ๑๒ ไทยประสบความสำเร็จในการชักจูงให้อังกฤษยอมรับทราบ ความเป็นเจ้าประเทศราชของไทยเหนือดินแดนในแหลมมลายูตอนเหนือได้เป็นครั้งแรก ใน ข้อที่ ๑๓ เป็นข้อที่ไทยมีชื่อเสียงมากและเป็นฝ่ายได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยสามารถทำ ให้ฝ่ายอังกฤษยอมรับรองสิทธิอันถูกต้องของไทยเหนือเมืองไทรบุรีอย่างเป็นทางการ อังกฤษ ยังผูกพันตนเองด้วยการรับสัญญาว่า จะคอยดูแลมิให้เจ้าพระยาไทร และพรรคพวกมา รบกวนเมืองไทรบุรี อันจะเป็นประโยชน์ต่อไทยอย่างยิ่งในภายหน้า ส่วนข้อ ๑๔ เกี่ยวกับ เมืองเประ เบอร์นีเชื่อว่าข้อนี้เป็นการรับรองเอกราชของเประ แต่พระยาเประได้รับ อนุญาตให้ส่งเครื่องราชบรรณาการให้ไทยได้ตามใจชอบ แต่ไทยก็มั่นใจว่าเประคงไม่ส่ง เครื่องราชบรรณาการอีกต่อไป เป็นอันว่าเประเป็นอิสระจากกรุงเทพฯโดยสมบูรณ์

เวลา ได้วิจารณ์สนธิสัญญาเบอร์นีไว้ว่า "ลักษณะอันพิเศษอย่างยิ่งใน สนธิสัญญามันนาก็คือความเสมอภาคอย่างเต็มที่ของทั้งสองฝ่ายในทุก ๆ ข้อ ๑๒๓ ที่เห็นชัด

๑๒๒ IBID, VOL. I, PP. II, Reply of the Ministers of the King of Siam to Burney's Memorial, P. 229-232

๑๒๓ WALTER F. VELLA, SIAM UNDER RAMA III 1824-1851 (New York: J.J. Augustine Incorporated, 1957) P. 120 "...One outstanding fact about the treaty was its absolute reciprocity on every point".

คือสัญญาได้ระบุว่าถ้าคนของฝ่ายหนึ่ง เข้าไปอยู่ในอาณาเขตของอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องปฏิบัติตาม กฎหมายของอาณาเขตนั้นทุกประการ ถ้ามีคดีพิพาทเกิดขึ้นให้พิจารณาตัดสินตามกฎหมาย ของอาณาเขตที่เกิดคดีนั้น ๆ ๑๖๔

นอกจากนั้นไทยได้ทำสนธิสัญญาว่าด้วยการพาณิชย์โดยเฉพาะอีก ๖ ข้อ เบอร์นี มาอยู่ในกรุงเทพฯ ๓ ได้ ๔ เดือน ก็กราบถวายบังคมลากลับไปในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม สนธิ สัญญาเบอร์นีได้รับสัตยาบันจากรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ๑๖๕

ผลของสนธิสัญญาเบอร์นีต่อไทย

รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียพอใจในสนธิสัญญาดังนี้และเห็นว่า เป็นข้อตกลงที่ดี ที่สุดอันจะพึงทำได้ในเวลานั้น การที่อังกฤษหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับรองสิทธิของไทยเหนือรัฐ กาลันตันและรัฐกรุงกานูโดยเค้นชักก็เท่ากับว่าเป็นการให้โอกาสแก่อังกฤษที่จะเข้าเกี่ยวข้องกับ หรือขยับขยายอิทธิพลของตนเข้าไปในรัฐทั้งสองในเวลาต่อไป ๑๖๖

สำหรับรัฐบาลและพ่อค้าประชาชนชาวอังกฤษที่เกาะปีนังนั้นไม่พอใจอย่างมาก ต่อข้อ ๑๓ ของสนธิสัญญาเพราะ เป็นการยอมรับอำนาจของไทยเหนือไทรบุรี และยอมเสียเปรียบไทยมากเกินไป โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมลายู แต่สำหรับคนไทยนั้นสนธิสัญญา เบอร์นีเป็นความจำเป็นทางการเมืองและการที่ต้องยอมเสียเปรียบบางสิ่งบางอย่างไปบ้าง ก็เพื่อสร้างไว้ซึ่งเอกราชและสันติสุขของประเทศ ๑๖๗

ทั้งไทยและอังกฤษต่างก็ไม่พอใจซึ่งกันและกันในเรื่องเมืองประ เจ้าพระยา นคร ๓ มักส่งคนไปชักชวนพระยาประให้ส่งราชบรรณาการให้แก่ไทยทำให้อังกฤษไม่พอใจ ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ ฟูเลตันส่งกับตันเจมส์โลว์ ไปยังประพร้อมด้วยกองทหาร หน้าที่ของ

๑๖๕ KENNEDY, P. 112

๑๖๖ RUPERT EMERSON, MALASIA: A STUDY OF DIRECT AND INDIRECT RULE (New York: Macmillan, 1937) P. 98

๑๖๗ VELLA, SIAM UNDER RAMA III, P. 121

โลว์ คือ "ให้คำมั่นสัญญาต่อสุลต่านเรื่องความสนับสนุนของอังกฤษ กับหาว่ามีตัวแทนของสยามในประหรือไม่ว่า ถ้ามีก็ตั้งเงื่อนไขให้ออกไปเสีย และให้คำแนะนำสุลต่านให้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงความปรารถนาที่จะเป็นอิสระจากสยาม" ๑๖๘ โลว์ทำสนธิสัญญากับสุลต่านอับดุลลาห์ ( Abdullah ) เจ้าเมืองเประเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ มีใจความเกี่ยวข้องกับไทยในมาตราที่ ๑๒ ว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เจ้าเมืองเประจะไม่ส่งบุหนงมาทหรือเครื่องราชบรรณาการอื่นใดให้แก่พระเจ้าแผ่นดินไทย หรือให้แก่เจ้าเมืองขึ้นเมืองใดของไทยหรือราชาเซลังงอร์ นอกจากนั้นไม่อนุญาตให้คณะทูตหรือกำลังของพระเจ้าแผ่นดินไทยหรือเจ้าเมืองขึ้นของไทย รวมทั้งเซลังงอร์เข้าไปในเประ เพื่อจัดการเรื่องการเมืองหรือเข้าเกี่ยวข้องในการปกครองของเประ แต่ให้เสรีภาพในการค้าแก่ทุกประเทศ โดยมีข้อแม้ว่าจะเข้ายุ่งเกี่ยวทางการเมืองมิได้ ถ้าปรากฏว่าเประถูกคุกคามด้วยกำลังจากประเทศดังกล่าวมาแล้ว เจ้าเมืองเประจะขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ ๑๖๙

นอกจากนั้นโลว์ยังเข้าแทรกแซงกิจการภายในของเประและช่วยปราบปรามโจรสลัดจนสามารถจับหัวหน้าโจรสลัดได้ที่ปีนัง และส่งตัวให้เจ้าพระยามนคร ฯ คัดสิน เพราะหัวหน้าโจรสลัดมีความสวามิภักดิ์ต่อเจ้าพระยามนคร ฯ ได้เจรจากับเบอร์นี ซึ่งไปแลกเปลี่ยนสัตยาบันสนธิสัญญาเบอร์นีใน เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๐ ว่า ดินแดนที่พิพาทกัน เป็นของไทรบุรีมิใช่ของเประ ทั้งสนธิสัญญาที่โลว์ไปทำกับเจ้าเมืองเประเป็นโมฆะ เพราะขัดกับสนธิสัญญาเบอร์นี รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยทราบเรื่องจึงสั่งให้สอบสวนพฤติการณ์ของโลว์ ฟูเลตันพยายามช่วยเหลือโลว์ โดยอ้างแผนที่ซึ่งเบอร์นีทำไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๘ แสดงว่าดินแดนที่พิพาทอยู่ในอาณาเขตของเประ ใน พ.ศ. ๒๓๗๐ รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยจึงยอมรับสนธิสัญญาของโลว์ ๑๗๐ สนธิสัญญานี้มีผลทำให้ไทยไม่อาจเข้าไปเกี่ยวข้องใน

๑๖๘. KENNEDY, P. 118, "...Low's instructions were to give the Sultan  
versal promises of British support, to discover whether Siamese agents  
were in Perak and warn them to leave and to advise the Sultan to put in  
writing his wish to be independent of Siam."  
๑๖๙. SIR W.C. MAXWELL AND W.S. GIBSON, TREATIES AND ENGAGEMENTS AFFECTING  
THE MALAY STATES AND BORNEO (London, 1924 ) P. 24-25

๑๗๐. WINSTEDT AND WILKINSON, HISTORY OF PERAK, P. 72-73

ไประไค้อีกต่อไป

ผลของสนธิสัญญาเบอร์นีต่อเมืองไทรบุรี

ตามสัญญาข้อ ๑๓ อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับเมืองไทรบุรีที่ปรากฏตามสัญญาเป็นครั้งแรก ตามข้อตกลงที่อังกฤษจะต้องเอาตัวเจ้าพระยาไทรไปจากเกาะปีนังนั้น เกิดข้อขัดข้องเพราะเจ้าพระยาไทรแต่งตั้งนายคว่ามให้ฟ้องเจ้าเมืองปีนังกล่าวหาว่า ทำให้คนเสื่อมเสียอิสรภาพ ภายหลังทราบว่าศาลจะตัดสินความตามหนังสือสัญญา จึงอพยพไปอยู่ที่ตำบลบราวส (BRUAS) ในเขตประะ อังกฤษต้องส่งเรือรบไปจับจนเกิดต่อสู้กัน พวกเจ้าพระยาไทรถูกอังกฤษยิงตายหลายคน ตัวเจ้าพระยาไทรถูกจับ และถูกควบคุมตัวไว้ที่เมืองมะละกา ซึ่งได้กระทำภายในเงื่อนไข คือ เจ้าพระยาไทรสัญญาว่าจะไม่ไปรบกวานโจมตี หรือทำอันตรายต่อเมืองไทรบุรี หรือดินแดนอื่นใดที่เป็นของไทย โดยรัฐบาลปีนัง จะจ่ายเงินเลี้ยงชีพให้ตอบแทนปีละ ๖๐,๐๐๐ เหรียญ <sup>๑๗๖</sup>

ทางเมืองไทรบุรี เจ้าพระยานคร ๗ ไปจัดการปกครองเองตั้งแต่ไทยตีได้ครั้งแรก เพราะเป็นระยะเวลาที่ไทยกำลังคุมเชิงอยู่กับอังกฤษ ซึ่งสนับสนุนเจ้าพระยาไทร ครั้นทำสนธิสัญญา ปี พ.ศ. ๒๓๖๔ แล้ว เจ้าพระยานคร ๗ จึงมอบหมายให้บุตร ๒ คน คือ พระยาอภัยธิเบศร์ เป็นผู้รักษาเสมีียง พระเสนานุชิตเป็นผู้ช่วย

อังกฤษส่งทศเชอร์ เจมส์ บรุก เข้ามาเจรจา

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ ลอร์ด ปราล์ม เมอร์สตัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของอังกฤษได้จักส่งเชอร์ เจมส์บรุก เป็นผู้แทนโดยตรงจากอังกฤษ เข้ามาติดต่อกับรัฐบาลไทยเพื่อขอทำสนธิสัญญาใหม่ ร่างสนธิสัญญาที่เชอร์ เจมส์บรุก นำเสนอนั้น นอกจากต้องการทำการค้าเสรีแล้ว ยังต้องการสิทธิพิเศษทางการเมืองด้วย

<sup>๑๗๖</sup> HENRY BURNEY, THE BURNEY PAPERS, VOL I, PT. III (May to September,

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยึดถือนโยบายโคกเคี้ยวแบบเก่า ไม่โปรดการติดต่อกับชาวต่างประเทศชาติตะวันตกอยู่แล้ว จึงทรงเรียกเสนาบดีพิจารณาข้อสัญญาและตอบปฏิเสธไปทุกข้อยกเว้นไว้เพียงข้อเดียวว่า "ไทยและอังกฤษจะเป็นมิตรไมตรีต่อกัน" รัฐบาลไทยยังคงยึดสัญญาฉบับ ปี พ.ศ. ๒๓๖๘ ซึ่งทำไว้กับ เฮนรี เบอร์นี เป็นรากฐานในการติดต่อกับชาวอังกฤษต่อไป ๑๗๒

เวลาสรุปพระราชโองบายการต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ

... ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ความเคลื่อนไหวทางนโยบายการเมืองของไทยที่มีต่อชาวตะวันตกหยุดยั้งอยู่ที่ จุดประสงค์ส่วนใหญ่คือจะยอมเปิดโอกาสเจรจาตกลงกันก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ ที่จะรักษาความสัมพันธ์ให้ดำเนินไป ด้วยสันติสุขและมั่นคงรักษาเอกราชของประเทศไว้... ๑๗๓

๑๗๒ เรื่องเซอร์ เจมส์บรุก ทูตอังกฤษ เข้ามารขอแก้หนังสือสัญญาในรัชกาลที่ ๓, หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕

๑๗๓ WALTER F. VELLIA, SIAM UNDER RAMA III, P. 139. "...Throughout the reign of Rama III the motivation of the Siamese in thier policy toward the West remained the same. Thier aim was to grant only such concessions as were necessary in order to preserve peaceful relation and retain the country's independence."